TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

MACARLARIN HIRİSTİYANLIK ÖNCESİ DİNİ İNANIŞLARI VE HIRİSTİYANLAŞMA SÜRECİ

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Metehan AYDIN

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

MACARLARIN HIRİSTİYANLIK ÖNCESİ DİNİ İNANIŞLARI VE HIRİSTİYANLAŞMA SÜRECİ

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Metehan AYDIN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Durmuş ARIK

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)

ANABİLİM DALI

METEHAN AYDIN

MACARLARIN HIRİSTİYANLIK ÖNCESİ DİNİ İNANIŞLARI VE HIRİSTİYANLAŞMA SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Durmuş Arık

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Durmuş Arık	.....
Dr. Öğretim Üyesi Şevket Özcan	.....
Dr. Öğretim Üyesi Şahin Kızılabdullah	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi 22.06.2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Durmuş Arık danışmanlığında hazırladığım "Macarların Hıristiyanlık Öncesi Dini İnanışları ve Hıristiyanlaşma Süreci (Ankara.2020)" adlı yüksek lisans ☒ - doktora/bütünleşik doktora ☐ tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Metehan AYDIN

08.07.2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i

KISALTMALAR iv

ÖNSÖZ v

GİRİŞ 1

1. **Tezin Konusu, Önemi ve Amacı** 1
2. **Kapsam ve Sınırlılıklar** 3
3. **Yöntem ve Kaynaklar** 4

BİRİNCİ BÖLÜM 8

MACARLARIN KÖKENİ VE YURT EDİNMESİ 8

1. **Macarların Kökeni ve Yaşadıkları Coğrafyalar** 8
   - 1.1. **Ön-Ural Dönemi (- M.Ö. 4.000)** 10
   - 1.2. **Fin-Ugor Dönemi (M.Ö. 4.000 – M.Ö. 2.000)** 12
   - 1.3. **Ugor Dönemi (M.Ö. 2.000 – M.Ö. 500)** 15
   - 1.4. **Ön-Macar Dönemi (M.Ö. 500 – M.S. 500)** 17
   - 1.5. **Don Boyu, Kuban ve Levediya (M.S. 500 – M.S. 800)** 19
   - 1.6. **Etelköz (M.S. 850 – M.S. 895)** 22
2. **Macarların Yurt Edinmesi (M.S. 895 – M.S. 902)** 24
   - 2.1. **Yurt Edinme Öncesi Macarlar** 25
   - 2.2. **Yurt Edinme Öncesi Karpatlarda Durum** 27
   - 2.3. **Árpádlar ve Yurt Edinme** 31

İKİNCİ BÖLÜM 34

MACARLARIN HIRİSTİYANLIK ÖNCESİ DİNİ İNANIŞLARI..... 34

1. Tanrı İnancı (İsten) 36

2. Kurban 41

3. Natüristik İnançlar..... 46

3.1. Ateş Kültü..... 47

3.2. Su Kültü..... 49

3.3. Toprak / Yeryüzü Kültü..... 53

4. Dini Figürler 55

4.1. Tudós..... 55

4.2. Garabonciás 55

4.3. Boszorkány..... 56

4.4. Táltos..... 58

4.4.1. Taltoş Kelimesinin Etimolojisi 60

4.4.2. Taltoş Nasıl Olunur? 60

5. Köken Efsaneler 64

5.1. Hunor ve Magor..... 65

5.2. Emese, Álmos ve Tuğrul Kuşu 68

6. Eski Macar Dini ile Eski Türk Dininin Karşılaştırılması..... 71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 75

MACARLARIN HIRİSTİYANLAŞMA SÜRECİ..... 75

1. Macarlardan Önce Karpatlarda Hıristiyanlık 75

2. Katolik Kilisesinin Orta ve Doğu Avrupa Topluluklarıyla İlişkisi..... 81

3. Kral István Öncesi ve Géza Liderliğinde Macarlarda Hıristiyanlık Hareketleri 87

4. Kral István ve Hıristiyan Macaristan Krallığı 94

4.1. István'ın Taç Giymesi ve Hıristiyan Macaristan Devleti 95

4.2. István'ın Macarları Hıristiyanlaştırma Politikası 98

4.3. Tarikatlar, Roma Katolik Kilisesi, Alman İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğunun Etkisi 108

5. Yüksek Orta Çağ Dönemi 112

5.1. Antik Din Yanlılarının İsyanları 112

5.2. László ve Kálmán Dönemleri 116

5.3. Moğol İstilasına Kadarki Gelişmeler 119

SONUÇ 122

KAYNAKÇA 130

EKLER 146

Ek-1: Zaman Dizini 146

Ek-2: Haritalar 148

Ek-3: Resimler 153

ÖZET 160

ABSTRACT 161

KISALTMALAR

CEU : Central European University

MUP : Manchester University Press

TDAV : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

AKM : Atatürk Kültür Merkezi

YKY : Yapı Kredi Yayınları

HSR : Hungarian Studies Review

TTK : Türk Tarih Kurumu

İÜEF : Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Ed. : Editör

Çev. : Çeviren

t.y. : Tarih Yok

bs : Baskı

c. : Cilt

Bkz. : Bakınız

ÖNSÖZ

Macaristan, Orta Avrupa'da Doğu Avrupa'ya açılan kapı niteliğinde bulunan, denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Fin-Ugor kavimleri içerisinden Ugor dalına mensup sayılan Macarlar, 800-900 yıllarında Karadeniz'in kuzeyinden ilerleyerek Karpat Ovasına gelmiş ve beraberlerinde yarı-göçebe kültürleri ve geleneksel inançlarını da getirmişlerdir. Ancak Macarların tarihi Karpat Ovasından çok daha öncesine dayanmaktadır. Günümüzden dört ile altı bin yıl önce Ön-Ural toplulukları arasında yer alan Macarlar, zamanla güneye ilerleyerek Ugor kolundan ayrılmış ve Sibirya bozkırlarına ulaşmışlardır. Buradan Karadeniz'in kuzeyine ilerleyen, Macarlar Karpat Ovasına doğru yolculukları sırasında başta Onogur ve Hazarlar olmak üzere birçok Türk topluluğu ile etkileşime geçmiş, uzun bir süre Hazarların egemenliği altında yaşamışlardır. Macarlar, bu Türk topluluklarından yaşam biçimi, kültür ve din açısından oldukça etkilenmiştir. Macarların Türk toplulukları ile iletişimi sadece Sibirya ve Kuzey Karadeniz bölgesinde gerçekleşmemiş, Karpatlarda da devam etmiştir. Burada sayıları az da olsa halihazırda bulunan Avarlar ile, sonrasında Karpatlara doğru ilerleyen Peçenek ve özellikle de Kumanlar ile etkileşim içerisinde bulunulmuşlardır. Bu iletişim Osmanlı İmparatorluğu döneminde de sürmüştür. Bu nedenle Macarların siyasi tarihinin yanı sıra dini tarihinin incelenmesi, Türk toplulukların araştırılması, eski Türk dini tarihinin aydınlatılması açısından önemli bir konudur.

Macarlar yurt edinme öncesi yaşam tarzları ve kültürlerinin yanı sıra dini inanışları bakımından da Türkler ile büyük benzerlikler göstermişler ve bu benzerliklerden dolayı birçok tarihi kayıtta onların isimleri Türk olarak anılmıştır. Urallardan Karpat Ovasına göçleri sırasında Türklerin dışında karşılaştıkları İran ve Slav halkları gibi topluluklardan da ayrıca etkilenmişlerdir. Yurt edinme sonrasında Kral István liderliğinde Hıristiyanlaşma süreci oldukça hızlanmış ve Hıristiyanlaşma hareketleri doğrultusunda eski dini inançları ve kültürüne dair her şey yok edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle

Hıristiyanlık öncesi Macar inanışları ile ilgili yazılı kayıtlar bulmak neredeyse imkansız hale gelmiştir. Ancak bu inançların izleri "halk dini" içerisinde yaşamaya devam etmiştir. Bu alandaki çalışmalar ise daha çok halk bilimi alanlarından yararlanılarak yapılmaya çalışılmıştır.

Türk din tarihi açısından benzerlikleri neticesinde Macarların eski inanışlarının ve Hıristiyanlaşma sürecinin incelenmesi ve bu tezin hazırlanması uygun görülmüştür. Bu maksatla araştırmada Macarların tarihi süreci içerisinde göç serüvenlerinin incelenmesinin ardından, eski inanç sistemleri ve devamında Macarların Hıristiyanlaşma süreci üzerine durulmuştur.

Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, önemi, amacı, kapsamı, sınırlılıkları ve tez boyunca takip edilen yöntem ve teknikler hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, Macarların kökeni ve yaşadıkları coğrafyalar üzerine durulmuş, siyasi tarih çerçevesinde Macarların karşılaştıkları topluluklar ile etkileşimleri ve sosyo-kültürel hayatları incelenmeye çalışılmıştır. Ardından Macarların Karpat Ovasına gelişi ve yurt edinme süreci incelenmiştir. İkinci bölümde, Macarların Hıristiyanlık öncesi dini inanışları tanrı inancı, kurban, natüristik inançlar, dini figürler ve köken efsaneleri çerçevesinde incelenmiş ve bu konuların geleneksel Türk dini inanışları ile ilişkisine değinilmiştir. Üçüncü bölümde Macarların Hıristiyanlaşma süreci üzerinde durulmuştur. Öncelikle Macarlardan önce Karpatlarda Hıristiyanlık ve Katolik Kilisesi ile Katolik Kilisesinin Doğru Avrupa toplulukları ile ilişkisi üzerinde durulmuş, ardından Kral István öncesinde Macarlarda Hıristiyanlık hareketleri ve sonrasında Kral István döneminden başlayarak Moğol istilasına kadarki dönemde Macarların Hıristiyanlaşma süreci incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında her türlü katkısı, gösterdiği sabır ve hoşgörüsü için sayın hocam Prof. Dr. Durmuş Arık Bey'e ve her türlü desteği, gösterdiği sabır ve hoşgörüsü için sevgili eşim Gökçe Sultan Aydın'a teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

1. Tezin Konusu, Önemi ve Amacı

Erken dönem Orta Çağından günümüze kadar Macaristan, Orta Avrupa'da yer edinmiş ve tarihi boyunca Transilvanya, Romanya, Slovakya, Hırvatistan gibi birçok ülke Macaristan sınırları içerisinde bulunmuştur. 895-96 yıllarında Karadeniz'in kuzeyinden ilerleyen Macarlar, Karpatları geçmişler ve Panunya Ovasına yerleşmişlerdir. Ancak Macarların tarihi bundan çok daha öteye uzanmaktadır. Macarlar dil olarak Ural ailesinden Fin- Ugor (Ural) koluna bağlıdır ve en yakın akrabaları Vogul ve Ostyaklardır.[1] Urallardan çıkıp Avrasya bozkırı boyunca Kuzey Karadeniz'e oradan da Karpatlara yolculukları boyunca karşılaştıkları topluluklar neticesinde birçok etkileşim içerisine girmişler ve değişimlere uğramışlardır. Balıkçı – avcı topluluk olmaktan, özellikle Türklerle girdikleri etkileşim sonucunda, konar-göçer bir topluluğa dönüşmüştür. Yolculuklarının son durağı Orta Avrupa'da ise yerleşik hayata geçip Hıristiyan bir topluluk olarak günümüze kadar varlıklarını sürdürmüş, dillerini korumuşlardır. Macarlar tarihi süreçte Türklerle sıkı ilişki içinde olmuşlardır. Onlar; yurt edinme öncesi Avrasya ve Kuzey Karadeniz bölgesinde özellikle Hazarlar ile, Panunya ovasında Peçenekler ve Kumanlar ile ilişki kurmuşlardır. Ayrıca uzun yıllar boyunca Osmanlılar ile tarihin pek çok döneminde ilişki içerisinde bulunmuşlar ve bu sıkı ilişkilerden dolayı Müslüman, Bizans ve Batı kaynaklarınca isimleri çoğu kez Türk, Hun, İskit veya Avar olarak anılmıştır.[2]

Macarlar yurt edinme öncesi konar-göçer yaşam tarzları, siyasal ve sosyo-kültürel yaşamlarının yanı sıra dini inanışları açısından da Türkler ile benzerlikler göstermişler ve Türkler ile hemen hemen aynı ortak inançlara sahip olmuşlardır. Bu inançlar aynı

[1] Engel Pal, *Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526* (London ; New York: I.B.Tauris, 2001), 9.
[2] Denis Sinor, *History of Hungary* (New York,: A. Praeger, 1959), 16,17.

zamanda İran ve Slav halkları gibi göç yolları üzerinde karşılaştıkları toplumların izlerini de taşımıştır. Yurt edinme sonrası M.S. 1000 yılında, Macarlar Hıristiyanlaşmaya başlamışlar ve eski inançlarının izlerini silerek Hıristiyan bir toplum haline gelmişlerdir. Eski inançlarının izlerini ise "halk dini" içerisinde günümüze kadar taşımışlardır.

Macarlar hakkında Hıristiyanlık öncesine dair tüm bilgiler sözel olarak aktarıla gelmiş, yazılı belgeler ise Franklar, Bizanslılar gibi komşu milletler tarafından yazılmış eserlerden çıkarılmıştır. Macarların kendi yazılı kaynakları yaklaşık olarak 13. Yüzyıl sonrasında başlamış ama 16.yüzyıla kadar tatmin edici hale gelmemiştir. Antik dini inanışları ile ilgi bilgiler ise daha çok halk masallarından, efsanelerinden ve gelenek - göreneklerden çıkarılan bilgilerden derlenerek elde edilebilmiştir.

Macarların özellikle antik dini inanışları ve yurt edinme öncesi tarihlerine karşı ilk sistematik çalışmalar Otrokocsi Fóris (1693) ve Cornides (1791) ile başlamıştır. Önemli eserler ise 19. yüzyılda ortaya çıkartılmaya başlanmış, bu dönemde tarihi kayıtlar içerisinden bilgiler yardımı ile eski Macar dini yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır.[3] Eski Macar dini üzerine araştırmalarda daha çok halk masalları ve efsaneleri üzerine durulmuş ve Hıristiyanlık öncesi Macar inanışlarının doğudan, Türklerden gelen şamanistik bir inanç olduğu düşüncesi bilim insanları arasında kabul görmüş, ama aynı zamanda Kuzey Avrasya ve Fin-Ugor şamanistik elementleri ile de karşılaştırmalar yapılmıştır.

Yurt edinme sonrası ise Macarlar arasında Almanlar, Roma Katolik Kilisesi ve Bizans etkisi altında Hıristiyanlaşma süreci başlamıştır. Bu süreçte iç isyanlar ortaya çıkmış çeşitli tepkiler oluşmuşsa da bu isyanlar çok fazla etkili olamamış, nihayetinde Macarlar

[3] Jenö Fazekas, "Hungarian Shamanism, Material and History of Research", *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 1 (01 Ağustos 1967): 98-100, https://doi.org/10.30674/scripta.67026.

arasında Hıristiyanlaşma süreci başarılı bir şekilde tamamlanmış ve Macarlar bir Batı toplumu haline gelmiştir.

Macarlar ile ilgili araştırmalar genel olarak onların siyasi tarihi ve dilleri üzerine yapılmıştır. Hıristiyanlık öncesi inançları ve Hıristiyanlaşma süreçleri ile ilgili Türkiye'de literatür taraması sonucunda araştırma kaydına rastlanmamıştır. Dinler tarihi açısından Macarların dini inançları ile ilgili Türkiye'de önemli bir eksik görülmüştür. Macarların Türklük ve Türk tarihi bakımından son derece önemli olan yeri göz önüne alındığında, onların dini tarihi konusu da ehemmiyet kazanmıştır. Bu noktada Macarların dini tarihini araştırmak ve aydınlatmaya çalışmak, Türk din ve tarihi açısından da önemli görülmüştür.

Tez konusunun amacı, siyasi tarih çerçevesinde Macarların yurt edinme öncesi antik inanç sistemleri ve ardından Hıristiyanlaşma süreçlerini araştırarak Macarların dini tarihi üzerine ışık tutmaktır. Bu noktada tez çalışması yukarıda da belirtildiği üzere Türklerin geleneksel dini inanışları ve sosyo-kültürel yaşamları üzerine de karşılaştırmalara zemin hazırlayacaktır.

2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Tez sürecinde ilk olarak Macarların Urallardan Karpat Ovasına kadarki göçleri ve siyasi tarihleri incelenmiştir. Bu inceleme sırasında, yurt edinme sürecine kadar Macarların göç yolları boyunca karşılaştıkları topluluklar ve yurt edinme döneminden günümüze kadarki yurtları olan Karpat Ovasının Macarlar öncesindeki siyasi durumu ele alınmıştır. Bu noktada tezde siyasi tarih, Macarların Urallardan göçü ile başlayıp Hıristiyan Macar Krallığının kurulduğu M.S. 11. yüzyıla kadar ele alınmıştır.

Daha sonra Macarların Hıristiyanlık öncesi dini inanışları üzerine durulmuş, onlarda tanrı inancı, kurban, natürist inançlar, din adamları, köken efsaneleri incelenmiştir. Macarların Hıristiyanlık öncesi dini inanışları ile ilgili yazılı kayıtlar yok denecek kadar azdır ancak bu inanışlar Hıristiyanlık içerisine adapte edilmiş bir şekilde ya da halk masallarında varlıklarını devam ettirmiştir. Bu nedenle onların dini inanışları ile ilgili

tarihi bir sınırlandırma yapılmamış, bu inanışlar ile ilgili bilgiler için günümüzde halen varlığını devam ettiren gelenek ve göreneklerden ve halk biliminden yararlanılmıştır.

Son olarak tezin kapsamında, Karpatlarda Hıristiyanlık tarihi ve Katolik Kilisesinin bu bölgedeki faaliyetleri Macarların bölgeye yerleştiği döneme kadar incelenmiş, ardından Katolik Kilisesinin Orta ve Doğu Avrupa toplulukları ile ilişkisi araştırılmıştır. Macarlar arasındaki Hıristiyanlaşma sürecinde Macarların Karpat Ovasına yerleşmeden önceki Hıristiyanlık ile karşılaştıkları Hazar yönetimi altındaki dönemlerden Moğol İstilasına kadarki gelişmeler teze dahil edilmiş ve Macarların Hıristiyanlaşma sürecine Roma Kilisesi, Alman İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve Hıristiyan dini tarikatlarının etkisi incelenmiştir.

Tez genel olarak Fin-Ugor topluluklarının Ural bölgesindeki tarihlerinden 13. yüzyılın ortasına kadarki dönemi kapsamakta ve sınırlandırılmaktadır.

3. Yöntem ve Kaynaklar

Çalışma sürecinde tarih, filoloji ve fenomenoloji metotlarından faydalanılmış, ayrıca etnografya, arkeoloji ve Hıristiyanlık öncesi Macar inanışları konusunda halk bilimin verilerine başvurulmuş, tez konusu deskriptif ve karşılaştırmalı yöntemler kullanılarak disiplinler arası bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca tarihi olayların anlaşılmasını kolaylaştırdığı ve kişiye soyut bilgileri somutlaştırması noktasında yardım ettiği için çalışmanın sonuna zaman dizini, haritalar ve resimler eklenmiştir.

Çalışma boyunca birinci el kaynakların kullanılmasına özen gösterilmiştir. Macarların, özellikle Hıristiyanlık öncesi dönemleri ile ilgili kendi kayıtları bulunmamaktadır. Bu nedenle Frank ve Bizans başta olmak üzere komşu toplulukların *Frank İmparatorluk Yıllıkları*, *Fulda* ve *Regino Yıllıkları* ve *De administrando imperio* gibi kaynaklarında geçen Macarlar ile ilgili bilgilerden faydalanılmıştır. Ayrıca Mesudi (Muruc ez-Zeheb), Hudûdü'l-Âlem, İbn Rüsteh, Gardizi, İbn Fadlan ve Abul Fida gibi Müslüman yazarların eserlerine de başvurulmuştur.

Latin ve Bizans kaynakları için İngilizce çevirilirerinden faydalanılmıştır. *Fulda Yıllıkları* için Timothy Reuter tarafından çevirilen *"The Annals of Fulda: Ninth-Century Histories, II. Manchester University Press, 2013"* eser ve Aziz Bertin yıllıkları için ise Janet L Nelson tarafından çevirilen "*The Annals of St-Bertin:Ninth-Century Histories I. Manchester: Manchester University Press, 1991*" kitabı kullanılmıştır. Ayrıca Frank İmparatorluk Yıllıkları için Bernhard Walter Scholz tarafından çevirilen "*Carolingian chronicles: Royal Frankish Annals and Nithard's Histories. University of Michigan Press, 1972"* adlı esere başvurulmuştur. Prüm'lü Regino ve Aziz Adalbert yıllıkları için ise "*History and Politics in Late Carolingian and Ottonian Europe: The Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Magdeburg Manchester: Manchester University Press, 2009"* başvuru kaynağı olmuştur.

Macarlar'ın yurt edinme dönemi ve Karadeniz'in kuzeyindeki yaşamları ile ilgili en önemli Bizans kaynağı, VII. Konstantinos'un 948 – 952 yıllarında yazdığı eseri *De Administrando Imperio'*dur. VII. Konstantinos, Macarlar ile ilgili bilgileri genel olarak birinci elden elde etmiştir. O, Macar elçileri ile sık sık görüşmüş, Árpád'ın torunu Termacsu'dan da Macarların hikayesini dinlemiş ve kaydettirmiştir. Ayrıca *De Administrando Imperio'*da 71 defa Türk kelimesi geçmekte ve VII. Konstantinos her defasında Türk kelimesi ile Macarlardan bahsetmektedir.[4] *De Administrando Imperio* için İngilizce'ye Yunanca karşılaştırılmalı tercümesi "*Constantine Porphyrogenitus de Administrando Imperio. Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1967"* eserine başvurulmuştur. VII. Konstantinos'un eserinin yanı sıra 7. yüzyıl Bizans tarihçisi Theophylact Simocatta'nın eserinin *The History of Theophylact Simocatta. Oxford: Clarendon, 1986* adlı İngilizce çevirisden faydalanılmıştır.

[4] Osman Karatay, *Macarlar Kökler ve Türkler* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 132.

13. yüzyılda yazılmış Anonymus'un eseri *Gesta Hungarorum* ve Simon Kézai'nın eseri *Gesta Hunnorum et Hungarorum*'dan ve 14. yüzyılda yazılmış Márk Kálti'nin eseri *Chronicon Pictum*'dan konu ile ilgili bilgiler alınmıştır. Bu kaynakların orijinal metinleri Latince olduğundan dolayı İngilizce çevirilerinden faydalanılmıştır. Simon Kezai'nin eseri için László Veszprémy editörlüğünde *"Gesta Hungarorum: The Deeds of the Hungarians. New York: CEU Press, 1999"* kullanılmıştır. Ayrıca Anonymus'un eseri için *"Anonymus, Notary of King Bela: The Deeds of the Hungarians; Master Roger's Epistle to the Sorrowful Lament Upon the Destruction of the Kingdom of Hungary by the Tatars. New York: CEU Press, 2010"* ve *Chronicon Pictum* için de *"The Illuminated Chronicle: Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth Century. New York: CEU Press, 2018"* eserlerinden faydalanılmıştır.[5]

Kral István'ın hayatını ele alan üç efsane de önemli birinci el kaynaklardandır. Bu efsaneler latince yazılmıştır. Bu efsaneler için "*Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez - Középkor:(1000-1530),Budapest, 1992"* adlı eserde Kurcz Ágnes tarafından yapılan Macarca tercümeleri kullanılmıştır. Macarca'dan Türkçe'ye çevirileri ise kendi tarafımdan yapılmıştır. Efsanelerde en eskisi *Legenda maior* 1077 – 1083 yılları arasında yazılmış ve Kral István'ın dindar yönüne yönelmişken, 1109 yılında yazılan *Legenda minör* daha çok savaşçı özelliği, kilise düşmanlarına karşı verdiği savaşları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu iki eser Benedikten tarikatı çerçevesinde ele alınmışken, 1112-16 yıllarında Piskopos Hartvick tarafından yazılmış olan üçüncü efsane *Legenda saneti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, dindar István ve savaşçı István portrelerini birleştirmiş, ilk iki eserin aksine daha çok kraliyet ile bağlantılı olmuştur.[6]

[5] Orta Çağ Macar tarihçileri ve tarihi kayıtları için bkz.: C. A. Macartney, *The Medieval Hungarian Historians: A Critical and Analytical Guide* (Cambridge University Press, 1953).

[6] Kral István efsanelerinin tahlili için bkz.: Richard Prazák, "The Legends of King Stephen", *Hungarian Studies* 1, sy 2 (1985): 163-77.

Müslüman yazarların eserleri için daha çok István Zimonyi'nin Müslüman kaynaklarında Macarlar ile ilgili bilgileri inceleyip çeviri ve tahlillerini sunduğu "*Muslim Sources on the Magyars in the Second Half of the 9th Century: The Magyar Chapter of the Jayhānī Tradition. Leiden; Boston: Brill, 2016"* adlı eserinden faydalanılmıştır. Ayrıca Ramazan Şeşen'in Müslüman kaynaklarındaki Türkler ve Türk coğrafyalarıyla ilgili bilgilerin çevirisini yaptığı "*İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017"* isimli kitabına başvurulmuştur.

Geleneksel Macar inanışları için halk bilimi verilerinden faydalanılmıştır. Bu konuda özellikle İpolyi Arnold'ın 1854 yılında halk bilimi üzerine yaptığı çalışmalar neticesinde yazdığı ve Macaristan Bilimler Akademisi ödülünü alan *"Magyar mythologia. Budapest: Zajti F., 1854"* adlı eserine ve etnografya ve kültür tarihinde öncü isimlerden Kállay Ferenc'in 1861 tarihli "*A Pogány Magyarok Vallása. Pest: Lauffer - Stolp, 1861"* eserine başvurulmuştur. Táltos konusunda, Diószegi Vilmos'un bu alanda en kayda değer eserlerden sayılan "*A Pogány Magyarok Hitvilága. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967"* adlı eseri başvuru kitabı olmuştur. Ayrıca Macarların ve Türklerin geleneksel dini inançları ile karşılaştırmalara yer verilmiştir. Bu konuda, Fuzuli Bayat, Bahaeedin Ögel, Durmuş Arık, Yaşar Çoruhlu gibi bilim insanlarının eserlerine başvurulmuştur.

Burada bahsedilen eserlerin yanı sıra Kristó Gyula, Éva Pócs, Mihaly Hoppal, Engel Pál, Gyula László, András Róna-Tas ve Péter Hajdu gibi önde gelen Macar bilim insanlarının eserleri de kullanılmıştır. Çalışma boyunca kullanılan Latin ve Bizans kaynakları için İngilizce çevirilerinden faydalanılmış, Macarca kaynakların tercümesi ise kendi tarafımdan yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MACARLARIN KÖKENİ VE YURT EDİNMESİ

1. Macarların Kökeni ve Yaşadıkları Coğrafyalar

Bir toplumun yaşadığı coğrafya, bitki örtüsü, orada yaşayan hayvan türleri ve yakın çevrelerde yaşayan diğer topluluklarla iletişim ve etkileşim kurması çerçevesinde o toplumun kültürü şekillenmektedir. Yaşam biçimleri, sosyal organizasyonları, ekonomileri ve dinleri bu kültür çerçevesinde gelişim ve değişim göstermektedir. Özellikle antik dönemlerde toplumun yaşadığı çevrenin, doğa koşullarının, ekonomik yapılarının o toplumun dini üzerinde etkilerinin olduğu bilinmektedir. Bu noktada Macarların Ural Dağlarından Karpat Ovasına kadar binlerce yıllık yolculuklarında karşılaştıkları topluluklar ve bu toplulukların kültürleri, dilleri, dinleri ve değişen çevre koşulları Macarların dilinde, kültüründe ve dininde izler bırakmıştır.

Macarların kendilerine ait bir yazılı sistemleri bulunmasına rağmen antik Macarlar ve Macarların Karpat Ovası öncesindeki yurtları ya da yaşamları hakkında kendi yazılı kaynakları bulunmamaktadır.[7] Macarların, Hıristiyanlık sonrasında batı tarzında yazdıkları Latince kaynaklarda kökenlerine dair bilgiler bulunmakta ise de bu bilgiler bazen efsanevi boyutta kalmakta ve maalesef referans olarak kullanılacağı zaman çok dikkatli bir incelemeden geçirilmeleri gerekmektedir. Önemli bazı bilgiler daha çok komşu toplulukların eserlerinde gözlenebilmektedir. Samaniler Devleti veziri Ceyhani'nin eseri, Macarlarla ilgili en önemli Müslüman kaynağıdır.[8] Ayrıca *Frank İmparatorluk Yıllıkları*, *Fulda* ve *Regino Yıllıkları*, Bizans İmparatoru VI. Leo'nun

[7] Pal, *Realm of St. Stephen*, 8.
[8] Istvan Zimonyi, *Muslim Sources on the Magyars in the Second Half of the 9th Century: The Magyar Chapter of the Jayhānī Tradition*, c. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450 (Leiden; Boston: Brill, 2016), 1; Pal, *Realm of St. Stephen*, 8.

Tactica adlı eseri ve Constantine Porphyrogenitus'un eseri *De administrando imperio* yazılı kaynaklar arasında en önemlilerinden olarak sayılabilir.[9]

Macarlarla ilgili ilk tarihi olay kaydını veren yıllık, Theophilus (829–842) döneminde Macarlardan Bulgarların müttefiki olarak bahseden bir Bizans kaynağı *Georgius Monachus Continuatus*'dur.[10]

Macar dili üzerine yapılan çalışmalar Macarların etnik kökenleri üzerine araştırmaların ana kaynaklarından birisidir.[11] András Róna-Tas'a göre bir dil doğduğu yerle ilgili özellikleri korurken dil bilimsel iletişimin olduğu her bir temasın izlerini taşır.[12] Macar dili, Fin-Ugor dilinin doğu kolu olan Ugor ailesindendir ve en yakın akrabaları, son zamanlara kadar Sibirya'nın kuzeybatısında balıkçılık ve avcılık ile uğraşan Vogul ve Ostyak dillerini konuşan küçük bir topluluktur.[13] Zeki Velidi Togan, lisan açısından Macarların, Doğu Avrupa'nın doğusunda yaşayan Vogul ve Ostyaklar gibi Fin-Ugor ailesinin Ugor koluna bağlı bir kavim olduklarını bildirmekte ancak kan itibariyle daha çok Türk olduklarını belirtmektedir.[14] Macarlar özellikle 9. ve 10. yüzyıl Bizans kaynaklarında ve bazı Arap kaynaklarında Türk olarak adlandırılmış, Bizans kaynaklarında Macar toprakları için Tourkia (Türkiye) terimi kullanılmıştır. Macalar ayrıca Avrupa'da Onogur, Ungar, Hungar, Ungri adları ile de anılmışlardır. İkinci isim muhtemelen Onogur kelimesinin Slavca versiyonudur ve Avrupa'ya Slavlardan yayılmış

---

[9] András Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages: An Introduction to Early Hungarian History* (CEU Press, 1999), 45-59; Pal, *Realm of St. Stephen*, 8.
[10] Pal, *Realm of St. Stephen*, 10.
[11] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 92; Nora Berend, Przemyslaw Urbańczyk, ve Przemyslaw Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages: Bohemia, Hungary and Poland, c.900–c.1300* (Cambridge University Press, 2013), 63.
[12] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 92.
[13] Pal, *Realm of St. Stephen*, 9; Péter Hajdû, "The Origins of the Hungarians", *The Hungarian Language*, ed. Loránd Benkö ve Samu Imre (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972), 15,16; Péter Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples* (London: Deutsch, 1975), 107.
[14] Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, 3. bs, c. 1 (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981), 156.

ve Hungary kelimesinin kökenini oluşturmuştur. Macarlar ayrıca Başkurt, Sabar, İskit, Hun ve Avar olarak da adlandırılmışlardır.[15]

Osman Karatay, Macar tarihi ile ilgili esaslı tezatlar bulunduğunu, hatta Macar kelimesinin ilk defa Tuna boyuna yerleştikten kırk yol sonra kayıtlarda geçtiğini belirtmektedir. Bu nedenle Doğu Avrupa'daki diğer kavimlere göre eski Macar tarihi çok karmaşık ve anlaşılması zor bir konudur. Ayrıca bilim dünyasında hala bu konuda tartışmalar bitmemiş, erken Macar tarihinin kesin şekilde tespit edilememiştir.[16]

Macarların kökeni ve yaşadıkları coğrafyalar çeşitli dönemlerin incelenmesi ile ortaya konmaktadır. Bu dönemler:

1.1.Ön-Ural Dönemi (- M.Ö. 4.000)

19. yüzyıl ortalarında, F.J. Wiedemann ve M.A. Castrén'in destekledikleri Ural ve Altay dillerinin ortak kökeninin Orta Asya'da olduğu görüşü kabul edilirdi. Ancak Peter Hajdu arkeolojik araştırmalar ve karşılaştırmalı dilbilimleri çalışmaları sonucunda bu görüşün günümüzde kabul görmediğini belirtmektedir.[17] Osman Karatay Fin-Ugor ya da daha ziyade Ural teorisinin zayıflıkları olduğunu, bu ailedeki dillerin ortak bir kelime hazinesi oluşturamadığını bildirmiştir. Ayrıca, Macarcada Osmanlı dahil Avrupa'dan ödünç alınan bütün kelimeleri hariç tutulduğunda dahi en çok ortak kelimenin Türkçe ile paylaşıldığını belirtip Macarca ve Türkçe arasında çok sayıda kelimenin bulunduğunu ancak Fince ile aralarında çok daha az ortak kelimenin olduğunu kaydetmiştir. Bu nedenden dolayı Ural-Altay kuramına geri dönülmesi gerektiğini belirtmiştir. [18]

---

[15] Macarlara verilen isimler için bkz.: Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 275-310; Osman Karatay, "Macarlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, ed. Osman Karatay ve Serkan Acar (İstanbul: Kitabevi, 2018), 423-38; Osman Karatay, *Macarlar Kökler ve Türkler* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020).
[16] Karatay, "Macarlar", 411,412.
[17] Hajdu, "The Origins of the Hungarians", 17; Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 32,33.
[18] Karatay, "Macarlar", 409-11.

Peter Hajdu, Ural dillerinin ana vatanı *(Urheimat)* ile ilgili klasik ve geleneksel teorilerin fitocoğrafya (bitki çoğrafyası) ve zoocoğrafya (hayvan coğrafyası) alanlarından faydalanılarak yapılan çalışmalar neticesinde ileri sürüldüğünü belirtmektedir. [19] İlk olarak ilgi konusu dillerdeki ortak bitki ve hayvan isimleri ana dildeki (Ön-Ural) orijinal halleri ile karşılaştırmalı olarak incelenir. Ardından paleobotoniğin yardımı ile bu bitki ve hayvanların ön-dil zamanlarında hangi bölgelerde var oldukları belirlenir ve sonra bu kelimelerin kullanıldığı coğrafyayı sınırlandırmak suretiyle ön-dil için bir ana vatan saptanır.[20]

Peter Hajdu, sosyo-kültürel açıdan bakıldığında, *kızak, kızak çekmek, yay kirişi, kürek, tığ, kayak, iğne, örgü, yapışkan, gırgır (bir tür deniz altı balık ağı), bataklık cevheri, bakır* gibi Ön-Ural kelimelerinin kesin suretle neolitik çağ özellikleri yansıttığını belirtmektedir. Ön-Ural toplulukları, bazı balık türlerini, özellikle somon balığı ve ren geyiğinden sincaba kadar birçok kürklü hayvanı tanımaktadır. Bu veriler neticesinde de Ön-Ural toplulukların içerisinde nehirler akan yer yer bataklıkların bulunduğu ormanlık alanlarla kaplı bir bölgede yaşadığı, bu bölgenin soğuk iklim kuşaklarında (kayak, kaz, buz gibi kelimeler) bulunduğunu belirtilmektedir.[21] Bu bilgiler Kuzey Avrasya'nın büyük bir bölümü ile ilintilidir. Bu noktada ağaç isimleri üzerine de yapılan bazı analizlere göre, Ural toplulukların ana vatanı günümüzden altı ile dört bin yıl önce Orta Uralların kuzeyinde, Ob nehrinin başlangıcı ve ortası boyunca, Peçhora nehrinin başlangıcında, daha çok Sibirya bölgesinde olduğu saptanmaktadır. [22]

András Róna-Tas Ön-Ural ana vatanının, bitki ve ağaç türlerinin incelenmesi sonucu Volga(İdil) ve Kama nehirleri ve Orta Ural Dağları çevresinde bulunduğunu

[19] Hajdu, "The Origins of the Hungarians", 17; Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 33.
[20] Hajdu, "The Origins of the Hungarians", 17.18; Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 33; Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 93,94.
[21] Hajdu, "The Origins of the Hungarians", 19,20.
[22] Hajdu, 23.

belirtir. (Harita 1) Ayrıca Ön-Ural topluluklarının diline geçmiş Türk, Mançu-Tunguz ve Hint-Avrupa kökenli kelimeler göz önüne alındığında, Ön-Uralların bu topluluklar ile temasa geçtiklerini ifade eder. Ural ana vatanı da bu topluluklar ile temasın mümkün olabileceği bir yerde olması gerekir. Bu nedenle bu bölge Ural Dağları'nın güneyi ve ortasındadır, güneydoğusunda Türkler, kuzeydoğusunda Mançu-Tunguzlar ve güney ve güneybatısında Hint-Avrupalılar bulunmaktaydı.[23]

Ural ana vatanı ayrıca Orta Polonya ve Oka nehirleri arasındaki ormanlık alan olarak belirlendiği gibi Oka, Viatka ve Belai nehir havzaları dâhil olmak üzere Orta Volga – Kama bölgesinde olarak da gösterilmektedir. Bu bölge aynı zamanda Baltıklara kadar genişletilebilmektedir.[24] Peter Hajdu ise bu kadar küçük bir topluluğun Baltık bölgesi ve Urallar kadar geniş bir coğrafyada yaşayamayacağını belirterek bu son görüşü reddetmekte ve Ural ana vatanını Batı ve Kuzeybatı Sibirya'da aşağı Ob nehri ve Ural Dağları arasında konumlandırmaktadır.[25]

1.2.Fin-Ugor Dönemi (M.Ö. 4.000 – M.Ö. 2.000)

Ön-Ural topluluklarından ayrılan bir grup batıya giderek ayrılmışlar ve Fin-Ugorları oluşturmuşlardır. Burada Ön-Ural dönemindeki yaşam tarzlarını devam ettirmişler, Hin-Avrupalı topluluklar ile de iletişimlerini sürdürmüşlerdir.

Peter B. Golden, Fin-Ugorların yurtlarının Kama-Volga-Belaya (Ağızel) bölgesinde olduğunu ve Fin-Ugorlar arasında batıya doğru bir eğilim olduğundan Volga'dan Oka bölgesine ve oradan Baltık Denizi'ne kadar gittiklerini belirtmektedir.[26] Tapali Salminen ise en güvenli görüşün günümüzde Mordvin, Mari ve Udmurt dillerinin

[23] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 93-96.
[24] Peter B. Golden, "The Peoples of the Russian Forest Belt", *The Cambridge History of Early Inner Asia*, ed. Denis Sinor (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1990), 231.
[25] Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 34-37.
[26] Golden, "The Peoples of the Russian Forest Belt", 232.

konuşulduğu, yani Volga ve Ural arasındaki bölge olduğunu ileri sürmekte, alternatif görüşlerin ise Napol'skikh tarafından desteklenen Sibirya tezi ve Sammallahti'nin çok daha batıya doğru uzanan bir bölge tezi olduğunu bildirmektedir.[27] Peter Hajdu Ön-Ural dilindeki ayrışmanın ardından bir grup topluluğun M.Ö 3.000'li (ya da 2000) yılların sonuna doğru batıya doğru hareket ederek Peçora ve Kama nehirlerinin kollarının bulunduğu bölgelere yerleşerek Fin-Ugor olarak adlandırılacak topluluğun atalarını oluşturduğunu bildirmektedir.[28]

Volga–Kama ana yurdu tezi arkeolojik çalışmalarla da desteklenmektedir. Peter Hajdu, P.N. Tretyakov'un Kama tipi seramiklerin daha önceleri Volga nehrinin sağ kıyılarında görülmezken milattan önce üç bininci yılın sonlarına doğru Volga ve Oka nehirlerinin orta bölgelerinde görülmeye başladığını belirtmekte ve bu nedenle üçüncü ve ikinci bin yıllarında Kuzeydoğu Avrupa'nın Fin-Ugor toplulukları tarafından işgal edildiğini bildirmektedir.[29]

Etimolojik incelemeler sonucunda Ural ve Fin-Ugor topluluklarının sosyal yaşamları hakkında bazı bilgiler edinilmektedir. Bu incelenen kelimelerden, Ural topluluklarının avcı ve balıkçı bir topluluk oldukları anlaşılmaktadır. Balıkçılıkla ilgili bilgiler şu Ural kökenli kelimelerde görülebilmektedir: (Macarca) *hal (*balık), *halo (ağ*). Suyla ilgili kelimelerden (Macarca) *ár* (akıntı, sel) hab (köpürmek, köpük, dalga) halad (ilerlemek, suyla yolculuk yapmak), *jó (*eski anlamı nehir), *láp* (bataklık), *tó* (göl), *ússjk* (yüzmek), *víz* (su), *mart* (suya batmak) ve (Fince) *souta- (*kürek çekmek); ayrıca avcılık için de (Macarca) *ij* (yay), *nyíl* (ok), *in* (yay kirişi), *ideg* (sinir, kiriş) ve (Fince), *noutaa*

[27] Tapani Salminen, "The Rise of the Finno-Ugric Language Family", *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations : Papers Presented at an International Symposium Held at an International Symposium Held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8-19 January, 1999*, ed. Christian Carpelan, Asko Parpola, ve Petteri Koskikallio (Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 2001), 391.
[28] Hajdu, "The Origins of the Hungarians", 23.
[29] Hajdu, 23-25.

(avlanmak, avlamak, iz sürmek).[30] Oldukça çeşitli et türleri de Ural-Fin-Ugor topluluklarınca bilinmekteydi: *nyúl* (yabani tavşan), *fogoly* (keklik), *holló* (karga), *kígyó* (yılan) ve *evet* (sincap) ve ayrıca rengeyiği, samur, sansar ve diğer kürklü hayvanlar, yabani ördek ve kaz gibi orman ve su kuşları. Ayrıca günümüzde Macarcada vişne anlamına gelen *meggy* o zamanlar ormanlık alanlar ve çalılıklarda bulunan kiraz ve vişneler için kullanılmaktaydı ki bu bilgi sonucunda avcılık ve balıkçılığa toplayıcılıkta eklenmektedir. Ayrıca (Macarca) *méh* (arı), *méz* (bal) kelimeleri de toplayıcılığa eklenebilmektedir. Çünkü Ural-Fin-Ugor dönemlerinde arı yetiştiriciliğinden ziyade ağaçlarda bulunan balları toplamaktaydılar.[31]

Ural-Fin-Ugorlar hayvancılık ya da tarımı bilmiyorlardı ve yerleşimleri kalıcı değil, avcılık gereklerine göre sık sık değişmekteydi. (Macarca) *ház* (ev) ve *lak* (konut, mesken) kelimeleri ilkel, kolay kurulabilen hayvan derisi ya da huş ağacı kabukları ile çevrelenmiş çadırlar ya da yerin içine doğru oyularak yapılmış kulübe anlamına gelmekteydi. Kavim ve boylar önemli bir faktördü ve akrabalıkla ilgili kelimelerin çokluğu kan bağının önemli olduğunu göstermekteydi: (Macarca) *ős* (günümüzde ata, orijinalde baba), *eme* (eski kullanımda: anne), *feleség* (eş, kadın), *meny* (gelin), *vő* (damat), *napa* (kayın valide), *rokon* (ilişki, akrabalık), (Fince). *seta*, (dayı, amca), *nato* (görümce, baldız).[32]

András Róna-Tas, Fin-Ugor topluluklarının hayvancılık ve tarım ile uğraşan topluluklarla temasa geçtiklerini bildirirken[33] Peter Hajdu, Fin-Ugorlar'da hayvancılık ve tarım noktasında şu bilgileri sunmaktadır: "*Atlar ve sığırlar bu dönemde bilinmemekteydi. (Macarca) vaj ve (Fince) voi (tereyağı) kelimesi sığır yetiştiriciliği ile ilgili kelimeler gibi gelse de bu kelimeler ilgili dillerde orijinal olarak "hayvansal yağ" anlamına*

[30] Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 51.
[31] Hajdu, 51-53.
[32] Hajdu, 51-52.
[33] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 96.

gelmekteydi. (Fince) uubi kelimesi koyunun bilindiğini göstermekte ancak Fin-Ugorlarda evcilleştirilmiş hayvanlar mı vardı yoksa bu kelime bu topluluklara diğer hayvan yetiştirici topluluklarca mı ulaştırıldı bilmek mümkün değildir. (Fince) porsas (domuz yavrusu) kelimesi ve türevleri Mordvin, Çirmiş (Mari) ve Permik dillerinde de bulunmakta ve bu evcil domuzun Fin-Permik döneminde bilindiğini göstermektedir. Başlarda bu kelimenin Ön-İran topluluklarından alındığı görüşü kabul edilirken son zamanlarda aslında porsas kelimesinin Fin-Ugorlarca alınan en eski Hint-Avrupa kelimesi olabileceği ileri sürülmektedir. Yani bu noktada şu söylenebilmektedir; Fin-Ugorlar, ya da en azından bazıları, domuzu Hint-Avrupalı komşularından öğrenmişlerdir ama domuz yetiştiriciliği ancak Fin-Permik döneminde başlamıştır."[34]

Fin-Ugor topluluklarında tarımın olup olmadığı konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. (Fince) *jyvä* (tohum, tahıl, mısır tahılı) kelimesi ve türevlerinin hepsi Hint-Avrupa kökenlidir ve bu Hint-Avrupalıların kuzeyli komşuları ile tahılla ile ilgili bilgilerini paylaştıklarını gösterir. Ancak Fin-Ugor topluluklarınca tahıl yetiştiriciliği yapıldığını kesin bir şekilde göstermemektedir. Fin-Ugor döneminde tarımın olmadığına dair en net kanıt, tarımsal uygulamalar ve süreçlerle ilgili kelimelerin bulunmamasıdır. Ekin, hasat, biçmek ya da çapa ile ilgili hiçbir kelime Fin-Ugor dönemi ile ilişkilendirilememektedir.[35] Bu bilgiler ışığında Fin-Ugor döneminde ne hayvancılık ne de tarım, toplumun bir parçası olacak kadar var olmuştur. Avcılık ve balıkçılık Fin-Ugor döneminin ana yaşam biçimi olarak kalmaya devam etmiştir.

1.3.Ugor Dönemi (M.Ö. 2.000 – M.Ö. 500)

M.Ö. 2000 yılı civarında Vogul, Ostyak ve Macarca konuşan Ugorların Fin-Ugorlardan ayrılmışlardır.[36] Fin-Ugor topluluklarının bütünlüğü, bir grubun (Fin-

[34] Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples,* 55,56.
[35] Hajdu, 56,57.
[36] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 96,97.

Permian) kuzeye ve kuzeybatıya, bir diğer grubun (Ugor) güneydoğuya doğru hareketleri ile son bulmuş[37] ve bu ayrışıma bir taraftan Macarca, Vogul ve Ostyák'ın öncülü Ogur ve diğer taraftan da Fin-Ugor dillerinin devamı niteliğinde Fin-Permik dillerini oluşturmuştur.[38] (Harita 2) Peter B. Golden ise Ugorların başlarda Fin-Ugor döneminde bulundukları yerlerde kaldıklarını ancak Fin-Permiklerin ayrışımı ile Ugor döneminin başladığını ve ardından Ugorların da aşamalı bir şekilde güneydoğuya doğru kaymaya başladığını belirterek Ugor döneminin M.Ö. 500 yılına kadar yaklaşık 1500 yıl sürdüğünü söylemektedir.[39] Bu bölgede Ugorların yabancı kavimlerle iletişime geçmeye başladığı anlaşılmaktadır. İran toplulukları ile iletişimlerini sürdürmelerinin yanı sıra Türk toplulukları ile de karşılaşmaya başlamışlardır.[40] İran etkisinin kanıtları, (Macarca) *hét* (yedi), *tegez* (ok kılıfı) ve bu kelimelerin Ob-Ugrian türevlerinde görülebilir ki bu kelimelerin bu dönemde İran dillerinden Ugor diline geçtiği bilinmektedir.[41]

Macarların Türk halkları ile iletişimi konusu netlik kazanmamıştır ama (Macarca) *hattyú* (kuğu), *hód* (kunduz) ve *szó* (söz), *ló* (at), *ír* (yazmak), *hajó* (bot), *homok* (kum), *nyak* (boyun) kelimelerinin de muhtemelen Türkçe kökenli kelimeler olduğu ileri sürülmüştür.[42]

Ugor dönemi, daha önceki Ural ve Fin-Ugor dönemlerine göre daha gelişmiş sosyal bir yapı göstermiştir ve bunun kanıtları ekonomi ile ilgili kelimelerde görülebilmektedir.[43] Bunun en önemli kanıtı, Ugor döneminde at yetiştiriciliğinin başlamış olmasıdır. Binicilikle ilgili kelimeler, Ugor döneminde görülmeye başlamaktadır: at (Mac. *lo'*~ Vogul *lű,* Osty. *law*), eyer (Mac. *nyereg*, Vogul *newrä*, Osty.

[37] Hajdu, "The Origins of the Hungarians", 27.
[38] Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 62.
[39] Golden, "The Peoples of the Russian Forest Belt", 232.
[40] Golden, 232; Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 62; Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 97.
[41] Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples,* 62.
[42] Hajdu, 62; Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 97.
[43] Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 63.

noyer), dizgin (Mac. *fék*, Osty. *pék*) ve kamçı (Mac. *ostor*~ Vogul *őster*), vagon (Mac. *szekér*).[44] Ugor döneminde atçılık kültürünün başlaması, yadsınamaz bir gerçek iken bu kültür, ormanlık alanlarda yaşayan Ugorlar ile hayvancılığın ekonominin ana parçası olduğu bozkır kültüründeki atçılık kültüründen farklıdır ve bu nedenle Ugorlar atçı avcılar olarak tanımlanmaktadır.[45] Peter Hajdu, Herodot'un atları ile birlikte ormanda avlanmalarını tanımladığı İskitlerin komşuları Tisigitler ve Jyrkiler'in[46] Ugor olduklarını ileri sürmektedir.[47] Bu kavimlerin Ugor kavmi olup olmadıkları kesin bir bilgi olmasa da en azından Ugorlarda atçılık kültürünün nasıl olabileceği hakkında bazı ipuçları vermektedir.

Bir diğer konu ise Ugorların at kültürünü nereden öğrendiği sorusudur. Ugorların Hint-Avrupa, Hint-İran ve Türk toplulukları ile karşılaştıkları bilgisi ışığında bu sorunun muhtemel cevabı İran ya da Türk halklarıdır.

1.4.Ön-Macar Dönemi (M.Ö. 500 – M.S. 500)

Ugor toplulukları arasındaki bağlantı çok sağlam değildi ve Ugorlar çok kısa bir sürede ikiye bölünmüşler ve zamanla birbirinden ayrılmışlardı. Kuzey grubu Ob-Ugorları, güney grubu ise Macarların atalarını oluşturmaktaydı. İlk olarak güney grubu ayrılmış ve daha güneye bozkırlara inerek günümüz Başkirya bölgesine ulaşmışlardır.[48] Magna Hungaria olarak da adlandırılan bu yer, ayrıca Alman astronom ve haritacı Johannes Schöner'in 1523 tarihli dünya küresinde de tasvir edilmiştir.[49] András Róna-Tas'a göre, Ugor ana yurdunun batı ve güney kısımları Macar ve Er toplulukları

[44] Hajdu, 63; Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 97.
[45] Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 65; Hajdu, "The Origins of the Hungarians", 28.
[46] Herodotus, *The Persian Wars, Volume II: Books 3-4*, çev. A. D. Godley (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1921), 221-23.
[47] Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 65,66; Hajdu, "The Origins of the Hungarians", 28.
[48] Hajdu, *Finno-Ugrian Languages and Peoples*, 68.
[49] Wieder, F. C & Schoner, Johann & Martinus Nijhoff Publishers, *Terrestrial Globe of Johannes Schöner, 1523/24*, 1925, https://nla.gov.au/nla.obj-230896989.

tarafından yurt edinilmiş ve Manycha ve Er grupları Volga ve Ural dağları arasında, M.Ö. 8. yüzyılda birleşerek Ön-Macar tarihini başlatmışlardır.[50] Peter Hajdu ise bu ayrılığın muhtemelen M.Ö. 5. yüzyılda ya da arkeolojik açıdan bakılırsa Kama bölgesinde, Ananyino kültürünün orta dönemlerinde meydana geldiğini ileri sürmektedir. Bu tarihte, Macar etnik grupları ormanlık bölgeden ayrılarak Başkirya'ya, bozkır bölgesine göç etmiş ve burada başta Türkler olmak üzere birçok göçebe grup ile karşılaşmışlardır.[51]

Macarların, M.Ö 5. yüzyıl ve M.S. 5. yüzyıl arasındaki hayatlarına dair bazı tezler, dilbilimsel, kültürel, ekonomik ve politik bilgilerin karşılaştırılması sonucu ileri sürülmektedir. Bu bin yıllık dönemde Macarlar ile Türkler kaynaşmışlar ve Macarlar yaşam tarzları, sosyal organizasyonları ve savaş taktikleri bakımından daha çok Türklük benzeri yarı göçebe toplum özellikleri göstermeye başlamışlardır.[52] Peter B. Golden, Gyula Németh (1930) ve Lajos Ligeti'ye (1943) dayanarak Macarların Fin-Ugor ana yurtlarını terk ederek Batı Sibirya ormanlık bozkırına, Tobol ve İşim nehirleri boyunca yerleştiklerini, burada Türkler, özellikle de Ogurlar ile karşılaştıklarını ve Ogurlar ile ortak yaşam sonucunda bozkır-göçebe topluluğuna dönüştüklerini bildirmiştir. Ayrıca Peter B. Golden, Guyla Németh'in 36 yıl sonra görüşünü değiştirerek Macarların Ugor ana yurtlarından ayrılarak güneye günümüz Batı Başkirya bölgesine göçtüklerini ve burada Volga Bulgarları ile karşılaştıklarını belirttiğini aktarmaktadır.[53]

Kristó Gyula'ya göre Macarlar, M.Ö. 800'de Andronovo kültürünün kuzey grubunda bulunurken iklimsel değişikler sonucunda bozkır bölgesinin bir parçası haline gelmişlerdir. Arkeolojik çalışmalar, Güney Urallarda M.Ö. 6. yüzyılda ortaya çıkan Sauromato/Sarmat kültürü bölgesinde, İran izlerinin yanı sıra Macar izlerine de rastlamış, ayrıca Çelyabinsk bölgesinde, M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Sarmat mezarlarının yanı sıra

[50] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 319.
[51] Hajdu, "The Origins of the Hungarians", 29.
[52] Hajdu, 30.
[53] Golden, "The Peoples of the Russian Forest Belt", 242, 243.

Macar mezarları da bulunmuştur. Bu çalışmalar, Macarların Ugor ayrışması döneminde güneye indiklerini ve Ob-Ugorlar'dan uzaklaşarak İran toplulukları ile yakınlaştıklarını göstermektedir.[54]

Kaynak eksikliğinden dolayı Macarların tam olarak ne zaman ve neden Ugorlardan ayrıldıkları bilinmese de Kristó Gyula'ya göre M.Ö. 4. yüzyılda Macarlar Başkirya bölgesine Prohorovka kültürü dahilinde gelmişlerdir. Ugorlardan ayrılan Macarlar bozkır bölgesinde başlarda İran halkları ile, ardından daha yoğun bir şekilde Türkler, özellikle de Bulgarlar[55] ile yaşamış ve hem iklimsel hem de bu toplulukların etkisiyle göçebe yaşam biçimine geçmişlerdir.

Ön-Macarların bu dönemleri ile ilgili ilk bilgi kaynağı, çok sonraları 1232 – 37 yıllarında Macar Kralı IV. Béla'nın, Macaristan Moğollar tarafından istilası öncesinde, günümüz Başkirya bölgesine, ata yurtlarında kalan Macarları bulmaları için gönderdiği Dominiken rahiplerinden Julianus'un raporlarıdır. [56] Macarlar tahminen 750 ya da 820-30 yılları arasında bilinmeyen sebeplerden ötürü ikiye ayrılmış, bir grup Başkirya bölgesinde kalırken diğer grup daha da güneye inmiştir.[57] Julianus raporlarından ilki, Papa IX. Gregory'e hitaben Dominiken rahibi Ricardus tarafından, ikincisi ise Perugia Piskoposuna hitaben Julianus'un kendisi tarafından yazılan mektuplardır.[58]

1.5.Don Boyu, Kuban ve Levediya (M.S. 500 – M.S. 800)

Macarların Kuban bölgesine ne zaman geldikleri tam olarak bilinmemektedir ve bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. András Róna-Tas, Bulgarların 6. yüzyılda

---

[54] Kristó Gyula, *Magyarország története 895-1301* (Budapest: Osiris Kiadó, 1998), 37,38.
[55] Gyula, 37-42.
[56] Miklós Molnár, *A Concise History of Hungary* (Cambridge University Press, 2001), 9.
[57] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 42.
[58] Mary Dienes, "Eastern Missions of the Hungarian Dominicans in the First Half of the Thirteenth Century", *Isis* 27, sy 2 (1937): 226. Erişim adresi ve tarihi http://www.jstor.org/stable/225412 : 25.06.2019 00:56

Kuban bölgesinden ayrılıp Kubrat liderliğinde Dinyester(Turla) ve Don nehri arasına yerleştiğini 6. yüzyılın sonlarına doğru da Macarların, Bulgarların terk ettikleri Kuban bölgesine doğru göçe başladıklarını, burada Hazar egemenliği altına girdiklerini ifade eder.[59] (Harita 3) Hazarların bölgedeki varlığı, 630 civarında Batı Türklerinin zayıflaması ile güçlenmiş ve komşusu Büyük Bulgar Hanlığı ile çekişme içerisine girmeye başlamıştır. Bu çekişmenin sonucunda 670'lerde Hazarlar ve Bulgarlar arasında yapılan savaş sonucunda Büyük Bulgar Hanlığı yıkılmıştır ve Hazarlar bölgedeki güçlerini arttırmışlardır. [60]

Akdes Nimet Kurat ise Peçeneklerin Volga boyunu terk ettiklerinde, Kuban ve Don sahalarının Hazarlara bağlı Macarların kontrolünde olduğunu bildirmiş[61] ve Macarların muhtemelen, 8.- 9. yüzyılda Don ve Kuban çevresine geldiklerini ve Hazar hakimiyetine girmiş olduklarını kaydetmiştir.[62]

László Rásonyi, 527 yılında Bizans'ın Kerç şehrinde ve Kuban nehri civarında *Mogyeri* adlı bir hükümdardan bahsedildiğini ve 7. yüzyılda Kuban çevresinin *Ongoruia* adıyla anıldığını belirtmiştir. Ayrıca Macar dilindeki Oset ve Fars sözcüklerinin uzun süre bölgede bulunma sonucunda elde edileceğini ifade etmiş ve Magna Hungaria'dan sonraki Macar yurdunun Macar tarihi kayıtlarında *Dentumogeria* (Don çevresi Macarları) olarak geçtiğini, buna ek olarak da 10. Yüzyılda Konstantinos'un Macarlar ile Hazarlar arasında

[59] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 322.
[60] Peter B. Golden, "The Peoples of South Russian Steppes", *The Cambridge History of Early Inner Asia,* ed. Denis Sinor (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1990), 264,265; Mualla Uydu Yücel, "Hazar Hakanlığı", *Türkler Ansiklopedisi C. 2* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 783; Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017), 275,276.
[61] Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1937), 44,45; Altay Tayfun Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya* (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 271-88.
[62] Akdes Nimet Kurat, *IV - XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri* (Ankara: TTK, 1972), 46; Kurat, *Peçenek*, 45.

200 yıllık bir ilişki olduğunu yazdığını bildirmiştir. Bu nedenle László Rásonyi'ye göre Macarlar 5. Yüzyıldan kısa bir süre sonra Kuban çevresine gelmişlerdir.[63]

Altay Tufan Özcan Macarların 830'da bazı Ogur gruplarını da kendilerine katarak Don boylarına geldiklerini belirtmektedir.[64] Bu tarihlendirme daha çok Ibn Rüsteh'in eserinde bulunan, Hazarların Macarlardan ve etraftaki diğer kavimlerden korunmak için onlarla aralarına hendekler kazdıkları ile ilgili bilgiye dayandırılmaktadır.[65] İbn Rüsteh'in bahsettiği hendeklerin, 830 civarında Hazarlar tarafından o bölgede inşa edilen Şarkel kalesi olduğu belirtilmektedir.[66]

Macarların, Don-Kuban bölgesinde ne kadar kaldıkları da tam olarak bilinmemektedir. Ancak Kuban bölgesinden sonra karşımıza çıkan ilk bölge Levediya'dır. Bu bölge ile ilgili ana bilgi kaynağı, 10. yüzyılda Bizans İmparatoru 7. Konstantinos tarafından yazılan *De Administrando Imperio*'dur.[67] Konstantinos eserinde, Türklerin Levediya adlı bir yerde Hazarlar ile birlikte yaşadıklarını ve Levediya isminin, ilk voyvodaları Levedias adından geldiğini söylemekte ve Levediya bölgesinde *Chingilous* olarak da adlandırılan *Chidmas* nehrinin geçtiğini belirtmektedir.[68] Konstantinos'un *Chidmas* ve *Chingilous* nehirleri ile belirttiği bölgeler tam olarak yorumlanamadığı için Levediya'nın yeri maalesef net bulunamamaktadır.[69] András Róna-Tas, Levediya bölgesinin bir sonraki yerleşim yeri olan Etelköz'den çok uzak olmamak, hatta Etelköz sınırları içerisinde olmak üzere, Etelköz'ün kuzeydoğusunda

[63] László Rásonyi, *Tarihte Türklük* (Ankara: Türk Kültür Araştırma Enstitüsü, 1993), 119-20.
[64] Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, 235,236.
[65] Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017), 45; Zimonyi, *Muslim Sources on the Magyars*, 39.
[66] Karatay, *Macarlar Kökler ve Türkler*, 21; Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, 236-40.
[67] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 42.
[68] Gyula Moravcsik, *Constantine Porphyrogenitus de Administrando Imperio* (Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1967), 171.
[69] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 43.

olduğunu[70](Harita 4), Kristó Gyula ise arkeolojik buluntular çerçevesinde Levediya'nın Don ve Dinyeper (Özi) nehirleri arasında bulunması gerektiğini kaydetmiştir. Ayrıca Macarların Levediya bölgesine ne zaman geldikleri konusu da netlik kazanmış değildir. Macarlar, 830 yılında Levediya bölgesine gelmişlerdir. [71]

Osman Karatay *De Administrando Imperio'*yu, Macar yıllıklarındaki ilk dönem hareketlerini ve İslam kaynaklarındaki erken dönem Macarlar ile ilgili bilgileri inceledikten sonra Etelköz'den önceki yurtlarının Don boyunda olduğunu ama Volga'dan buraya ne zaman ve nasıl bir göçün meydana geldiğinin bilinmediğini belirtmektedir.[72]

1.6.Etelköz (M.S. 850 – M.S. 895)

Kazak bozkırlarında Oğuzlar tarafından yenilgiye uğratılan Peçenekler batıya doğru ilerleyerek Ural ve Volga nehirleri çevresine yerleşmiş [73] burada Hazarlar, Slavlar ve Kumanlar ile komşu olmuşlardır. *De Administrando Imperio'*ya göre, Konstantinos'un zamanından 50-55 yıl önce, Oğuzlar ve Hazarlar birlik olarak iki taraftan Peçeneklere saldırıp yenilgiye uğratmışlardır. Yenilgi sonrası batıya doğru ilerleyen Peçenekler burada Macarları mağlup ederek onları batıya sürmüş ve Macarların yerlerine yerleşmişlerdir.[74]Akdes Nimet Kurat ve Ahmet Taşağıl, Peçeneklerin Volga nehrinin batısına hareketlerinin, 860 yılında Hazar- Oğuz ittifakının baskısı sonucu başladığını aktarmaktadır.[75] Mualla Yücel de Peçenek baskısı sonucu Don – Kuban bölgesinden çekilen Macarların yerine, 860 – 880 yıllarında Peçeneklerin yerleştiğini, 892 yılından

---

[70] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 326.
[71] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 42,43.
[72] Karatay, "Macarlar", 411-23.
[73] Pritsak Omeljan, "The Pechenegs: A Case of Social and Economic Transformation", *Archivum Eurasiae Medii Aevi The Peter de Ridder Press*, sy 1 (1975): 212; Mualla Uydu Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2020), 52-55; Kurat, *IV - XVIII Yüzyıllarda*, 44,45; Kurat, *Peçenek*, 39-42.
[74] Moravcsik, *De Administrando Imperio*, 167; István Fodor, *In Search of a New Homeland: The Prehistory of the Hungarian People and the Conquest* (Budapest: Corvina, 1982), 239,40; Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya*, 79-108.
[75] Kurat, *Peçenek*, 39-42; Kurat, *IV - XVIII Yüzyıllarda*, 45-46; Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi*, 288.

sonra ise Don ve Dinyester nehrinin batısına kadar olan bozkırlara yayıldıklarını belirtmektedir.[76]

Peçenek yenilgisi sonucunda bir kısım Macar, liderleri Levedi önderliğinde batıya ilerleyerek Etelköz'e yerleşmişlerdir.[77] Macarlara, Etelköz yolu üzerinde, Hazar Hakanlığı ile Yahudileşme politikası yüzünden iç çatışma yaşamış olan Kabar isimli üç Hazar kabilesi de katılmıştır.[78]

Etelköz'ün yeri Levediya'ya göre çok daha kolay tespit edilebilmektedir. Etelköz, yurt edinme öncesinde Macarların son yurtları konumunda olduğu için bu bölgenin Karpat Ovasından çok uzakta olmaması gerekmektedir. Ayrıca bölgedeki kral mezarları gibi arkeolojik bulgular da Etelköz'ün konumunu bulmak konusunda yardım etmektedir. Tahminlere göre bu bölge Karpat Ovası yakınlarında Siret ve Dinyester nehri arasında bulunmaktadır.[79]

Hazar Hakanlığı, etnik olarak farklı toplulukları içerisinde barındırmaktaydı. Bu topluluklar arasında İranlı Alanlar da bulunmakla birlikte asıl topluluğu Onogur Bulgarlar oluşturmaktaydı. Macarların 7. – 8. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar Hazar egemenliğinde kaldığı bilgisini de eklersek bu dönemde Macarların yaşamları üzerinde Onogur Bulgarlarının önemli etkilerinin olduğu açığa çıkmış olacaktır. Onogur Bulgarların Macar hayat tarzı üzerine etkileri, hem arkeolojik hem de dilbilimsel kanıtlarda görülebilmektedir. Don ve Dinyeper nehirleri arasında bulunan Saltova -Mayaki kültür

---

[76] Mualla Uydu Yücel, "Peçenekler", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, ed. Osman Karatay ve Serkan Acar (İstanbul: Kitapevi, 2018), 455; Mualla Uydu Yücel, "Peçenekler,Uzlar ve Kumanlar", *Balkanlar El Kitabı*, ed. Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, c. 1 (Ankara: Akçağ, 2013), 188; Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, 80-83; Kurat, *Peçenek*, 43-48.

[77] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 45; Moravcsik, *De Administrando Imperio*, 173.

[78] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 45; Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 328; Moravcsik, *De Administrando Imperio*, 175.

[79] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 45; Osman Karatay, "Etelköz: Ortanca Macar Yurdu Hakkında Yeni Bazı Tespitler", *BELLETEN* 78, sy 281 (2014): 41-91.

bölgesinde (Harita 5), Macarlara ait olan bazı arkeolojik bulgular elde edilmiş, burada Macar karakteristiklerini taşıyan bazı kazanlar, delik diskler ve mezar kalıntıları bulunmuştur.[80] Bahaeddin Ögel, Saltova kültürünün yerleşik Hazar devletinin etrafında yaşayan Türk topluluklarına ait olduğunu ve Macarların ve akraba kavimlerinin bu topluluğun önemli bir parçası olduğunu belirtmiştir.[81]

2. Macarların Yurt Edinmesi (M.S. 895 – M.S. 902)

Karpat Ovasına geçerek yurt edinmeden önce Macarlar, son yurtları Don ve Dinyester arasındaki Etelköz'e, Peçenek saldırısı sonucunda Levedi liderliğinde gelmişlerdir. Macarlar, Etelköz yolculuğu sırasında Konstantinos'un bildirdiği yedi kabileye, yaşanan iç çatışmalar sonrası Hazarlardan ayrılan üç Kabar kabilesinin daha katılması ile birlikte kabile sayılarını 8'e çıkarmışlardır. Ayrıca Konstantinos'un bildirdiğine göre, Etelköz'de bazı sosyo-politik değişiklikler de meydana gelmiştir. Konstantinos Macarların yedi kabile olduklarını ancak kendilerinden ya da yabancı bir prenslerinin bulunmadığını, Levedi isimli voyvodo tarafından Hazar egemenliği altında idare edildiklerini bildirmişti. Ancak Macarların Etelköz'e göçü sonrasında Hazar Hakanı Levedi'yi huzuruna çağırtarak kendisinin artık bir prens olmaya layık olduğunu söylemiştir. Levedi ise bu teklifi kendisinin yeterli olmadığını düşünerek reddetmiş ve yerine Álmos'u ya da Álmos'un oğlu Árpád'ı önermiştir. Yapılan görüşmeler sonunda Árpád babasından daha üstün ve yetenekli olduğu için Hazar töresi gereği kalkan üstünde kaldırılarak Macar prensi seçilmiştir.[82] Macarlar burada Árpád liderliğinde Macar Prensliğini kurmuşlardır. Slav misyoner-rahip Kiril (Konstantine), 861 yılında Hazar egemenliği altında yaşayan

[80] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 44,45.
[81] Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre* (TTK, 1984), 230.
[82] Moravcsik, *De Administrando Imperio*, 173; Türklerde benzer uygulamalar için bkz.: Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler I-II-III*, 3. bs (Ankara: TTK, 2018), 118, 137; Mau-Tsai Liu, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, 4. bs (İstanbul: Selenga yayınları, 2019), 20; Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, 3. bs (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 65-72.

Macarlar ile karşılaşmıştır. Bu durum, Etelköz Prensliği zamanında bile Macarların Hazar egemenliği altında yaşadığını göstermektedir. Ayrıca, Árpád'ın Türk geleneği olan kalkan üstünde kaldırma ile başa geçmesi ve Etelköz Prensliği yönetimde Türk devlet sistemlerinde daima mevcut olmuş olan ikili yönetim sisteminin uygulanmış olması[83] da Macarlardaki Türk-Hazar etkilerini göstermektedir.

2.1.Yurt Edinme Öncesi Macarlar

Macarlar, Etelköz'e yerleştiklerinde ilgileri artık batıya yönelmişti. Doğularında Hazar Kağanlığı ile aralarına giren Peçenekler, batıda ise Bulgarlar ve Morovyalılar, Franklar, Bizans ve Slavlar bulunmaktaydı. Macarlar, Etelköz bölgesinden kuzeye ve kuzeybatıya, Slavlar üzerine akınlar düzenleyerek büyük ganimetler elde etmekte, kazandıkları bu ganimetleri de Karadeniz bölgesindeki Kerch limanda Bizanslılara satmaktaydı. Ayrıca Slavlar üzerine yiyecek odaklı ağır-vergiler de yüklemişlerdi.[84]

Macarlar ilk olarak, 10. yüzyıl Bizans tarih kaydı *Georgius Monachus Continuatus'*da, Bizans İmparatoru Theophilus (829–842)'a karşı Bulgarların müttefiki olarak anılmaktadır.[85] Macarlar, daha sonra Aziz Kiril'in hayatında yer almaktadır. Kaynakların verdiği bilgiye göre, Kiril 861 yılında Kırım'da bir Bizans şehrini çevreleyen Hazar ordusunda yer alan Macarlar ile karşılaşmıştır.[86] Kiril ile karşılaşmalarından sonra Macarlar bir diğer Slav misyoner ve havari, Kiril'in kardeşi Methodius ile Tuna civarında karşılaşmıştır. Macar kralı Tuna topraklarına geldiğinde, Methodius onunla görüşmek

[83] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 46.
[84] Gyula, 46; Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 328,329; Zimonyi, *Muslim Sources on the Magyars*, 308,309; Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 45.
[85] Pal, *Realm of St. Stephen*, 10.
[86] M. Kantor, *Medieval Slavic Lives of Saints & Princes*, 1st edition (Ann Arbor, Mich: Michigan Slavic Publications, 1983), 45.

istemiştir. Burada Methodius, Macar Kralı tarafından saygıyla karşılanmıştır ve birçok hediye ile geri gönderilmiştir.[87]

Macarlar 894-95 Bulgar – Bizans savaşında ise Bulgarlara karşı savaşmıştır. Bizans imparatoru VI. Leon (Bilge Leon), Niketas Skleros'u Tuna ovasına, Bulgarların kuzey komşusu Macarlara hediyeler ile göndermiş ve Bulgarlara karşı savaşta desteklerini istemiştir. Burada Árpád ve Kusan ile görüştükten sonra Bizans gemileri ile Macar ordusu Tuna kıyısına getirilmiştir. Burada Bulgar kralı Simeon'un ordusu yenildikten sonra Macarlar, tüm Bulgar topraklarını yağmalamıştır.[88]

Etelköze yerleşen Macarlar, aynı zamanda Frank İmparatorluğuna da yaklaşmışlar ve Frank İmparatorluğunun iç problemleri ve aralıksız savaşları, Macarlar için büyük fırsatlar yaratmıştır. Macarların Avrupa içlerine doğru akınlarından ilk söz eden *Aziz Bertin'in Yıllıkları*nı olmuştur. Aziz Bertin, 862 yılından bahsederken Doğu Frank topraklarının Macar olarak adlandırılan, bilmedikleri bir topluluk tarafından yağmalandığından söz etmiştir.[89] Ardından Macarlar 881'de, Karolenj kaynaklarında zikredilmektedir. *Annales Iuvavenses maximi – Salzburg Yıllıkları*'nda bir güneş tutulması sonrası, Kabarlar ile birlikte sırasıyla, *ad Vieniam'*da ve de *ad Culmite'*de, Bavyeralıların Macarlarla savaştığından bahsetmiştir. *Ad Vieniam* Viyena şehri iken *ad Culmite*'nin neresi olduğu tam olarak tespit edilmemiştir. Macarlar, Doğu ve Orta Avrupa'da bu kez 8 yıl sonra *Regino Prumiensis Abbas – Chronicon (Regino'lu Prum'ün Tarihi Kayıtları)'*nda kaydedilmiştir. Rahip eserinde Macarlardan, İskit Krallığından gelen, daha önce duyulmamış, çok savaşçı ve tüm canavarlardan daha vahşi bir halk olarak söz etmiştir. Ardından İskit Krallığının coğrafyasını ve İskit/Macarların

[87] Kantor, 125.
[88] Gyula Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, çev. Samuel R. Rosenbaum ve Mihály Szegedy Maszák (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970), 50.
[89] Janet L. Nelson, çev., *The Annals of St-Bertin:Ninth-Century Histories I* (Manchester: MUP, 1991), 102.

yaşamlarını anlatmıştır. Peçenekler tarafından yurtlarından çıkarıldıklarını ve kendilerine yeni yurt aradıklarını, o zamandan beri, Morovya, Karintiya ve Bulgaristan topraklarına saldırdıklarını kaydetmiştir.[90]

892 yılına gelindiğinde bu sefer, *Annales Fulda (Fulda Yıllıkları)*'da Macarlar, Morovya'lı Zwentibald'a karşı, Karintiya'lı Arnufl'un yanına görülmüştür.[91] Aynı kaynak 894 yılında Macarların, Panunya'yı yakıp yıktıklarını yazmıştır.[92]

Franklar, 894 yılındaki savaşta, Morovya'ya karşı Bulgarları müttfik olarak yanlarına çekmiştir. Morovya ise bu ittifaka, karşı Bulgarların düşmanı Macar-Bizans ittifakını kurmaya çalışmıştır.[93] Bu süreçte Bulgar Kralı Simeon, Bizans ile mevcut durumda savaş halinde idi ve Bulgarların Makedon zaferi sonrası, Bizans İmparatorluğu Macarlar ile ittifak kurarak Bulgarlara saldırmıştır. Bizans – Macar ittifakı karşısında ise Simeon, Peçenekler ile görüşerek onları kendi tarafında Macarlara saldırmaya ikna etmiştir[94] ki bu Peçenek saldırısı Macarların Karpat Ovası fethinin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir.

2.2.Yurt Edinme Öncesi Karpatlarda Durum

Karpatların ilk sakinleri Neolitik Çağ'da Hint-Avrupa topluluklarıydı. Ardından Karpatlar sırasıyla İliryalılar ve Keltler tarafından mesken tutuldu. Karpatların doğu bölgesi ise Trakyalılar ve Daçyalıların bölgesi haline geldi. Ayrıca Cermen kabilelerce de yurt edinilmişti. Karpatlar, Macarlardan önce Roma, Hun ve Avarlar tarafından da ele

[90] Abbot Regino of Prüm ve Saint Adalbert (Archbishop of Magdeburg), *History and Politics in Late Carolingian and Ottonian Europe: The Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Magdeburg*, çev. Simon MacLean (Manchester: MUP, 2009), 202-6.
[91] Timothy Reuter, çev., *The Annals of Fulda: Ninth-Century Histories, II* (MUP, 2013), 123, 124.
[92] Reuter, 129.
[93] Kornél Bakay, "Hungary", *The New Cambridge Medieval History: Volume 3, c.900-c.1024* (Cambridge University Press, 2015), 538.
[94] Jonathan Shepard, "Bulgaria: The Other Balkan 'Empire'", *The New Cambridge Medieval History: Volume 3, c.900-c.1024* (Cambridge University Press, 2015), 570.

geçirilmiştir. Transdanubia, İmparator Augustus (M.S. 14) döneminde ele geçirilip Panunya bölgesi olarak adlandırılmış, İmparator Trojan döneminde ise Daçya bölgesi, Roma İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Panunya bölgesi, 4 yüzyıldan uzun bir süre Roma toprağı olarak kalmıştır.[95]

Roma, Panunya bölgesinde 4. yüzyıl civarında Sarmatlar, Gotlar gibi kavimlerin saldırılarına maruz kalmış ancak bunlardan en derin etkiyi bırakan Asya'dan gelen Hunlar olmuştur. Hunlar, Attila egemenliğinde, günümüz Macaristan bölgesinde kendi merkezlerini kurmuş, ancak 453 yılında Attila'nın ölümü ile dağılmışlar ve Karpat Ovası artık istilaya açık bir hale gelmişti. Bunlardan Gepidler, Tisza bölgesine, Longobardlar ise Transdanubia bölgesine yerleşmişlerdir. Ancak Roma ve Hunlardan sonra bölgede kalıcı etki yapacak bir diğer kavim, Hunlar gibi doğudan gelen Avarlar olmuştur. Avar Kağanlığı da 796 yılında Şarlman yönetimindeki Frank İmparatorluğu'nun egemenliğini kabul etmiş ve yöneticileri Hıristiyanlığa geçmişlerdir.[96] *Annales Regni Francorum-Frank İmparatorluk Yıllıkları* da Avarların 796 yılında Franklara gelip vaftiz edildiklerinden bahseder.[97] Avarların bölgelerinde Slavlar, Morovya ve Bohemya yönetimlerini kurduklarında, Avarlar da Slav toplulukları arasında yok olmaya başladı. Yer yer bazı yıllıklarda Avarların isimleri geçmiş ve arkeolojik çalışmalar sonucunda 9. yüzyıl sonlarına kadar Panunya bölgesinde oldukları desteklenmiştir.[98] Ayrıca Macarların

[95] Pal, *Realm of St. Stephen*, 1; Molnár, *A Concise History of Hungary*, 1.
[96] Herbert Schutz, *The Carolingians in Central Europe, Their History, Arts, and Architecture: A Cultural History of Central Europe, 750-900* (Leiden: BRILL, 2004), 61,62; İsmail Mangaltepe, "Avarlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, ed. Osman Karatay ve Serkan Acar (İstanbul: Kitabevi, 2018), 233.
[97] Bernhard Walter Scholz, çev., *Carolingian chronicles: Royal Frankish Annals and Nithard's Histories.* (University of Michigan Press, 1972), 74,75.
[98] Olajos, Terézia, "Az avar továbbélés kérdéséről : a 9. századi avar történelem görög és latin nyelvű forrásai : [tanulmány] -", *Tiszatáj*, Kasım 2001, 50-56; Mangaltepe, "Avarlar", 233,234.

Karpatlarda karşılaştıkları hem Slavca hem de Türkçe konuşan topluluğun Avarlar olabileceği düşünülmektedir.[99]

Macar yıllıkları, yurt edinme öncesi ve sırasında Karpatlarda bulunan halklardan bahsetmiştir. Simon Kézai, 13. yüzyıl da yazdığı *Gesta Hunnorum et Hungarorum* adlı Latince eserinde, yurt edinme sırasında Karpatlarda Slavlar, Yunanlar, Morovyalılar, Almanlar, Vlahlar ve Székelyler'in yaşadığından bahseder.[100] Anonymus da Slavlar, Vlahlar, Bulgarlar ve Romanın çobanları Kozar halkı ve Székelyler'in Karpat Ovasında yaşadığını yazmıştır [101]

Yurt edinme öncesinde Karpat bölgesinde en etkili krallık, Doğu Frank Krallığıydı. *Fulda Yıllıkları*'na göre, Şarlman'ın oğlu Frank İmparatoru I. Ludwing (Dindar Louis) öldüğünde, üç oğlu ve varisleri arasında çıkan iç savaştan üç yıl sonra yapılan Verdun Antlaşmasına göre krallık üç oğul arasında bölünmüştü. I. Lothair Orta Frank Krallığını, II. Louis (Alman Louis) Doğu Frank Krallığını ve II. Charles'de Batı Frank Krallığını almıştı.[102] *Aziz Bertin Yıllıkları*'na göre, Alman Louis Ren nehrinin doğusundaki her şeyi ve Speyer, Worms ve Mainz bölgelerini almıştı.[103]

Karpat bölgesindeki bir diğer güç, Büyük Morovya Devleti'dir. Avar Kağanlığının Şarlman tarafından yıkılmasının ardından, Bizans ve Frank imparatorlukları arasında bölgedeki güç boşluğunda ortaya çıkan Slav prensliklerinden biri de Morovya'dır. Morovya ismi ilk olarak 822 yılında *Frank İmparatorluk Yıllıkları*nda görülmektedir. *Frank İmparatorluk Yıllıkları*na göre, 822 yılında Frank imparatoru

---

[99] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 264.
[100] Simon Kézai, *Gesta Hungarorum: The Deeds of the Hungarians*, ed. László Veszprémy ve Frank Schaer (Budapest; New York: CEU Press, 1999), 71, 73-75.
[101] Master Roger, *Anonymous and Master Roger: Anonymus, Notary of King Bela: The Deeds of the Hungarians; Master Roger's Epistle to the Sorrowful Lament Upon the Destruction of the Kingdom of Hungary by the Tatars*, ed. Janos M. Bak, Martyn Rady, ve Laszlo Veszpremy, Bilingual edition (Budapest ; New York: CEU Press, 2010), 27,33,109.
[102] Reuter, *The Annals of Fulda*, 22.
[103] Nelson, *The Annals of St-Bertin*, 56.

Frankfurt'ta bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda, Doğu Slavlarından yani Obodriteler, Sorblar, Wilzi, Bohemyalılar, Moravyalılar ile Praedenecenti'den ve Panunya'daki Avarlardan elçileri kabul etmiştir.[104]

Moravyalıların ilk bilinen prensi Mojmir'dir ve yerine Rostislav geçmiştir. Rostislav başa Doğu Frank kralı Alman Louis'in desteği ile geçmiş olsa da kısa sürede ona karşı gelerek bağımsızlığını ilan etmeye çalışmış ve Bizans'tan dini propaganda için Kiril ve Methodius'u göndermesini istemiştir.[105] Morovya, Frank İmparatorluğu ile daima sıkıntılı bir ilişki içerisindeydi. Franklar Morovya'ya sürekli müdahale etmiş ve Morovya da Frank isyanlarını destekleyecek kadar hep güçlü olmuştur. En güçlü dönemini Svatopluk önderliğinde yaşasa da onun ölümü üzerine ve Macarların saldırıları sonucu 906 yılında yıkılmış ve toprakları Macarlar, Ostvaklar ve Bohemyalılar arasında bölünmüştür.[106]

Bohemya'nın politik gelişimi ise Morovya'ya göre daha yavaş gelişmiştir. Bohemya tarihine göre Bohemya'da yaşayan ana Slav topluluk Çeklerdi. Çeklerden sonra Hırvatlar ve Lučaneler bölgede önemli güçlerdi.[107] *Frank yıllıkları*nda Bohemya'nın gelişimi ile ilgili çok fazla bilgi olmasa da yıllıklar, Bohemyalıların düklerce yönetildiğinden bahsetmektedir. *Fulda Yıllıkları*na göre, 845 yılında Bohemyalıların 14 dükü vardı ve Alman Louis'in huzuruna gelip vaftiz edilmeyi istemişlerdir.[108] 872 yılında ise beş tane Bohemya dükü yıllıklarda geçerken[109], Bořivoj'un oğlu Spytihněv ve Witizla 895 yılında İmparator Arnulf'un huzuruna tüm Bohemyalıları temsilen gelmiştir.[110]

[104] Scholz, *Carolingian chronicles*, 111,112.
[105] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 243.
[106] Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages*, 59.
[107] Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, 83.
[108] Reuter, *The Annals of Fulda*, 24.
[109] Reuter, 68.
[110] Reuter, 131.

Morovyalı Svatopluk'un ölümü üzerine ortaya çıkan boşluğu ise Bohemyalılar etkili bir şekilde doldurmuştur.

Karpat Ovasında etkili olmuş bir diğer güç ise Büyük Bulgar Hanlığıydı. *Frank Yıllıkları*'na göre, 824 yılında Daçya'da Abodrites isimli Slav halkı, Bulgarlara karşı Frank İmparatorluğundan yardım istemiştir.[111] 827 yılında ise Bulgarlar Panunya'ya saldırarak Slav liderleri kovup yerlerine Bulgar yöneticileri atamıştır.[112] 894 yılındaki Frank-Morovya savaşında Franklar Bulgar ile ittifak yaparken Morovya Bizans ile anlaşmıştır. Bunun karşılığında Bizans, Macarları yanlarına çekerken Bulgarlar ise Macarları Etelköz'e iten Peçenekler ile birlik olmuş ve Macarların Etelköz'den Karpatlara doğru yolculuğunu tetikleyen sebeplerden biri olmuştur.

2.3.Árpádlar ve Yurt Edinme

Macarların bilinen ilk lideri, Levediya bölgesine de ismini veren Levedi'dir. Levedi ile ilgili tek bilgi ise *De administrando imperio'*da geçmektedir. Burada Macarlar yedi kabile olarak bahsedilir ve ayrıca *De administrando imperio'*da bu yedi kabileye ek olarak Hazarlar ile yaptıkları iç savaş sonucunda kaçan ve Macarların yurduna yerleşen Kabarlardan da bahsedilmektedir. Konstantinos'a göre bu yedi Macar ve Kabar kabilesinin isimleri şu şekilde verilmiştir: İlk kabile yukarıda bahsedilen Kabar kabilesidir, ikincisi Nekis, üçüncüsü Megeris, dördüncüsü Kourtougermatos, beşincisi Tarianos, altıncısı Genach, yedincisi Kari, sekizincisi Kasi.[113]

Levediya bölgesinde Hazar-Peçenek savaşları sürecinde, Hazarların yanında savaşan Macarlar, Peçenekler tarafından yenilgiye uğratılınca Levedi önderliğinde batıya Etelköz'e doğru hareket etmişlerdir. Etelköz'e gelen Macarlar, kısa süre sonra Álmos'un oğlu Árpád'ı lider olarak seçmişlerdir. Árpád, Macar tarih kayıtlarında Macar kabile

[111] Scholz, *Carolingian chronicles*, 116.
[112] Scholz, 122.
[113] Moravcsik, *De Administrando Imperio*, 171,175.

konfederasyonunun ilk lideri olarak anılmaktadır.[114] *De administrando imperio'*da adı geçen yedi kabileden oluşan bu konfederasyondan Megeris (Megyer) kabilesi en büyük olanıydı ve esere göre Árpád bu kabilenin üyesiydi.[115] Árpád, ayrıca Macarların Karpat Ovasını ele geçirilmesini de yönetmiştir ve bu yüzden Aziz István'ın da dâhil olduğu Árpád Hanedanlığının kurucusu olarak anılmaktadır.

Árpád'ın yönetimi Etelköz'de çok uzun sürmemiştir. Bulgar – Peçenek ittifakı sonrasında Macarlar tekrar hareket etmek zorunda kalmışlardır. András Róna-Tas, Karpat Ovasının ele geçirilmesini üç safhaya ayırmaktadır. Birinci safha 895 yılında başlayıp 898'de bitmekte; ikinci safha 899-900 arasında geçmekte ve 900-902 yılları arasında olayların tamamlanması ise üçüncü safhayı oluşturmaktadır.[116] (Harita 6)

Bizans – Macar ittifakı çerçevesinde, 894 yılında Bulgarlar ve Peçenekler Etelköz'de kalmış olan Macarlara güneyden ve kuzeyden saldırmışlardır. *De administrando imperio'*ya göre Bizanslar ile barış yapan Simeon, Peçeneklere haber gönderip Macarlar askeri bir seferdeyken birlikte onlara saldırmış ve Macarların ailelerini tamamen yok etmiş ve Etelköz'de kalıp yurtlarını koruyan Macarları kovmuşlardır. Seferdeki Macarlar geri döndüklerinde ülkelerini ıssız ve tamamen yakılıp yıkılmış olduğunu görünce, onlar da bugün yaşadıkları yere yerleşmişlerdir.[117] *Fulda Yıllıkları*'nda da 894 yılında Macarların Panunya ovasını yakıp yıktıklarından ve 895 yılında ise Bulgar sınırlarına saldırdıklarında ancak Bulgarlar tarafından çoğunun öldürüldüğünden bahsedilmektedir. 896 yılında ise savaşın detaylı bir anlatımını sunulmuştur.[118] András Róna-Tas'a göre de Macarlar, Morovya-Frank savaşına dahil olamaz, çünkü Macarlar 894 yılında o bölgeden ayrılmışlardır. Ayrıca yukarı Tisza

[114] Pal, *Realm of St. Stephen*, 19.
[115] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 351.
[116] Róna-Tas, 334.
[117] Moravcsik, *De Administrando Imperio*, 177.
[118] Reuter, *The Annals of Fulda*, 129, 132-36.

bölgesinde ya da Etelköz'de olup olmadıklarına dair de net bilgi yoktur. Ancak 895'de muhtemelen Bulgarlara saldırmak için askeri bir sefere çıkıp Transilvanya'daki tuz madenlerini ele geçirmişlerdir. Bu bölge, Macarlara ileriki yıllarda önemli stratejik avantajlar sağlamış olacaktır.[119] Etelköz'e geri dönüp yurtlarının yakıldığını gören Macarların, bu ağır yenilgi sonrası gidebilecekleri tek yer vardı ve burası da Transilvanya, yukarı Tiszay bölgesiydi.[120]

İkinci safhada Macarlar bulundukları bölgelerde güçlerini toplayıp, komşuları ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. 898'de Frank kralı Arnulf'un daveti ile batıya ve Kuzey İtalya üzerine seferler düzenleyip ganimetler elde etmişler ve 900 yılında Bavyeralılar tarafından durdurulmuşlardır.[121](Harita 7) Denis Sinor'a göre, Panunya Ovasının geri kalanı İtalya'dan dönen bu Macar orduları tarafından ele geçirilmiştir.[122] Böylece 900 yılına gelindiğinde, Karpat Ovası Macarlarca tamamen ele geçirilmiş ve sonraki süreçte Macarlar bölgedeki kontrollerini pekiştirmeye çalışmışlardır.[123]

[119] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 334.
[120] Sinor, *History of Hungary*, 22; Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 335.
[121] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 336,337; Sinor, *History of Hungary*, 22; Pal, *Realm of St. Stephen*, 13.
[122] Sinor, *History of Hungary*, 22.
[123] Sinor, 22; Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 337.

İKİNCİ BÖLÜM

MACARLARIN HIRİSTİYANLIK ÖNCESİ DİNİ İNANIŞLARI

Macarlar, Karpat Ovasında sona eren binlerce yıllık yolculukları boyunca, farklı birçok topluluk ile karşılaşmışlar ve neticede karşılıklı etkileşimlerde bulunmuşlardır. İlk ana vatanlarında avcı-toplayıcı-balıkçı bir topluluk iken yolculukları sonucunda göçebe savaşçı bir topluluğa dönüşmüşler ve en son olarak Karpat Ovası'na yerleşerek günümüze kadar buradaki vatanlarında yaşamışlardır. (Resim 1) Bu etkileşimler ve sosyal değişimler sonucunda, dinleri de temel bir takım değişikliklere uğramış, İran ve özellikle Türk topluluklarından bazı terminoloji ve inançları almışlardır. Sonuç olarak Macarların antik inanç sistemleri, Fin-Ugor kökeni çerçevesinde İran ve özellikle de Türk inanç sistemleri etkisi altında şekillenmiştir. Bu inanç sistemlerini de Karpat Ovasına kadar beraberlerinde getirmişlerdir. Bu noktada *táltos (şaman)*, etimolojik olarak Fin-Ugor kökenli iken *boszorkány (cadı)* inancı, Türk inanç sisteminden Macarlara geçen bir terminolojiye örnek olarak gösterilebilir.[124]

Macarlar, Karpat Ovasına geldiklerinde antik inançlarını halen devam ettirmekteydiler ve ayrıca bölgede bulunan Hıristiyan hayata büyük darbe vurmuşlar, Morovya'ya tekrar geleneksel inanç sistemini geri getirmişlerdir.[125] Ancak Hıristiyan dünyasına düzenledikleri bu akınlar 955 yılında Lechfeld yenilgisinin akabinde son bulmuş ve Macar lideri Géza, bölgede kalabilmenin tek yolunun Hıristiyan bir devlete dönüşmek olduğunu görmüş ve halkı arasında büyük bir değişiklik başlatmıştır. Bu nedenle Géza, içeride büyük bir temizlik yaparak, Transdanubia yöneticisi Koppány hariç

[124] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 364.
[125] Pal, *Realm of St. Stephen*, 5; Petr Sommer vd., "Bohemia and Moravia", *Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus' c.900–1200*, ed. Nora Berend (New York: Cambridge University Press, 2007), 224.

Árpád soyundan gelen herkesi ortadan kaldırmış[126] ve kendisi de Hıristiyanlığı kabul etmiştir.[127] Bu andan itibaren Macarlar arasında bazen kanla bazen yasalarla Hıristiyanlık yayılmış ve eski inançlara dair tüm izler silinmeye çalışılmıştır. Kral István Macarların başına geçtiğinde halen kendisi eski inançlara bağlı olan ve bu inançları sürdüren kişilerce de desteklenen Koppany ile mücadele etmiştir.[128] Quefurtlu Aziz Bruno da Kara Macarlar'ın[129] başarısız misyonerlik faaliyetleri sonucunda birçoğunun gözlerinin köreltilmesinden sonra Hıristiyan orduları tarafından zorla Hıristiyanlaştırıldığından bahsetmiştir.[130] Ayrıca *Chronicon Pictum'*a göre, Vata isyanı sonucu Rasdi adında eski dine mensup bir rahibe, Kral Béla tarafından hapse atılmış ve orada ölmüştür.[131] Kral István döneminden sonra yasalar ile eski dini ritüelleri yasaklamış, Hıristiyan ibadetleri ve kilise inşaları ise zorunlu kılınmıştır.[132]

---

[126] Pal, *Realm of St. Stephen*, 26.

[127] Pal, 26,27; Ágnes Kurcz, "Szent István király Nagy legendája", içinde *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez - Középkor: (1000-1530)*, ed. Edit Madas ve István Bitskey (Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1992), par. 2; Ágnes Kurcz, "Szent István király Kis legendája", içinde *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez - Középkor: (1000-1530)*, ed. Edit Madas ve István Bitskey (Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1992), par. 2.

[128] Pal, *Realm of St. Stephen*, 27; Janos Bak ve Laszlo Veszpémi, ed., *The Illuminated Chronicle: Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenthcentury* (Budapest; New York: CEU Press, 2018), 111-13.

[129] *Kara Macarlar* yönetici sınıftan olmayıp Macarlara sonradan katılmış Sekeller, Peçenekler ve Kumanlar gibi diğer Türk kavimlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Eski Türkler'de de "*kara"* sıradan, avam, halk anlamlarında kullanılmış ve Orhon Yazıtları dahil birçok eski Türk yazıtlarında özellikle "*kara kamag (sıradan halk)"* olarak geçmiştir. Bkz: Erhan Aydın, *Yenisey Yazıtları* (Kömen Yayınları, 2015), 204, 205; Erhan Aydın, *Uygur Yazıtları* (Bilge Kültür Sanat, 2018), 138; Mehmet Ölmez, ed., *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük* (Bilgesu Yayıncılık, 2012), 97, 151, 351, 352.

[130] Nora Berend, József Laszlovszky, ve Béla Zsolt Szakács, "The Kingdom of Hungary", içinde *Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus' c.900-1200*, ed. Nora Berend (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007), 331,332.

[131] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 155.

[132] Kral İstvan Yasaları için bkz: János Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4." (USU Libraries, 01 Ocak 2019), 18-50, https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4.

Antik Macar inançları, toplumun hafızasından silinmeye çalışılışmış olsa da folklorda ve Hıristiyanlık dini içerisinde yaşamaya devam etmiştir. 17. ve 19. yüzyıldan sonra tarihçiler Macarların eski dinlerinin ne olabileceğini araştırmaya başlamışlar ancak sorular halen tam olarak çözülememiştir[133] Macar Şamanizm'ine dair materyaller, halen yaşayan halk gelenek ve göreneklerinden, tarihi yazılı kaynaklardan ve halk masallarından, ayrıca arkeolojik buluntulardan elde edilmektedir.[134]

Şamanizm, Hıristiyanlık öncesi Macarların dünya görüşünün temel noktasını oluşturmuştur.[135] Macarların Hıristiyanlık öncesi dini inançlarının, günümüzde halen Sibirya'da mevcut olan şamanlık ile benzerlik gösterdiği konusunda bir fikir birliği bulunmaktatır. Ancak şamanizm toplumun gelişmişlik düzeyi, çevresel faktörler ve toplumu çevreleyen diğer topluluklara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu nedenle Hıristiyanlık öncesi Macarlardaki şamanizm ile 19. - 20. yüzyıllarındaki Sibirya şamanizminin aynı olamayacağı değerlendirilmektedir.[136] Macarların eski dini inanç sistemleri tanrı inancı, kurban ritüelleri, natürist inançlar ve köken mitleri çerçevesinde incelenebilir. Ancak bu inanç sistemi çok daha karmaşık ve detaylı bir sistemdir.

1. Tanrı İnancı (İsten)

İnsanların doğa karşısında merak, korku, hayret, şaşkınlık ve saygınlık duyması oldukça doğal bir tepkidir. Gökyüzünde gökgürültüsü, şimşekler meydana gelir, güneş oradan dünyayı aydınlatır ve ısıtır, ay karanlığın ortasında tüm iştihamıyla orada belirir. İnsanlığa faydalı şeyler oradan gelir, korkutucu doğa olayları orada oluşur. Tüm bunlar eski çağlarda, zaman zaman beyhude denemelere rağmen, insanlığın ulaşamayacağı

[133] Fazekas, "Hungarian Shamanism, Material and History of Research", 98.
[134] Detaylı bilgi için bkz: Jenö Fazekas, "Hungarian Shamanism, Material and History of Research", *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 1 (1967): 97-119.
[135] Mihály Hoppál, ed., *Shamans and Traditions* (Budapest: Akademiai Kiado, 2007), 74.
[136] István Fodor, *A magyarok ősi vallásáról*, Vallástudományi Tanulmányok 6 (Budapest, 2004), 15,16.

yerde gökyüzünde meydana gelir. Bu nedenle insanların, gökyüzünü ya da gökyüzünde bulunan bir ilahı yüce görüp ona tapmaları kaçılınmaz olmaktadır. Özellikle bozkır hayatında, tüm yaşamlarını gökyüzünün altında geçiren halklar için gökyüzü daha ön planada bir fenomen olarak ortaya çıkmaktadır. Gökyüzü ya da orada bulunan yüce varlık Sibirya'dan Çin'e kadar neredeyse tüm Asya'da baş ilah olarak kabul edilmiştir.

Macarlarda *İsten* inancı ve kelimesinin kökeni ile ilgili farklı düşünceler ileri sürülmüştür. Rédei Károly'un bildirdiğine göre, Ural dillerinde *tanrı, cennet ve gökyüzü* kelimeleri aynı kökenli iken Macarca ve Mordvincede farklıdır. Rédei, Macarca "*İsten*" kelimesinin Ural kökenine inilemediğini, aksine bu kelimenin Orta İran kökenli olduğunu bildirmektedir.[137] Kállay Ferenc de *İsten* kelimesinin İran'dan, muhtemelen M.S. 223-632 yılları arasında Sasaniler döneminde alındığını belirtmektedir.[138] András Róna-Tas'a göre, Hititler Hattilerden güneş tanrı anlamında *Eshtan* kelimesini almışlar ve bu kelime *Isthanu* şekline bürünmüştür. Bu kelime de muhtemelen Kafkaslar ve Hazar etkisi ile tanrı anlamında *İsten* olarak Macarlara geçmiştir.[139] György Györffy'e göre ise Batı Türklerinin devamı olan Hazarların etkisi ile ölümü üzerine göğe yükseldiğine inanılan Batı Türkleri hakanı İstemi, ilahlaşarak Macarlara *İsten* yani tanrı olarak geçmiştir.[140]

"İsten" kelimesinin bilinen en eski yazılı kaydı Macarca yazılı metin olan "*Halotti beszéd és könyörgé" (Cenaze Konuşması ve Duası)*[141] adlı metinde geçmektedir.[142]

---

[137] Rédei Károly, "Isten szavunk eredete", *Magyar Nyelv*, sy 95. évf. 1. sz. (1999): 40-45.
[138] Ferenc Kállay, *A Pogány Magyarok Vallása* (Pest: Lauffer - Stolp, 1861), 9, https://mek.oszk.hu/09900/09900.
[139] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 191.
[140] Györffy György, *István király és műve* (Budapest: Gondolat, 1977), 29, 59, 364.
[141] Metnin orijinal ve modern Macarca versiyonu için bkz: "MGTSZ", erişim 03 Ocak 2020, http://oldhungariancorpus.nytud.hu/hu-fragments.html.
[142] Arnold Ipolyi, *Magyar mythologia* (Budapest: Zajti F., 1854), 1, http://archive.org/details/magyarmythologi00ipolgoog.

Kállay Ferenc Hıristiyanlık öncesi Macarların tek bir tanrıya taptıklarını ifade etmektedir.[143] Theophylact Simocates eserinde, Türklerin ateşe çok hürmet gösterdiklerini, havaya, suya ve toprağa saygı duyduklarını yazmakta ama cenneti ve yeri yaratan tek bir tanrıya taptıklarını belirtmektedir ve Kállay Ferenc burada geçen Türk kelimesinin Macarlar olduğunu ileri sürmektedir.[144]

Endülüslü Arap coğrafyacı ve tarihçi El-Bekri, Hıristiyanlık öncesi Macarların gökyüzünün efendisi tek bir tanrıya taptıklarını bildirmektedir. Macarlar tanrının tek ve yüce olduğuna inanır, domuz eti yemeyip tanrıya adaklarda bulunurlardı. Eğer onlardan birisi bir yiyecek elde ederse hemen ateş yakıp yemeğin bir kısmını ateşe attardı çünkü duman ile bu yemeğin gökyüzüne tanrıya ulaşacağına inanmaktaydılar.[145]

İpolyi Arnold, Macar tarihi kayıtlarında ve Macar efsanelerinde, bazen tanrı isminin çoğul ifadeler ile görülebildiğini ancak *ördög, tündér, óriás, boszorkány, lidérc, sárkány, tátos, garaboncos*, *manó, (şeytan, peri, dev, cadı, lidérc, ejderha, tátos, garaboncos, cüce,)* gibi mitolojik varlıkların özgün birer tanrı olmaktan çok kendi inanç öğeleri bulunan birer orta düzey varlıklar olduğunu ileri sürmektedir.[146]

Kallay Ferenc, geleneksel Macar dini arasında bulunan bazı inanç öğelerine rağmen ana tanrı dışında başka tanrılar olduğunun söylenemeyeceğini kaydetmiştir. Kallay Ferenc, şamanların meşgul oldukları, doğa güçlerine ve sembollerine saygı duydukları iyi ve kötü ruhlar bulunduğunu ve hatta Macar tarihi kayıtlarında bahsedilen insanlar ve tanrı arasında aracılık eden ruhların yadsınamaz bir gerçek olduğunu söylemekte ancak bu bilgilerin Macarların çok tanrılı oldukları anlamına gelmediğini vurgulamaktadır. Eski

---

[143] Kállay, *A Pogány Magyarok Vallása*, 19,20; Roger, *Anonymous and Master Roger*, 83.
[144] Michael Whitby ve Mary Whitby, çev., *The History of Theophylact Simocatta* (Oxford: Clarendon, 1986), kitap 7, par. 8, satır 14; İsmail Mangaltepe, çev., *Bizans Kaynaklarında Türkler Menandros Protektor Ve Theophylaktos Simokattes* (Doğu Kütüphanesi, 2009), 157; Kállay, *A Pogány Magyarok Vallása*, 20.
[145] Zimonyi, *Muslim Sources on the Magyars*, 330,331.
[146] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 22.

Macarlar ağaçlara, sulara ve dağlara sunmuşlar, bu ritüellerden dolayı çok tanrılı ilan edilmişlerdir. Ancak bu yerler sadece kurban sunulan mekanlardır ve bu mekanlar tanrı değil, kurbanların sunulduğu kutsal bölgelerdir.[147] Bu hususta Durmuş Arık şu bilgileri vermektedir: *"Kutsal varlık, kendisini insanlara mekan boyutları içinde açıklar. İnsan ise onu duyu organlarıyla hisseder. İnsanlar, dini olayların meydana geldiğiyere, çevreye, mekana bağlanır ve dini tecrübe etmeye çalışır. Bu bağlamda, kutsal mekan kutsalla karşılaşma yeridir. Bu mekanlar bir ibadet yeri, bir mezar, mezarlık ya da istisnai bir doğa olayının yaşandığı yer, ağaç, taş, kaya, su, dağ, mağara, tepe gibi bazı nesne ve mekanlar olabilir."*[148]

İpolyi Arnold, çok tanrıcılığın mevcut olduğu mitolojilerde, tanrıların belirgin bir şekilde insansı özelliklerle tasvir edildiğini ancak Macarların eski dininde çok tanrıcılık belirtilerinin çok düşük olmasına rağmen, *İsten*'in belirli bir resminin çizilebilmekte olduğunu belirtmiştir. Bu resim *"gri ve uzun sakallı, bazen çoban, bazen usta, bazen de dilenci olarak ortaya çıkan saçları kırarmış dindar yaşlı bir adam"* olarak tasvir edilmiştir.[149] İpolyi Arnold ayrıca atasözleri, deyimler ve halk masallarını inceledikten sonra Hıristiyanlık öncesi Macarların tanrısını *"tek, her şeyin üstünde, sonsuz bir tanrı; iyiye yardım eden, kutsayan ve yanında olan; kötüyü gazabı, yıldırımları ve taşlar ile cezalandıran, lanetleyen; gökyüzünü ve yeri yaratan, yıldızları ve güneşi gökyüzüne yerleştiren, Macarların atası ve Macar ulusunu koruyan, onlara yol gösteren, amaç veren ve vaad edilen topraklara yerleştiren ulusal bir tanrı"* olarak tanımlamıştır.[150] Ayrıca kayıtlara göre, Karpat Ovası'nı Árpád liderliğindeki Macarlara *İsten* vermiştir ve bu

[147] Kállay, *A Pogány Magyarok Vallása*, 24.
[148] Durmuş Arık, "Kutsal Mekan ve Ziyaret Fenomeni", *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık ve Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker, 2017), 70.
[149] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 12,13.
[150] Ipolyi, 18.

yüzden Macarlar daimi yurtlarına geldiklerinde ona dua edip onu övmüşler ve üç defa *"Tanrı, Tanrı, Tanrı"* diye bağırmışlardır.[151]

Türkler için de *Tengri* tek tanrı konumundaydı ve benzer özelliklere sahipti. Hun döneminde Çin kaynakları Hunların göğe "*Ch'eng-li"* dediklerini bildirmiş[152] ve Mete Han M.Ö. 176'da, Çin İmparatoruna yazdığı mektupta kendisini "*Gök tarafından tahta çıkarılmış"* olarak tanımlamış*, göğün lütuf ve yardımı ile subay ve askerlerinin üstün yetenek ve erdemleriyle Yüeh-chihleri derhal ezerek yendiğini* söylemiştir.[153] Türklere göre Gök Tanrı birdir ve semada yaşar. İbn Fadlan *"Onlardan biri zulme uğrarsa veya başına kötü bir şey gelirse başını semaya doğru kaldırır, bir Tanrı der"* ifadesi ile Türklerin gökyüzünde bulunan tek tanrıya inandıklarını ifade etmiştir.[154] Suriyeli Mikail, Türklerin tek tanrıya inandıklarını ve "*mavi gökyüzü"* anlamında *"qan Tengri"* dediklerini bildirmiştir.[155] Göktürk dönemi Orhun yazıtlarında "*İlahi göğün yarattığı Türk Bilge Kağan"; "tanrı lütuf verdiği için, benim de talihim olduğu için hakan olarak tahta çıktım"; "Tanrı güç verdiği için babam hakanın askerleri kurt gibiymiş"; "Tanrının lütfuyla ülkesi olanı ülkesiz, hakanı olanı hakansız kıldım"; "Hakimiyet altına girdiğin için belli ki Tanrı öl demiş"* ifadeleri geçmekte ve Tanrı *"yaratan, lütuf ve güç veren, cezalandıran"* olarak tasvir edilmektedir.[156]

Türkler için Gök Tanrı, sonsuz bir hayata sahiptir, ezeli ve ebedidir; her şeyi yaratır, yaşatır ve öldürür; üstün bir kudrettir ve kadere hakimdir, insana güç, başarı, zafer verir;

---

[151] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 69.
[152] Ayşe Onat, Sema Orsoy, ve Konuralp Ercilasun, *Han Hanedanlığı Tarihi / Çin Kaynaklarında Türkler* (Ankara: TTK, 2015), 7.
[153] Onat, Orsoy, ve Ercilasun, 13,14; Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, c. 2 (Ankara: TTK, 2019), 309,310; Tilla Deniz Baykuzu, *Asya Hun İmparatorluğu* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020), 72.
[154] Ramazan Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi* (Yeditepe Yayınevi, 2019), 10.
[155] Michel le Syrien, *Chronique de Michel le Syrien*, çev. J.-B.Chabot, c. 3 (Paris: Roger Pearse, 1905), 156, http://archive.org/details/MichelLeSyrien3.
[156] Ölmez, *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük*, 79-206.

irade ve kalem sahibidir, her şeyi en iyi bilendir ve kulun duasını kabul edendir ve insan onun kuludur.[157]

2. Kurban

Macarlarda kurban kültüne dair yazılı kaynaklar bulunsa da bu kaynaklar çok fazla detaya girmemekte, genel olarak Macarların kurban verdikleri bilgisi sunulmaktadır. Bu kaynaklar arasından Kallay Ferenc, Theophylact Simocates'i alıntılamaktadır.[158] Theophylact bu konuda sadece, Türklerin her şeyi yaratan tanrıya at, sığır ve koyun kurban ettikleri bilgisini vermektedir.[159] Macarların kurban sunduklarına dair bilgiler, Hıristiyanlık sonrası çıkarılan yasalarda da yer almıştır. Szabolcs Nizamnamesi'nde, *kuyu kenarlarında kurban kesme ve ağaç, çeşme ve suya adakta bulunma* ritüeli yasaklanmıştır.[160]

Macarların kurban ayinlerinden Macar tarihi kayıtlarında bahsedilmiştir. Anonymus *Gesta*'da, Álmos'un Ung Kalesi'ni ele geçirdikten sonra büyük ziyafetler verdiğini ve tanrılara kurbanlar sunduklarını kaydetmiştir.[161] Ayrıca Ónd, Ketel ve Tarcal'ın Tarcal Dağına geldiklerinde zirveye çıkıp çevreye baktıklarında burayı çok sevdiklerini ve o bölgede geleneksel adetlerine göre kutlamalar yapıp en iri atı kurban ettiklerini yazmıştır.[162] *Chronicon Pictum*'a göre ise Hıristiyanlaşma sürecinin başlarında ortaya çıkan Vata isyanında bir kısım Macar, geleneksel adetlerine ve inançlarına geri dönmeyi istemişler ve at eti yemişlerdir.[163]

---

[157] Hikmet Tanyu, *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı* (İstanbul: Boğaziçi, 1986), 33.
[158] Kállay, *A Pogány Magyarok Vallása*, 98.
[159] Whitby ve Whitby, *The History of Theophylact Simocatta*, kitap 7, par. 8, satır 15; Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, 157.
[160] Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4.", 65.
[161] Roger, *Anonymous and Master Roger*, 37.
[162] Roger, 45.
[163] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 157.

Cenaze törenlerinde at kurban edilir, atın kafası ve ayakları ölünün sol tarafına, koşum takımlarıyla birlikte yerleştirilirdi. Atın geri kalan kısmı cenaze törenleri sırasında oradakiler tarafından yenilirdi. Hıristiyanlık sonrası at eti yemek, muhtemelen bu ritüelin gözlemi sonucunda, geleneksel Macar dini adeti olarak görülmeye başlanmıştır.[164] Moğol istilası sırasında Başkirya'ya, 750 – 820 yılları arasında Macarlardan ayrılıp orada kalan diğer Macarları bulmaya giden Julianus, bölgeye ulaştığında kendisi ile Macarca konuşan ve at eti yiyip at sütü içen insanlarla karşılamıştır.[165] Macarlar özellikle beyaz ata büyük saygı göstermişler ve hürmet etmişlerdir.(Resim 2) Bunun izleri Hıristiyanlaşma sonrasında dahi görülmüştür.[166] Macarlarda da bu sebepten dolayı at kurbanı daha çok ön plana çıkmıştır.

At, hemen hemen bütün göçebe topluluklarda büyük önem arz etmiş, kimi zaman çalınması ya da satılması bile yasaklanmış ve özellikle önemli kişilerin cenaze törenlerinde kurban edilen kutsal bir hayvan olarak yer almıştır. Önemli bir kişinin ölümü üzerine at kurbanı edilir, eti yenilir ve sadece derisi, kafatası ve ayakları mezara ölü ile birlikte gömülürdü.[167] Árpád dönemi Macar mezarları incelendiğinde ölülerin doğu – batı istikametinde gömüldüğü ve ölünün yanında ok uçlarının yanı sıra derisi yüzülmüş bir at kafası ve bacak kemikleri bulunmuştur. (Resim 3 a – b) At, mezarın yanında kurban edilir ve etleri törendeki kişiler tarafından yenirdi. Atın gömülen kısımları ile ilgili Árpád dönemi Macar mezarlarında üç farklı ritüelle karşılaşılmıştır. Bunlardan ilk ritüele göre, at derisi yüzüldükten ve kadavraları çıkarıldıktan sonra içi doldurulup kafatası ve ayak kemikleri ile birlikte gömülmekteydi. İkinci ritüele göre, atın kadavraları çıkarıldıktan

[164] Bálint Csanád, "A honfoglaláskori lovastemetkezések", *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, sy 1971/2 (1971): 85-108.
[165] Dienes, "Eastern Missions of the Hungarian Dominicans in the First Half of the Thirteenth Century", 232.
[166] Kállay, *A Pogány Magyarok Vallása*, 101.
[167] Kállay, 101; Fodor, *A magyarok ősi vallásáról*, 13,14; Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, 287; Durmuş Arik, "Kırgızlar'da Kurban Fenomeni", *AÜİFD* 46, sy 1 (2005): 164-70.

sonra derisi mezarın üzerine gerilmekteydi. Üçüncü ritüel şekline göre ise koşum takımları mezara gömülür ve cesedin başı, eyerin üzerinde sanki gerçek hayatta dışarıda uyuyormuş gibi yerleştirilirdi.[168] (Resim 4)

Hayvan kurbanı Türk ve Moğol halklarında da uygulanan bir ritüeldir.[169] Türk topluluklarında da genellikle erkek hayvan kurban olarak tercih edilir ve bunun en uygununun da at olduğuna inanılır, Kırgızlarda alnında beyaz bulunan genç kısraklar, tanrının beğendiği ve ruhların hoşuna gittiği için kurban olarak seçilir.[170] Ibn Fadlan, Oğuzlarda ölülerle birlikte atların gömüldüğünden bahsetmektedir.[171] Asya Hunlarında, devletlerarası bir anlaşma yapılacağı zaman beyaz at kurban ederlerdi.[172] Beyaz at kurbanı, Göktürkler devrinde de görülmektedir. Çin ile yapılan bir antlaşma sırasında beyaz bir at kurban edildiği Çin kayıtlarında belirtilmiştir.[173] Ayrıca Jean de Joinville, 7. Haçlı Seferi döneminde yaşadıklarını ve duyduklarını anlattığı eserinde, Philippe de Toucy'in şahit olduğu bir Kuman cenaze töreninden bahsetmektedir. Bu bilgiye göre, Kumanlar mezara ölen kişi ile birlikte onun en iyi atını ve askerini de canlı olarak yerleştirmişlerdir.[174] Türklerde diğer hayvanların yanında atın mezarlara gömülen hayvan olarak ön plana çıkması, M.Ö. 6. Yüzyılda Ön-Türkler döneminde başlamıştır. Atlar sadece kurban edilen veya cenazelerde eti yenilen hayvan değil, sahibine öteki dünyada

---

[168] László Gyula, *Árpád népe* (Budapest: Helikon, 1988), 51-58; Eski Türklerdeki gömü gelenekleri ve cenaze törenleri için bkz.: Yaşar Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016); Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011), 274-92.

[169] Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, 284.

[170] Arik, "Kırgızlar'da Kurban Fenomeni", 159.

[171] Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, 14,15.

[172] Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi*, 81; Onat, Orsoy, ve Ercilasun, *Han Hanedanlığı Tarihi / Çin Kaynaklarında Türkler*, 59; Ögel, *Büyük Hun*, 2019, 2:151,152; Baykuzu, *Asya Hun İmparatorluğu*, 139,140.

[173] Liu, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, 329; Taşağıl, *Gök-Türkler I-II-III*, 96; İsenbige Togan, Gülnar Kara, ve Cahide Baysal, *Eski T'ang Tarihi / Çin Kaynaklarında Türkler* (TTK, 2017), 13, 141,142.

[174] Andras Paloczi Horvath, *Pechenegs, Cumans, Iasians: Steppe Peoples in Medieval Hungary* (Budapest: Corvina Kiado, 1989), 104; Jean De Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 185,186.

eşlik edecek olan hayvan olarak ortaya çıkmıştır. Bazı mezarlarda birden fazla at olabilmekte ve bu atlar ölenin en sevdiği atları veya kabilelerin kurban için gönderdikleri atlar olabilmektedir.[175]

Chronicon Pictum, Macarların ilk lideri olan Álmos'un Panunya'ya giremediğini çünkü Macar geleneğine göre Transilvanya'da öldürüldüğünü yazmaktadır.[176] Anonymus ise Álmos'un ölümü ile ilgili hiçbir bilgi vermemektedir. Álmos'un nasıl öldürüldüğü ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte bu noktada bazı Türk topluluklarında da görülen, özellikle Hazarlardaki benzeri bir gelenek ile benzeştirilerek bir kurban ritüeli sonucunda öldüğü ile sürülmektedir.[177] 10. yüzyıl Müslüman coğrafyacı İstahri'nin bildirdiğine göre, Hazarlar yeni bir kağan seçecekleri zaman onu ipek bir şal ile ölüme yaklaşana kadar boğarlar ve kaç yıl hüküm süreceksin diye sorarlar. Söylediği yıla kadar bu hakanı öldürmezler.[178] Ibn Fadlan'ın bildirdiğine göre eğer Hazar hakanı 40 yıldan fazla yaşar ise onu "*bunadı, aklı azaldı"* diye öldürürler.[179] Mesudi'nin yazdıklarına göre eğer ülkede herhangi bir kuraklık olur yahut bir felaket yaşanır veya bir savaşta hezimete uğrarsa, yani başlarına bir iş gelirse, hakanı başarısız oldu, halka uğursuzluk getirdi diye öldürürler.[180] Bu bilgiler ışığında, Álmos'un da Peçenek yenilgisi sonrası Hazarlardaki geleneğe göre ritüel bir kurban sonucu öldürüldüğü ileri sürülmektedir.[181]

---

[175] Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, 422-24.
[176] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 67.
[177] Pal, *Realm of St. Stephen*, 19; Sinor, *History of Hungary*, 19; Molnár, *A Concise History of Hungary*, 13; Gyula Kristó ve Makk Ferenc, *Az Árpád-házi uralkodók* (Budapest: Interpress, 1988), 15.
[178] Peter B. Golden, "The Khazar Sacral Kingship", *Pre-Modern Russia and Its World: Essays in Honor of Thomas S. Noonan*, ed. Thomas Schaub Noonan (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006), 81; Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 157.
[179] Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, 46.
[180] Mesudi, *Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, çev. D. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge, 2017), 140; Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 53,54.
[181] Gyula ve Makk, *Az Árpád-házi uralkodók*, 15.

Bir diğer kurban ya da sunu ritüeli ise libasyon (sunu) yani sıvı, çoğunlukla insan ya da hayvan kanı, sunumudur. Árpád dönemi Macar mezarlarında at kurbanı izlerinin yanı sıra içecek sunuları ile de karşılaşılmıştır. İçlerinde ne oldukları bilinmemekle birlikte içecek sunularını temsil eden kupalara, daha çok kadın mezarlarında rastlanmıştır.[182]

Anonymus, Álmos'un lider seçilmesi sırasında yedi Macar liderin bir kaba kanlarını akıtarak yemin ettiklerini kaydetmiştir.[183] (Resim 5) Kan yemini bir sunu ritüeli olarak Türk topluluklarında da var olmuştur. İlhami Durmuş bu ritüelin izlerini İskitler devrine kadar sürmüştür.[184] Heredot ise eseri *Heredot Tarih*'nde, İskitlerin nasıl kan akıtarak yemin ettiklerini detaylı bir şekilde açıklamıştır.[185] İlhami Durmuş, İskitlerdeki bu ritüelin Ural – Altay kavmi olan Macarlarda ve Kumanlarda da yaygın olduğunu belirtmiştir.[186] Aynı gelenek Asya Hunlarında da tespit edilmiştir. Hunlar devletlerarası bir anlaşma yapacakları zaman beyaz at kurban ederlerdi. Kurban kutsal bir Hun kılıcı ile gerçekleştirilirdi. Önce bir ırmak kenarına gidilir sonra da bir dağa çıkılırdı. Bundan sonra kan ile şarap bir Hun kaşığı ile karıştırılır ve Yüe-chih kralının kafatası ile içilirdi.[187] Yaşar Çoruhlu, Göktürkler dönemine ait bazı taş heykellerin ellerinde tuttukları kapların sunu kavramı içerisinde ele alınabileceğini ve bunun bir çeşit kurban, ruhlara ve atalara saçı olduğunu ve bunun da genellikle sıvı olduğunu belirtmiştir.[188] Kansız kurban uygulaması yani saçı Kırgızlar arasında da yaygın bir ritüeldir. Kırgızlar kısrak sütünü

---

[182] Gyula, *Árpád népe*, 58.
[183] Roger, *Anonymous and Master Roger*, 17-19.
[184] İlhami Durmuş, "Türk Kültür Çerçevesinde Ant", *Milli Folklor*, sy 84 (2009): 97-106.
[185] Herodotus, *The Persian Wars, Volume II*, 267-69.
[186] İlhami Durmuş, *İskitler* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007), 113.
[187] Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi*, 81; Onat, Orsoy, ve Ercilasun, *Han Hanedanlığı Tarihi / Çin Kaynaklarında Türkler*, 59; Ögel, *Büyük Hun*, 2019, 2:151,152; Baykuzu, *Asya Hun İmparatorluğu*, 139,140.
[188] Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı (İç Asyada Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi)* (Kabalcı Yayınları, 2017), 228, 229; And kadehi ile iligili ayrıca bkz: Emel Esin, "'And' The Cup Rites in Inner-Asian and Turkish Art", *Forschungen zur Kunst Asiens: in Memoriam Kurt Erdmann, 9. September 1901-30. September 1964* (İÜEF, Türk ve Islâm Sanati Kürsüsü, 1969), 224-61.

toprak, at, ev ve dört bir yöne serperek saçıda bulunur.[189] Jean de Joinville eserinde, Kumanlar ile Latinler arasında yapılan bir kan antlaşmasından bahsetmiştir. Buna göre, Latinler ve Kumanlar kanlarını akıtarak bunu su ve şarapla karıştırmış, ardından içmişlerdir.[190] Bazı Hıristiyan tarihi kayıtlarında, Macarların kan içtikleri ile ilgili notlara yer verilmiştir.[191]

Chronicon Pictum ise kan yeminin yanı sıra Karpat Ovası'na girmeden önce Árpád'ın çevresinde yemin etmiş Macar liderler bulunurken, Tuna nehrinden su alıp içmesi anlatılmış ve resmedilmiştir.[192] Kállay Ferenc bu durumu yıllıkta bahsedilmese bile aslında bir libasyon ritüeli olduğunu, Tuna suyunu Árpád'ın kendisi içtikten sonra çevresindekiler tarafında da teker teker içildiğini aktarmaktadır.[193] Benzeri bir libasyon ritüeli, Avrupa Hunlarında Attila'nın bir ziyafeti sırasında da gözlenmiştir. Attila'nın yemeğine davet edilen Priskos'un anlattıklarına göre, Attila şarabı aldıktan sonra kendisine en yakın olan kişiyi selamlamış ve şerefine içmiştir. Sonra diğerleri de aynısını yapmıştır.[194]

3. Natüristik İnançlar

Hıristiyanlık öncesinde Macarlar tanrı *İsten*'in yanı sıra natüristik inanç olarak adlandırabileceğimiz bir takım inançlara da sahip olmuşlardır. Macarlar, su, toprak, ağaç, ateş gibi bazı doğa unsurlarını kutsal kabul etmişler, oralarda adaklarda bulunmuşlar, bu elementlere koruyucu, kutsayıcı ve iyileştirici özellikler atfetmişlerdir. Macarların

[189] Arik, "Kırgızlar'da Kurban Fenomeni", 172.
[190] Horvath, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, 104,105; Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 185.
[191] Abbot Regino of Prüm ve Saint Adalbert (Archbishop of Magdeburg), *History and Politics in Late Carolingian and Ottonian Europe*, 205.
[192] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, XXXI, 69.
[193] Kállay, *A Pogány Magyarok Vallása*, 106.
[194] Kállay, 107; Ali Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları* (TDAV, 1995), 48.

naturistik inançlarının izleri, Hıristiyanlaşma sonrası tarihi kayıtlarında ve çıkarılan yasalarda da görülebilmektedir.

3.1. Ateş Kültü

Macarlarda ateş kültü ile ilgili bilgiler daha çok halk bilimlerinden yararlanılarak çıkarılmaktadır. Tarihi yazılı kayıtlar arasından, Theophylact Simocates, Türklerin ateşe saygı duyduklarını belirtirken[195] tıpkı Kállay Ferenc gibi İpolyi Arnold da burada bahsedilen Türklerin Macarlar olduğunu düşünmüştür.[196] Simocates'in yanı sıra Müslüman yazarlardan İbn Rüsteh'e göre, Macarlar ateşe taparlar; Gardizi ve Abul Fida'ya göre de Macarlar ateşe saygı gösterir, onu tanzim ederlerdi.[197]

Árpád cenaze ritüellerinde ölünün ne zaman defnedildiği ya da evde mi yoksa mezarda mı bekletildiği bilinmemektedir. Ancak ölünün ruhu gidene kadar (40 gün), yemek vakitlerinde ölü için de bir yer ayrılır ve ölünün yemeğinin ilk parçaları ateşe atılır ya da cesedin karın bölgesine sürülürdü.[198]

Halk bilimleri alanından İpolyi Arnold, halk arasındaki ateş ile ilgili gelenek ve göreneklerden yararlanarak ateşin Hıristiyanlık öncesi Macarların dini yaşamında ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. İpolyi Arnold'a göre, özel günlerin özellikle bahar ve yaz mevsimi dönüşümlerinin, yani Paskalya ve Aziz Yuhanna günlerinin ateş ile kutlanmasında ateşe karşı bir saygının hatıraları bulunmaktadır. Ayrıca bazı törenler de ateş ile temizlenme, arınma, korunma, günahtan ve kötü sonuçlardan kurtulma ve hastalıklardan korunma inancına işaret etmektedir. Örneğin ateşin üzerinden

[195] Whitby ve Whitby, *The History of Theophylact Simocatta*, kitap 7, par. 8, satır 14; Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, 157.
[196] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 186, 187.
[197] Zimonyi, *Muslim Sources on the Magyars*, 330-34; Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 45,88.
[198] Gyula, *Árpád népe*, 58.

atlamak ya da hayvanları ateşin üzerinden atlatmak hastalıktan koruyorken, ateşte tütsülenmiş çiçekler de bu amaçla kullanılmaktaydı.[199]

Türklerde de ateş önemli bir yer tutmakta ve ateşin temizleyici bir gücü olduğuna inanılmakta ve ateş kötülüklerden kurtulmak için bir araç olarak kullanılmaktaydı.[200] Bizans elçisi Zemarkhos, Batı Türkleri kağanı İstemi Kağan'ın otağına geldiğinde, Türklerin tütsü ağacının dallarından ateş yakıp şarkılar söyleyerek kendilerinden geçtiklerini, böylece kötü ruhlardan arındıklarına inandıklarını bildirmiş ve kendisinin de ateşe yaklaşıp kötülüklerden arınması istenmişti.[201] Abdulkadir İnan, Başkurt ve Kazakların bir yağlı bezi tutuşturup hastanın çevresinde "alas, alas" diyerek dolaştıklarını ve buna *"alaslama"* dediklerini kaydetmiştir.[202] Ateşin koruyucu ve temizleyici özellikleri ile ilgili inanışlar ve mitler günümüzde hem Anadolu'da hem de Türk topluluklarının yaşadığı diğer coğrafyalarda hala görülebilmektedir.[203]

İpolyi Arnold'ın eseri "*Magyar Mythologia"* da verdiği örneklerden birine göre, eğer bir çocuğun göz sağlığı ile ilgili problemleri var ise, bu çocuğun yüzü bazı belirli bitkilerin dumanı ile tütsülenir ya da bu bitkilerin ateşinde kaynatılmış su ile yıkanırsa problemi geçer. Başka bir inanca göre eğer bir ineğe büyü yapılır ise, ineğin zinciri çıkarılır ve ateşe atılır, kor haline geldiğinde ise dövülür ki bütün bu işlemleri ve acıyı büyüyü yapan kişi kendisi hisseder. Ayrıca yeni doğan bir bebek vaftiz edileceği zaman yanına yanan bir mum konur, böylece cadı gelip bebeği değiştirmez, eğer çocuğun

[199] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 195.
[200] Hikmet Tanyu, "Türklerde Ateşle İlgili İnanışlar", *I Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. 4 (I Uluslararası Türk Folklor Kongresi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976), 283-304.
[201] Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, 52,53; Menander (Protector) ve R. C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman* (Liverpool: F. Cairns, 1985), 119.
[202] Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, 2. bs (Altınordu Yayınları, 2017), 47.
[203] Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 5. bs (Ebabil Yayıncılık, 2005), 185-96; Rıfat Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği* (AKM Yayınları, 1995), 65-70.

değiştirildiğinden şüphelenilir ise mum yanan bir şöminenin önüne bırakılır ve cadı gerçek çocuğu geri getirir.[204]

Türklerde ateşin kutsal sayılmasını Zerdüştlükle ilişkili görenlerin yanı sıra bu özellik Zerdüştlükle dış görünüş olarak benzerlik gösterse de ikisinin aslında farklı oldukları, Zerdüştlükte ateşe tapılırken, Türklerde ateşle kötü ruhların kovulduğu, yani ateşin bir büyü unsuru olarak kullanıldığı belirtilmektedir.[205] Türklerdeki ateş kültü ile benzer özellikler gösteren Macar ateş kültünün de ateşe tapmak değil, onun kutsal sayılıp bir büyü unsuru olarak kullandığı söylenebilir.

3.2. Su Kültü

Macarlarda su kültü ile ilgili bilgileri, ilk Theophylact Simocates vermektedir. Bu bilgiye göre, Türkler ateşe hürmet göstermenin yanı sıra suya da saygı duymaktadır.[206] Abul Fida eserinde, Macarların ateşe taptıklarını belirttikten sonra, Macarların yurtlarda yani çadırlarda kaldıklarını ve su yollarını takip ettiklerini belirtmiştir.[207]

İpolyi Arnold, bu yaşam biçiminin Macarların bilinçaltında ve mitik düşüncelerinde yer edindiğini, hatta bu düşüncenin toponomide izlerinin bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu duruma örnek olarak Rábaköz, Muraköz, Bodrogköz, Körösköz, Marosköz, Nyírköz, Szamosköz, Tömörköz, Küküllőköz, Csallóköz, Vízköz, Szigetköz ve özellikle Macarların Karpat Ovası'ndan önceki ana yurtları Etelköz gibi yer isimlerini vermektedir.[208] Bu yer isimlerinin ilk parçası nehir ismi (Etel / İtil /Don Nehri) olmakta, *"köz"* ise *"bölge"* anlamına gelmektedir.[209] Ayrıca Anonymus eserinde, Macarların

---

[204] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 196.
[205] Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002), 50; L. N. Gumilev, *Eski Türkler*, çev. Ahsen Batur (İstanbul, 1999), 128.
[206] Whitby ve Whitby, *The History of Theophylact Simocatta*, kitap 7, par. 8, satır 14; Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, 157; Ipolyi, *Magyar mythologia*, 200.
[207] Zimonyi, *Muslim Sources on the Magyars*, 47; Ipolyi, *Magyar mythologia*, 200.
[208] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 200.
[209] C. A. MacArtney, *The Magyars in the Ninth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 54.

anayurdu olarak tasvir ettiği İskit bölgesinin "*Dentumoger"* olarak adlandırıldığını söylemiştir.[210] Bu kelimenin ilk parçası "*Dentu"* "*Don Nehri"*, ikinci parçası "*moger"* ise Macarlar ismine atfen kullanılmıştır, yani *Dentumoger* Don nehri boyunca yaşayan Macarlar anlamına gelmektedir.[211] İpolyi Arnold'ın belirttiği gibi su ve su kıyıları Macarlar için önemli bir yer teşkil etmiş, anayurtları dahil olmak üzere birçok yere bu nehir isimlerini vermişlerdir. Anonymus eseri *Gesta*'da, Panunya Ovasına ilk defa gelen Macarların başta Tuna, Tisa, Váh, Maros, Körös ve Timiş nehirleri olmak üzere bölgede birçok ulu nehrin aktığını belirterek bu nehirlere saygılarını sunduklarını belirtmiştir.[212] Geleneksel Türk dininde de suyun önemli bir yeri ve anlamı olmuş, göl, pınar ve ırmak gibi su kaynakarı kutsal sayılmıştır. Göktürkler ve Uygurlarda Tamir, Orhun, Selenga ve Tola kutsal su kaynakları arasında bulunmuştur.[213]

Macarlar nehir kıyılarını takip edip yerleşmenin yanı sıra ölülerini de nehir kıyılarına gömmüşlerdir. Macarlara Karpat Ovasına yolculuklarında liderlik eden Árpád ölümü üzerine, günümüz Buda yakınlarında bulunan, Kral Attila'nın şehrine doğru taş bir menfezden akan küçük bir nehrin başına gömülmüştür.[214] Anonymus ayrıca, 10. yüzyılda bir boy beyi olan Botond'un da Verőce nehri kıyısına gömüldüğünü yazmıştır.[215] Bir diğer tarihi kayıt *Chronicon Pictum*'da, Levente'nin Katolik inanca tabi olmadığı için Tuna nehrinin kıyısında, Taksony köyü yakınlarında, babası Taksony gibi bir geleneksel dini adetlere göre gömüldüğünü kaydetmiştir.[216] Macarların uzun süre birlikte yaşadıkları Hazarlarda ve diğer birçok Türk kavminde de ölülerini nehir kıyılarına ya da yataklarına gömme adeti tespit edilmiştir. İbni Fadlan'a göre, Hazar hakanı ölünce mezarı akan büyük

[210] Roger, *Anonymous and Master Roger*, 5,7,17.
[211] Bartha Antal, *A magyar nép őstörténete* (Akadémiai Kiadó, 1988), 139.
[212] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 201, 202; Roger, *Anonymous and Master Roger*, 27, 33.
[213] Durmuş Arık, "Geleneksel Türk Dini", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker, 2017), 489.
[214] Roger, *Anonymous and Master Roger*, 115.
[215] Roger, 125.
[216] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 165.

bir nehrin altına yapılmıştır.[217] Jean Paul Roux, Başkurtların mezarlarının nehir kaynağı ya da kollarında olabildiğini belirtmiş ve aynı zamanda Oğuzların nehir yatağını değiştirerek mezarın üzerinden geçirttiğini yazdığını bildirmiştir.[218] Efsaneye göre Avrupa Hunlarının hakanı Attila, ölümü üzerine hazineleri ile birlikte Tisza nehrinin yatağı değiştirilip nehrin altına gömülmüştür.[219]

Su aynı zamanda Macarlarda kehanette bulunmak amacıyla da kullanılmıştır. İpolyi Arnold, suyun akış sesini dinleyerek kahinlerin kehanette bulunduklarını, özellikle kötü olaylar, savaş, hastalık, açlık gibi olayları haber ettiklerini belirtmektedir. [220] İpolyi Arnold, aynı zamanda savaş zamanını belirlemek için Tisza nehrinin suyunun çekilmesini incelediklerini bildirmiş ve ne zaman bir Macar kralı ölse ya da başına kötü bir şey gelse, Szörény köyündeki kuyunun suyunun kana dönüştüğünü yazmıştır.[221] Başka bir örneğe göre ise eğer Noel arifesinde gece yarısı ayini yapıldıktan sonra evdeki kız sessizce yıkanır ve yüzünü silmeden sessizce yatarsa uykusunda geleceği görebilir.[222] İbn Fadlan, Oğuzlardan bahsederken benzeri bir bilgi vermiştir. Onun bildirdiğine göre, Oğuzlar suda yıkanan birini gördüklerinde o kişinin büyü yapmak istediğini, suya bakıp bir şeyler anlamaya çalıştığını düşünmektedir.[223]

Macar halk inancında suyun aynı zamanda iyileştirme gücüne inanılmıştır. Bu inanışa göre, şekil bozukluğu ile doğan bebekler, vadideki kuyuda yıkanırsa sağlıklı bir şekle bürünürler. Günümüzde Slovakya'da bulunan Ipolyfödémes köyündeki bir şifalı suyun da yüz yaralarını iyileştirdiğine inanılmaktadır.[224]

---

[217] Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, 45,46.
[218] Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, 277.
[219] Kállay, *A Pogány Magyarok Vallása*, 201; Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu* (TTK, 2001), 107.
[220] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 202,203.
[221] Ipolyi, 202,203.
[222] Ipolyi, 207.
[223] Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, 12.
[224] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 203.

Chronicon Pictum, Macarların Karpat Ovasına geldiklerinde Árpád'ın elindeki boruyu Tuna nehrinin suları ile doldurduğunu ve tüm Macarların önünde havaya kaldırdığını, burayı onlara bahşeden tanrıya şükür ettiğini, ardından Macarların *"Tanrı, Tanrı, Tanrı"* diye bağırdıklarını yazmıştır[225] ki bu da Macar geleneksel dinine ait bir ritüel çerçevesinde bir su ayinidir.[226] Su ayinlerinden, çeşme, kuyu ya da su kıyılarında sunulan adaklardan, Hıristiyanlaşmanın ilk dönemlerinde çıkarılan kanunlarda da bahsedilmiş, Macarlarda bu gibi ayinler yasaklanmıştır. Kral László döneminde çıkarılan Szabolcs Nizamnamesi 'ne göre, *kuyu kenarlarında kurban kesme ve ağaç, çeşme ve suya adakta bulunma* gibi ritüellerde bulunanların bir öküz bağışlamakla günahlarından arınabilecekleri belirtilmiştir.[227] Kral Kálmán döneminde ise özel olarak bu tür ayinlerden bahsedilmeden sadece eski inançlara ait törenlerin kutlanmasının yasak olduğu söylenmiştir.[228]

Su, aynı zamanda Macarlar için, tıpkı bir ateş gibi arınma aracı olarak kullanılmıştır. Körös Nehri yakınlarındaki Kara Göl, o bölgeye ilk defa gelenlerin yıkandıkları yerdir, bu nedenle bu göl İsa'nın vaftiz edildiği Ürdün nehri gibi görülmektedir.[229] Bir diğer geleneğe göre de eğer evde ekmek yapmak için kullanılan su ocaktan alındıktan sonra eve saçılır ise, evi kötülüklerden ve cadılardan koruyacağına inanılmıştır.[230] Su, eski Türklerde temizlik ve saflığın bir sembolü olarak kabul edilmiş, ırmakların, göllerin ve su kaynaklarının iyesi olduğuna inanılmıştır. Ayrıca bazı su kaynaklarının çeşitli

[225] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 69.
[226] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 205.
[227] Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4.", 65.
[228] Bak, 143.
[229] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 205.
[230] Ipolyi, 206.

hastalıklar için şifalı olduğu kabul edilmiş, eski Bulgar Türklerinde ise su, insanı saflaştıran bir fazilet iksiri olarak görülmüştür.[231]

3.3. Toprak / Yeryüzü Kültü

Macarlar su ve ateşin yanı sıra toprağa da büyük saygı göstermiştir. Bu saygının izleri halk biliminde ve atasözlerinde yansımaları bulunmuştur. Theophylact Simocate de, Türklerin toprağa büyük saygı duyup onu öven şarkılar söylediklerini bildirmiştir.[232] İpolyi Arnold bu duygunun Macarlarda halen devam ettiğini söylerek *"haza (ülke yurt), hon (ev) szülőföld (anavatan, anatoprak), anyaföld (anavatan, ana toprak)"* gibi kelimelerin toprağa karşı bu duyguyu yansıttığına ve masallarda toprağın bir anne olarak tasvir edildiğine vurgu yapmıştır.[233] Geleneksel Türk dini içerisinde naturistik inançlara toprak da dahil edilmekte, vatan toprağını *ana vatan* sayma düşüncesi Türklerde de bulunmaktadır. Ayrıca m*avi gök ve yağız yer*, kitabelerde birlikte anılmakta birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmekte ve yer, gökyüzü gibi kutsal kabul edilmekteydi. [234]

Toprağın anne olarak kişileştirilmesi aynı zamanda atasözlerine de yansımıştır; "*a föld anya, a víz mostoha (toprak anne, su ise üvey annedir)"* atasözü toprağın insanlar için her zaman iyi olduğunu, suyun ise bazen tehlikeli olabileceğini belirtmektedir. Buna göre toprak iyi bir anne gibidir, her şey ondan gelir ve büyür, meyveler ondan gelir ve her şey tekrar ona döner.[235] Kuzeydeki Yakut Türkeri de toprağa *ana toprak* dererdi. *Ana toprak* sadece toprağın değil, yeryüzü ruhunun genel bir adıydı. Toprak ana sözü yer yer Anadolu'da da söylenir.[236]

---

[231] Arık, "Geleneksel Türk Dini", 489; Arık, "Kutsal Mekan ve Ziyaret Fenomeni", 81,82.
[232] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 209; Whitby ve Whitby, *The History of Theophylact Simocatta*, kitap 7, par. 8, satır 14.
[233] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 209.
[234] Anadolu'daki toprakla ilgili inanışlar için bkz.: Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Mitik-Mistik Kavşakta Yer* (Ankara: Berikan, 2015), 13-40.
[235] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 209; O. Nagy Gábor, *Magyar Szólások és Közmondások*, 4. (Budapest: Gondolat, 1985), 207.
[236] Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, 28.

Chronicon Pictum'da, Árpád'ın Svatopluk'a gönderdiği elçisi Kusid'in çantasına Tuna nehrinden su, bölgeden ot ve toprak koyarak bunları Macarlara götürdüğünü yazmaktadır.[237] Bu olay Moravya topraklarının Macarlarca alınışını simgelemekte, su ve otun yanı sıra bu ritüelde toprak da önemli bir sembol olarak ortaya çıkmaktadır.[238] Herodot da İskitler ve Persler arasında buna benzer bir ritüelden bahsetmektedir.[239]

Toprağın da su ve ateşte olduğu gibi, koruyucu arındırıcı ve kutsayan bir özelliği vardı. Yeni doğan bir çocuk kötülükten ve cadılardan korunmak için yere konur ve tekrar babası tarafından havaya kaldırılırdı. Aynı şekilde ölmek üzere olan kişi yere yatırılır ki ölüme karşı verdiği savaş kolaylaşsın.[240] Yani toprağın hastalıklardan ve belalardan koruyucu ve iyileştirici bir özelliğine inanılmaktaydı.

İpolyi Arnold, bu noktada Kecskemét şehrinde yapılan bir ritüeli örnek olarak vermektedir. Bu ritüele göre, boğazı ağrıyan birisi yere eğilir ve şu sözleri söyler; *"édesanyám föld, neked mondom torkom fáj" (toprak ana, sana söylüyorum, boğazım ağrıyor)* ve üç defa toprağı öper ve toprak ananın hastalığını iyileştirmesi için dua eder. Halk inanışlarında tespit edilen bir başka örneğe göre ise dokuz köstebek yuvasından alınan iki avuç toprak suda kaynatılır ve göz problemi yaşayan kişinin başından aşağı dökülürse gözleri iyileşebilir.[241]

Türk halk hekimliği içerisinde de toprak, tedavilerde kullanılan önemli bir şifa kaynağı olarak görülmektedir. "*Anadolu Türk halk hekimliğinde çeşitli tedavi yöntem ve tekniklerinde yararlanılan toprak, sağaltmalarda, 1. Yeme 2. Yalama 3. Yutma 4. Su ile karıştırıp içme veya yıkanma 5.Sürme 6. Basma veya yatma şeklinde vücudun tamamını*

[237] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 69.
[238] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 209.
[239] Herodotus, *The Persian Wars, Volume II*, 327.
[240] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 211.
[241] Ipolyi, 211, 212.

ya da ayağı toprakla temas ettirme 7. Birtakım nesneleri toprağa gömme biçiminde karşımıza çıkmaktadır."[242]

4. Dini Figürler

Eski Macar inanç sisteminde*, tudós, garabonciás, boszorkány,* ve *táltos* gibi figürler ön plana çıkmaktadır;

4.1. Tudós

Tudós, (Mac.) *Tud-* (bilmek, yapabilmek) kelimesinden türemiştir.[243] *Táltos*'tan daha geniş bir anlama sahip olan *tudós* kavramı bilgin, alim, kâhin, yetenekli anlamlarına gelmektedir.[244] Eva Pócs, *Tudós* kelimesini doğaüstü güçleri ve bilgileri olan, eski dini inanç sistemindeki *táltos, şifacı, falcı, kahin* gibi figürleri kapsayan, şemsiye bir terim olarak tanımlamaktadır.[245]

4.2. Garabonciás

Garabonciás kelime kökeni olarak, İtalyanca *gramanza (büyücülük, sihirbazlık)* araçlığı ile Macarcaya geçmiştir. Eski Macar inancında kasırgalar yaratabilen ve bir öğrenci kılığında dolaşan kara büyücü figürü olarak ortaya çıkmıştır.[246] *Garabonciás*ların özellikle hava durumları ile ilgili doğaüstü yetenekleri olduğuna inanılırdı ve inanışa göre, tıpkı táltoslar gibi ağızında diş ya da dişler ile doğarlardı. Bu kişiler bilgilerini okuldan edinirler, toplam 13 okula giderler ve şeytan tarafından eğitilirlerdi. *Garabonciás* inancına göre, bu kişiler fırtına, rüzgar ve yağmur oluşturabilir, bunu ya büyü

[242] Recep Tek, "Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy 39 (2018): 191, 192.
[243] Tasnadi Edit vd., *Magyar-Török szótár* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002), 844.
[244] Fazekas, "Hungarian Shamanism, Material and History of Research", 99; Edit vd., *Magyar-Török szótár*, 845.
[245] Éva Pócs, "Néphit", *Magyar néprajz VII:Népszokás, néphit, népi vallásosság* (Budapest,: Akadémiai Kiadó, 1990), 603, 604.
[246] Fazekas, "Hungarian Shamanism, Material and History of Research", 99; Vilmos Diószegi ve Ilona Nagy, "garabonciás, garabonciás diák", *Magyar Néprajzi Lexikon*, ed. Gyula Ortutay (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979), 264,265.

kitaplarından bazı şeyler okuyarak ya da bulutların arasında ejderhaya binerek yaparlardı. *Garabonciás*lar genellikle öğrenci ya da dilenci kılığında dolaşır ve insanlardan kalacak yer, süt, yumurta ya da un gibi yiyecek şeyler isterler ve eğer istekleri yerine getirilmezse ceza olarak fırtınalar yaratırlar, eğer istekleri yerine getirilirse de köye doğru gelen fırtınayı geri çevirerek o kişiyi ödüllendirirlerdi. *Garabonciás*lar tarafından oluşturulan fırtınalardan korumak için zil / çan çalmak gerekirdi.[247]

4.3.Boszorkány

Boszorkány, eski Macar inanç sistemi içerisine Türk etkisi ile geçmiş bir figürdür. Türkçe *basmak / basan (kötü ruh)* kelimesinden türeyen *Boszorkány* eski Macar inancında cadılar için kullanılan bir terimdir.[248] Eva Pócs, Türkçeden Macarcaya geçen *Boszorkány* kelimesinin baskı hissi uyandıran, uyuyan kişilerde kabusa sebep olan varlık anlamına geldiğini ve bu nedenle şeytansı olarak görüldüğünü belirtmektedir.[249] Macarlara *basz- (basmak)* fiilindegelen *Boszorkány* ilk başlarda baskı uyandıran ve kabuslara sebep olan kötür bir ruh iken, zamanla yine, Türklerin etkisi ile muhtemelen alkarası, albastı inancı sonucu, Macarlarda da cadıya dönüşmüştür.[250] Kötü ruh anlamı Hıristiyanlaşma ile halk bilimi içerisinde devam etmişken, cadı anlamı ile Hıristiyanlık inancındaki cadı olgusu ile *Boszorkány* varlığını devam ettirmiştir. Türk inanç sistemi içerisinde al, albastı, alkarası, alanası, alkızı, albis, almis[251] olarak geçen bu varlık,

[247] Pócs, "Néphit", 597; Diószegi ve Nagy, "garabonciás, garabonciás diák", 264,265.
[248] Fazekas, "Hungarian Shamanism, Material and History of Research", 99; Edit vd., *Magyar-Török szótár*, 99.
[249] Éva Pócs, *Tündérek, démonok, boszorkányok* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989), 19, 20.
[250] Ildikó Tamás, "boszorkány", *Etimológiai Szótár*, ed. Gábor Zaicz (Tinta Könyvkiadó, 2006).
[251] Orhan Acıpayamlı, *Türkiyede Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü* (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974), 75; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm / Materyaller ve Araştırmalar* (Ankara: TTK, 1986), 169.

Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eserinde *"anı burt bastı (onu karabasan bastı)"* şeklinde geçmektedir.[252]

Cadılık yeteneği doğuştan gelmemekte, bu güçler sadece cadının ölüm anında elini tutarak başka birine aktarılmaktadır. Ayrıca *boszorkány* üç farklı büyü yapabilmektedir; hayvanlara ya da tarladaki mahsule, insan sağlığına ve insan ilişkilerine. Cadılık olaylarının en göze çarpan tarafları genellikle çocuklar üzerine etki eden nazar büyüleridir. Yetişkinler konusunda en yaygın olan büyü aşk büyüleridir. *Boszorkány'*nın sebep olduğu zararlar, Macarcada *cadı baskısı* olarak bilinir. Geceleri uyuyan kişilerin göğüsleri üzerine ya bir hayvan formunda ya da görünmez bir şekilde ağırlığını koyduğuna inanılır. [253] Türk inanç sistemindeki benzer figür *alkarısı* kayalık, kumsal, nehir kenarı gibi meskun olmayan yerlerde, viranelik ve çöplüklerde bulunur. Özellikle lohusa kadınlar, bebekler ve atlara musallat olan, yolculara türlü oyunlar oynayan, onlara kötü seslerle bağırıp zarar vermeye çalışan ve hastalık ifade eden kötü bir ruhtur.[254]

Macar inançlarına göre *boszorkány* daha çok geceleri kedi, at, köpek, domuz, sıçan, fare, tavşan, baykuş, saksağan, kuğu, ördek, yılan, kurbağa, kertenkele, kelebek gibi formlarda ortaya çıkarlar.[255] *Boszorkány'*nin zararlarından korunmak için sarımsak, soğan ve süpürge kullanılırdı.[256] Geleneksel Türk inanışlarına göre ise *alkarısı* köpek, kedi, oğlak, buzağı, tilki, örümcek, kuş, gelin, erkek, kefenli ölü, cadı, kıl, ve hayvan

[252] Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi*, çev. Besim Atalay, c. 2 (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998), 10; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi*, çev. Besim Atalay, c. 1 (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998), 341.
[253] Adél Vehrer, "Táltos, Witch, Incubus, Succubus and Other Beings in Hungarian Folklore and Mythology", *Polgári Szemle,* sy 14 (2018): 417, DOI: 10.24307/psz.2018.0426.
[254] Acıpayamlı, *Türkiyede Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, 75; İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 169-72; Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 2* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, t.y.), 320-26.
[255] Szendrey Ákos, *A magyar néphit boszorkánya* (Magvető, 1986), 144.
[256] Szendrey, 173.

şekillerine bürünür ama en çok cadı kadın olarak ortaya çıkar, keçi sesi ya da fena sesler çıkarır. [257]

4.4.Táltos

Táltos, eski Macar inanç sisteminde doğaüstü güçleri olan ve Avrasya ya da Altay şamanlarına denk gelen çok önemli bir dini figürdür. Kimse sonradan táltos olamaz. Táltoslar tanrı ya da ruhlar tarafından doğumdan önce seçilir ve bazı işaretler ile doğarlar. Dişleri ile doğan, ya altı parmağı ya da başka bir bölgede fazladan kemiği bulunan bebeklerin táltos olmak için seçildiğine inanılır. [258]

Táltosların bu dünya ile ölüler diyarı arasında aracılık yapmanın yanı sıra birçok toplumsal görevi bulunmaktaydı.[259] Táltoslar toplumda genellikle din adamı, şifacı, dini törenleri yöneten lider gibi roller üstlenmiştir. Gizli hazinelerin yerlerini bilirler ama onlara asla dokunmazlar. Şekil değiştirebilir, hayvan formuna bürünebilir ve her yedi yılda başka bir bölgeye gidip oradaki táltoslar ile savaşırlar. (Resim 6) Savaşı hangi táltos kazanırsa o sene o táltosun ülkesinde bereket ve bolluk olur.[260] Şamanların yardımcı ve koruyucu ruhları genel olarak hayvan biçimlidir ve bu ruhlar şamanlık seanslarında önemli roller oynarlar. Şaman onların varlığını hayvan ses ve jestlerini taklit ederek açığa vurur. Şamanın böyle hayvan ses ve jestlerini taklit etmesi, yardımcı ruhunu ele geçirmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece şaman hayvana dönüşmekte ve hayvan-ruh olmakta ve ruhların dilinin bir değişik biçimi olan hayvan dilini konuşabilmektedir.[261]

---

[257] Acıpayamlı, *Türkiyede Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, 75.
[258] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 447-53.
[259] Vehrer, "Táltos, Witch, Incubus, Succubus and Other Beings in Hungarian Folklore and Mythology".
[260] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 447-53.
[261] Mircea Eliade, *Şamanizm*, çev. İsmet Birkan (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006), 120,121.

Theophylact Simocates, Türklerin kahinlik yapan din adamlarının bulunduğunu söylemektedir.[262] *Chronicon Pictum'*da, kendisinin de aslında Kállay Ferenc tarafından táltos olduğu ileri sürülen[263] ve atalarının eski inancını geri getirmek için isyan çıkaran Vata'nın ve sonrasında oğlunun, etrafına büyücüler, falcılar ve kahinler topladıkları yazmaktadır.[264]

Éva Pócs'un 18. yüzyılda Macaristan'da vuku bulan cadı mahkemelerinden aldığı 35 táltos örneği üzerinde yaptığı çalışmaya göre, bu figürlerin şifacı, bilge ve gizli hazineleri bulan kişiler olarak tasvir edildiği ve bu belgelerde şifacılık, gizli hazineler ve büyücülük ile ilgili yargılanan táltos ve tanıkların ifadelerine yer verildiği dikkat çekmektedir. [265]

Macar táltoslarda olduğu gibi geleneksel Türk inanç sistemindeki şamanlarda da benzeri toplumsal roller bulunmaktadır. Şamanlık anlayışı içerisinde şamanların toplumsal rolleri "*ruhlar, tanrılar ve insanlar arasında aracılık etmek, hastaları iyileştirmek, ölen kişilerin ruhlarını öteki dünyaya götürmek, kısırlığı tedavi etmek, avın bolluğunu sağlamak, fal bakarak gelecekten haber vermek, evi kötü ruhlardan korumak, kurban ve çeşitli dini ritüelleri yönetmek, mevsim ritüellerini düzenlemek, sığırlara ve atlara zarar veren ruhları kovmak ve kayıp şeylerden haber vermek"* olarak tasvir edilmektedir.[266] Şamanın sağaltıcı ve ruh taşıyıcı olması, esrime tekniklerini bilmesinden kaynaklanmaktadır. Ruhu, hiç zarar görmeden bedeni terk edip çok uzak yerlere yolculuk yapabilmekte, yer altına inip göğe çıkabilmektedir. Ayrıca yasak bölgelerde kaybolma

[262] Kállay, *A Pogány Magyarok Vallása*, 62; Ipolyi, *Magyar mythologia*, 447; Whitby ve Whitby, *The History of Theophylact Simocatta*, kitap 7, par. 8, satır 15; Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, 157.
[263] Kállay, *A Pogány Magyarok Vallása*, 65.
[264] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 155.
[265] Éva Pócs, "Shamanism or Witchcraft? The Táltos Before the Tribunals", *Witchcraft and Demonology in Hungary and Transylvania*, ed. Gábor Klaniczay ve Éva Pócs (Cham: Palgrave Macmillan, 2017), 221-90.
[266] Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006), 23; Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 61; Eliade, *Şamanizm*, 213-16.

tehlikesine de sırra erme yetisi ve yardımcı ruhları ile göğüs germektedir. Tanrıya sunulan atın ruhuna eşlik etmesi de bu esrime yetisi sayesinde ortaya çıkmıştır.[267]

4.4.1. Taltoş Kelimesinin Etimolojisi

Táltos kelimesinin kökeni ile ilgili genel kanı Fince "*bilmek"*[268] anlamına gelen "*taitaa* / *tietää"* kelimesinden[269] ya da Fince' de eşdeğeri *"bilge"* anlamına gelen Fin-Ugor kökenli bir kelimeden geldiği yönündedir.[270]

4.4.2. Taltoş Nasıl Olunur?

Herkesin táltos olması mümkün değildir.[271] Táltos olacak kişi bunu gönüllü olarak da yapmaz, aksine isteği dışında, çok büyük bir yük olarak bu görevi kabul eder. Ayrıca yardımcı ruhunu da kendisi seçmez, ruh táltosu seçer.[272] Táltos olacak kişi doğumdan önce anne karnında tanrılar ya da ruhlar tarafından seçilir ve doğumu ile birlikte bazı belli özellikler sergiler. Dişleri ile ya da fazladan bir parmağı ile doğan bebeklerin táltos olduğuna inanılır.[273] (Resim 7)

Bazı efsanelere göre, táltos adayı çocuklar kısa süre içinde konuşmaya başlar.[274] Ancak ailesi bu dişlerden, fazladan kemiklerden ya da konuşma özelliğinden çocuk yedi yaşına gelene kadar kimseye bahsetmemeli ve bu dişler yerinden sökülmemelidir. Eğer táltos adayı seçime karşı gelir ya da doğumdan sonra dişleri sökülürse, kendisini seçen ruh tarafından baskı görecek hatta sakat kalacak, ya da bazı durumlarda ölecektir. [275]

---

[267] Eliade, *Şamanizm*, 214,215.
[268] Karl Vilhelm Arminen, *English and Finnish Dictionary* (Finnish Lutheran book concern, 1914), 170, http://archive.org/details/englishandfinni00armigoog.
[269] Fazekas, "Hungarian Shamanism, Material and History of Research", 99.
[270] Iván Balassa ve Gyula Ortutay, *Hungarian Ethnography and Folklore* (Budapest: Corvina, 1984), 670, https://mek.oszk.hu/02700/02790.
[271] Ipolyi, *Magyar mythologia*, 449.
[272] Vilmos Diószegi, *A pogány Magyarok Hitvilága* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967), 35.
[273] Diószegi, 30.
[274] Vehrer, "Táltos, Witch, Incubus, Succubus and Other Beings in Hungarian Folklore and Mythology", 418; Ipolyi, *Magyar mythologia*, 450.
[275] Diószegi, *A pogány Magyarok Hitvilága*, 36, 37.

Altay şaman adayların şamanlık görevini geri çevirebilmekte ancak bu geri çevirme adaya pahalıya mal olmaktadır. Seçimi geri çeviren aday ya deli ya sakat olur ya da azap çekerek ölür. Bu hastalığın bir tedavisi yoktur. Süreci reddetmek için ruhlarla tartışmaya girmek hem aday hem de hastalığı teşhis için gelen yaşlı şaman için tehlikelidir. Bu iyileşme sadece şaman olmayı kabul etmekle mümkündür.[276]

Táltos için seçilmiş adayın muhakkak psikolojik bir özelliği de bulunurdu. Buna göre aday çocukluğunda da diğer çocuklardan farklı davranışlar sergiler. Bazı patolojik belirtiler gösterir. İnsanlardan ve toplumdan kaçınır, endişeli ve huzursuz davranışlar sergiler ve tedirginlik belirtileri vardır. Zamanla bu belirtiler iyice artar ve aday doğa üstü güçler görmeye başlar. Aday da çevresi de bu seçime karşı gelmek istese de bu güçler sürekli adaya görünmeye devam eder.[277] Türk şamanlığında da adayın bazı psikolojik göstergeleri bulunmaktadır. Adaylar zayıf, hasta, az konuşan, düşünceli ve garip hareketleri olan insanlardır. [278]

Eğer doğumdan gelen özellikler yedi yaşına kadar korunur ve saklanırsa adaya kendisini seçen ruh gelir ve adaya işkence eder, akabinde aday hastalanır ya da ortalardan kaybolur, ormana ya da çalılıklara giderek gözden uzaklaşır. Bazı durumlarda ölmüşçesine derin bir uykuya dalar.[279] Derin uykuya dalan aday uyandırılmamalı ya da öldüğü düşünülerek gömülmemelidir. İnanışa göre adayın ruhu artık ölüler ve ruhlar arasında dolaşmaktadır. Aday uyandığında ise bu hastalık sayesinde ruhu daha da güçlenmiş ve artık táltos ilmini, bilgisini ve yeteneğini kazanmıştır. [280] Türk şaman inancında da aday, çağrılma aşamasında uzak bir yere, ormana, yer altı dünyasına, dağ

[276] Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 40,41.
[277] Diószegi, *A pogány Magyarok Hitvilága*, 29.
[278] Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 35.
[279] Vehrer, "Táltos, Witch, Incubus, Succubus and Other Beings in Hungarian Folklore and Mythology", 418; Diószegi, *A pogány Magyarok Hitvilága*, 38.
[280] Diószegi, *A pogány Magyarok Hitvilága*, 38-43.

başına, bilinmeyen bir yere götürülerek vücudu parçalanır.[281] Mihály Hoppál, Avrasya Şamanizm'inde de görülen bu hastalık evresini şaman ataların ruhlarının kuşaktan kuşağa geçtiği şeklinde yorumlamakta ve şaman adayının topluma hizmet edebilmesi için önce acıyı sonra da şaman ustalığını üstlenmesi gerektiğini belirtmektedir.[282] Diószegi Vilmos da bu bağlamda adayın ölümünün ulu güçler tarafından táltos olmak için seçildiği için gerçekleştiğini ve bunun yaşamlarının táltos olarak yeniden başlangıcını simgelediğini, ölüler diyarına geçişin ise táltos bilimini elde etmek amacıyla gerçekleştiğini belirtmektedir.[283] Diószegi Vilmos ayrıca, bu geçiş ritüelinin Macarlara komşu halklarda bulunmadığını, aksine çok eski zamanlara dayandığını ve Sibirya halklarındaki şaman geçiş ritüelleri ile benzerlik gösterdiğini vurgulamaktadır.[284] Fuzuli Bayat geçiş ritüellerinin amacının, adayı bir önceki toplumsal statüsünden ve davranışlarından ayırarak yeni bir yaşama hazırlamayı amaçladığını belirtmekte ve bu süreç sırasında adayın tamamen pasif durumda olduğunu, ritüeller sırasında bazı işkenceler ve zorlamalarla karşılaştığını kaydetmektedir.[285]

Aday ortadan kaybolduktan ya da öldükten sonra, inanışlara ve rivayetlere göre, vücudu ruhani táltoslar / ruhlar tarafından parçalanır ve vücudun bu parçalanma süreci yaklaşık üç gün sürer. Bu süreç sonucunda táltos adayının vücudu tekrar bir araya toplanır ve aday tekrar hayata artık táltos ilmini ve yeteneğini elde etmiş şekilde geri döner.[286] (Resim 8) Bu parçalanma sırasında ruhlar adayın vücudunda bulunması gereken fazladan kemiği aramaktadır. Eğer normal bir insanda bulunan kemikten fazlası yok ise, aday táltos olarak geri dönemeyecektir. Vücudun parçalanması ve fazladan kemiğin aranması ritüeli Diószegi Vilmos'un bildirdiğine göre, Macarların komşu halklarında görülmemekte,

[281] Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 33.
[282] Mihály Hoppál, *Avrasya'da Şamanlar*, çev. Bülent Bayram ve Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz, 3. bs (YKY, 2019), 23.
[283] Diószegi, *A pogány Magyarok Hitvilága*, 39.
[284] Diószegi, 43.
[285] Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 31,32.
[286] Diószegi, *A pogány Magyarok Hitvilága*, 43-51.

ancak táltos seçim süreci ve gereklilikleri diğer şaman topluluklarındaki süreç ile tamamen aynılık sergilemektedir. [287] Mihály Hoppál da vücudun parçalara ayrılmasının bütün acılardan arınıp daha da güçlenerek yeniden doğumu sembolize ettiğini ve bu düşünceye göre acı olmadan şaman gücüne ulaşamayacağını söylemektedir. Ayrıca acının etkisiyle şamanın vücudunun ve zihninin değişime maruz kalarak yeniden doğduğunu ve böylece ruhlar ve işkencelerle hekimlik yeteneğinin kabul ettirildiğini bu acılar sonucunda adayın başkalarını iyileştirme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir.[288] Mircae Eliade de şaman adayının bazı "*sırra erme"* sınavlarından geçmek ve çok karmaşık bir eğitim alarak aydınlanma sonucunda nevrozlu kişi olmaktan çıkıp toplumca tanınan bir şaman haline gelebileceğini belirtmektedir.[289] Eliade aynı zamanda şamanın sadece bir hasta olmadığını, her şeyden önce iyileşmeyi başarmış, kendi kendini iyileştirmiş bir hasta olduğunu belirtmekte, hastalığın iyileşmesinin bir sırra erme süreci olduğunu söylemektedir.[290]

Türk şamanlığında da çağrılma sonrasında adayın vücudu parçalanır. Aday dört – beş gün baygın olarak yatmar ve bazen ağzından köpük gelir. Vücudu dövülmüş insan vücudu gibi morarır, konuşma kabiliyetini kaybeder ve yarı ölmüş bir durumda zorla nefes alarak yatar.[291]

Şamanlar sıradan bir ruh hastaları değillerdir. Onların psikolojik deneyimlerinin kurumsal bir içeriği vardır, yani kendi kendilerini iyileştirebiliyorlarsa ve başkalarını da iyileştirebiliyorlarsa bu hastalığın mekanizmasını bilmeleri sayesindedir.[292] Şaman hastalığının verdiği acılar, sırra eriş sırasında çekilen işkenceye karşılık gelmektedir. Hastanın yalıtılmış olması da sırra erme törenlerindeki ritüel yalıtılmışlığı simgelemekte,

[287] Diószegi, 58-60.
[288] Hoppál, *Avrasya'da Şamanlar*, 23, 25.
[289] Eliade, *Şamanizm*, 32,33.
[290] Eliade, 47,48.
[291] Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 47, 48.
[292] Eliade, *Şamanizm*, 52.

hastanın ölümün kapıda olduğunu duyması yani can çekişmesi, bilincini yitirmesi ise simgesel ölümü anımsatmaktadır.[293] Ayrıca Eliade, *tinsel yaşama erişimin kutsal dışı varoluşa ölümü ve peşi sıra yeni bir doğumu her zaman beraberinde getirdiğini* ifade etmektedir.[294]

Vücudun parçalara ayrılması ve tekrar dirilişin ardından táltos adayı, son aşama olarak gökyüzüne uzanan bir ağaca tırmanır. Bu ağaçta kendisine bir davul hazırlama emri verilir ve davulunu alan aday artık bir táltos olarak geri döner.[295] Şamanik ağaç, evrenin ortasından yükselen ve zirvesinde tanrının bulunduğu dünya ağacını yansıtmakta ve bu ağacın üç dalından yapılan davul şamanlık için başat rol oynamaktadır. Dünya ağacının dalından yapılmış davulunun çıkardığı sesin de dinsel simgesi ve değerleri bulunmaktadır.[296]

Şamanlığa girişte yaşanan deneyimlerin içeriği oldukça zengindir. Bu ritüellerde *bedenin parçalanması, göğe çıkış, yeraltına iniş, ruhlarla konuşma ve ölü şaman ruhları ile konuşma* gibi simgelerin bir veya birkaçı mutlaka bulunmaktadır.[297]

5. Köken Efsaneler

Mitler, dünyanın, insanın ve yaşamın doğaüstü bir kökeni ve öyküsü bulunduğunu, bu öykünün de anlamlı, değerli ve örnek gösterilecek nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.[298] Ernest Renan, destansı bir geçmişin, şanlı ataların, zaferlerin bir ulusu oluşturan en önemli sosyal yapı olduğunu söylemektedir.[299] Toplumlar çoğu zaman bir

---

[293] Eliade, 55,56.
[294] Mircea Eliade, *Kutsal ve Kutsal-Dışı Dinin Doğası*, çev. Ali Berktay (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 178.
[295] Diószegi, *A pogány Magyarok Hitvilága*, 60-68.
[296] Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Doğu Batı Yayınları, 2017), 56,57.
[297] Eliade, *Şamanizm*, 56.
[298] Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat (İstanbul: Om Yayınları, 2001), 29.
[299] Ernest Renan, *Qu'est-ce qu'une nation?: conférence faite en Sorbonne, le 11 mars 1882* (Lévy, 1882), 26, http://archive.org/details/questcequunenat00renagoog.

hayvan ata ya da koruyucu bir hayvan çerçevesinde de köken efsanelerine sahip olmuşlardır. Bu efsaneler Türk toplulukları arasında da oldukça yaygındır.[300] Macar köken efsanelerinde de bu motifler ile karşılaşılmaktadır. Bu tür efsane ve motifler Hıristiyanlaşma ile geleneksel dine mensup Macarlara ait yazılı tüm kayıtlar yok edilmiş olsa da sözel gelenekler vasıtası ile nesilden nesile aktarılmıştır. Macarların Hıristiyanlaşmasından sonraki dönemlerde kayda geçirilmiş bazı köken efsaneleri günümüze kadar ulaşmıştır.[301] Bu köken efsanelerinde, Hıristiyanlık etkileri yerleşmiş olsa da hala Macarların kollektif hafızalarının izlerine rastlamak mümkündür. Bu efsanelerde destansı geçmişe, şanlı atalara ve zaferlere atıf (*İskitler, Attila, Hunlar)*[302] ve hayvan motifleri *(tuğrul, geyik)* göze çarpmaktadır. Kayıtlardaki efsanelerin yanı sıra arkeolojik buluntular arasında, üzerinde bir tuğrul, kartal ya da mitolojik bir kuş tasviri bulunan metal diskler veya üzerinde geyik motiflerinin bulunduğu objeler de hayvan ata düşüncesini desteklemektedir.[303]

5.1. Hunor ve Magor

Hunor ve Magor, Macar efsanesine göre Hunların ve Macarların atalarıdır. Efsane yazılı kayıtlarda ilk defa *Gesta Hunnorum et Hungarorum'*da geçmektedir ve Macarları, Hunlar ile ortak bir ataya bağlayarak Macaristan Krallığını da Avrupa Hun Devleti'nin devamı olarak nitelendirmektedir. Simon Kézai, bu nokta da Macarları, Hıristiyan olmasalar dahi onurlu ve şanlı bir statüye sokarak Árpád'ın ve ordularının ana vatanlarını geri almaya hakları olduğunu iddia etmiştir.[304] Eserin yazarı Simon Kézai'nın daha eski yazılı kayıtları kullanarak *Gesta Hunnorum et Hungarorum'*u yazdığı düşünülse de hangi

[300] Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, 186-97.
[301] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 321.
[302] Nora Berend, *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and "Pagans" in Medieval Hungary, c. 1000 - c. 1300* (Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press, 2001), 203-306.
[303] István Fodor, *The Ancient Hungarians: Exhibition Catalogue* (Budapest: Hungarian National Museum, 1996), 32,32,164,165.
[304] Pal, *Realm of St. Stephen*, 120,121; Kézai, *Gesta Hungarorum*, XX, XXI.

eserleri kullandığı ya da kendi eserinde hangi bilgiler daha eski eserlerden aldığı ve hangilerini kendisi eklediği bilinmemektedir.[305]

Gesta Hunnorum et Hungarorum da Hunor ve Magor, aslında Nemrut olduğu düşünülen, efsanevi dev Ménrót'un oğulları ve Yafes'in ve Nuh peygamberin torunlarıdır. Hunor ve Magor efsanesi daha sonra *Chronicon Pictum'*da benzeri şekilde ele alınmış ancak bu eserde Hunor ve Magor, Ménrót'un değil Nuh peygamberin oğlu Yafes'in çocuğu Magog ve karısı Enee'nin çocuklarıdır.[306]*Gesta Hunnorum,* Hunor ve Magor'un annesi olarak Eneth'i vermektedir. Bu bilgi de Eneth /Enee isminin Macarca da dişi geyik anlamına gelen *inő/ünő* kelimelerinden gelmiş olabileceğinden dolayı Macarlarda bir hayvan ata, dişi geyik, inancının mevcut olduğunu göstermektedir. Bu inanç, Hıristiyanlık sonrası tekrar yorumlanarak Nuh peygamberin torunlarından birinin eşi olarak eserde yer almıştır. Bu düşünce aynı zamanda efsanede yer alan ve Hunor ve Magor'u yeni yerleşkelerine çeken geyik avı ile de desteklenmektedir.[307] Av sırasında dişi bir geyik önderliğinde yeni yerleşkelere gelmesi, Jordanes tarafından Hunların köken efsanesinde de bahsedilmektedir.[308] Geyik figürü aslında, Fin-Ugor (Vogul ve Ostiyak), Türk ve Moğol inanç sistemi içerisinde geniş yer bulmuş kutsal bir hayvandır.[309]

Chronicon Pictum ile çok benzerlik göstermekle birlikte *Gesta Hunnorum* da efsane şöyle anlatılmaktadır:

---

[305] Kézai, *Gesta Hungarorum,* XXI-XXIV; Pal, *Realm of St. Stephen,* 121.
[306] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 13.
[307] Kristó Gyula, *Hungarian History in the Ninth Century* (Szegedi Középkorász Műhely, 1996), 119-21; Kézai, *Gesta Hungarorum*, 14, dipnot 2; Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle,* 13, dipnot 41.
[308] 6th cent Jordanes, *The Gothic History of Jordanes in English Version;* (Princeton: Princeton University Press, 1915), 85,86, http://archive.org/details/gothichistoryofj00jorduoft.
[309] Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, c. 1 (Ankara: TTK, 2014), 620-34; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, c. 2 (Ankara: TTK, 2014), 127-36; Ali Ahmetbeyoğlu, "Avrupa Hunlarının 'Sihirli Geyik' Efsanesi", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1995), 65-68; Saadet Çağatay, "Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 4 (01 Haziran 1956): 153-77.

Dillerin karışımından sonra dev (Ménrót) günümüzde Acem(Fars/İran) olarak adlandırılan Havilah topraklarına girdi ve orada karısı Eneth'ten Hunor ve Mogor adında iki oğlu oldu. Bunlardan Hunlar ya da Macarlar kökenleri almıştır. Ancak görülüyor ki Ménrót'un Eneth dışında eşleri ve bu eşlerden Hunor ve Mogor dışında birçok erkek ve kız çocukları olmuştu. Bu çocuklar ve soyları Acem topraklarında yaşamaktaydılar, boy ve renk olarak Hunlara benzemekte, sadece dilleri, tıpkı Saksonlar ve Thuringiiler gibi biraz farklıydı. Ama Hunor ve Mogor Ménrót'un ilk oğulları oldukları için çadırlarıyla birlikte babalarından ayrı yolculuk ediyorlardı. Bir gün Meotis bataklıklarına avlanmaya gittiklerinde kırlarda bir dişi geyik ile karşılaştılar. Peşinden gittiklerinde, o (dişi geyik) da önlerinden kaçarak gitti. Sonra aniden gözlerinin önünde kayboldu ve ne kadar ararlarsa arasınlar onu (dişi geyik) bulamadılar. Ama bu bataklıklarda dolaşırken otlayan sığırlar için çok uygun olan bu araziyi gördüler. Sonra babalarına döndüler ve babalarının iznini aldıktan sonra tüm mal varlıklarını aldılar ve Meotis bataklıklarında yaşamaya gittiler. Meotis bölgesi Acem topraklarının yanındadır ve etrafı bir denizle çevrilmiştir, akarsuları güzeldir ve otlakları iyi, ağaçları, balıkları, kuşları ve vahşi hayvanları boldur. Buraya girmesi de çıkması da çok zordur. Bu yüzden Meotis bataklıklarına girdiler ve oradan ayrılmadan bu bölgede beş yıl kaldılar. Sonra altıncı yılda dışarı çıktılar ve şans eseri Belar'ın oğullarının eşlerinin ve çocuklarının erkekleri olmadan yalnız bir yerde çadırlarda kamp kurduklarını gördüler. Onları ve tüm eşyalarını aldılar ve olabildiğince çabuk Meotis bataklıklarına geri döndüler. Alan prensi Dula'nın iki kızı da şans eseri bu alı konan çocuklar arasındaydı. Hunor bu

kızlardan biri, Mogor da diğeri ile evlendi ve tüm Hunlar ve Macarlar bu kadınlardan geldi.[310]

5.2. Emese, Álmos ve Tuğrul Kuşu

Macarların bir diğer köken efsanesi daha belirgin totemik izler taşımaktadır. Bu efsanede Árpád hanedanlığının kurucusu Árpád'ın babası Álmos'un doğumu öncesinde annesi Emese'nin rüyasında gördüğü bir tuğrul kuşu önemli bir figürdür. Emese ve Tuğrul efsanesi iki farklı Macar tarihi kayıtlarında yer almaktadır. Bunlardan ilki Anonymus'un yazdığı *Gesta Hungarorum'*da ve daha sonra *Chronicon Pictum'*da ele alınmıştır. Efsane Macarların kraliyet ailesini totemik bir kökene bağlamakta[311] ve Simon Kézai da Álmos'un tuğrul soyundan geldiğini ifade ederken[312] Engel Pal bu teorinin, hanedanlığın kurucusu Árpád olmasından dolayı gerçeklikten çok uzak olduğunu savunmaktadır.[313]

Efsanede, Álmos'un annesinin adı Emese olarak geçmekte ve Emese kelimesinin Ural kökenli *emä "anne"* kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir.[314] Álmos'un babasının adı ise *Gesta'*da Ügyek, *Chronicon Pictum'*da ise Ügyek'in oğlu Előd olarak geçmektedir. Kristó Gyula ve Makk Ferenc bu isimlerin aslında Anonymus tarafından oluşturulduğunu ve Ügyek'in Macarca *"ügy (kutsal)*, Előd'ün ise *ős (ata)* kelimelerinden geldiğini belirtmektedirler.[315] Efsanede geçen kadın atanın adının *anne,* erkek atanın adının *ata* ya da *kutsal* olması ve asıl atanın ise bir kartal ya da doğan olmasından dolayı bu hikâye ya bir ulus ya da bir totem kökeni miti olarak sınıflandırılabilir.[316] Anonymus, Álmos'un ise doğumunun rüyada ön görüldüğü ve *álom* kelimesinin Macarcada rüya

[310] Kézai, *Gesta Hungarorum,* 13-17.
[311] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 425, 426; Gyula, *Hungarian History in the Ninth Century*, 164, 165.
[312] Kézai, *Gesta Hungarorum*, 81.
[313] Pal, *Realm of St. Stephen*, 19.
[314] Gyula, *Hungarian History in the Ninth Century*, 164,165; Roger, *Anonymous and Master Roger*, 13, dipnot 4.
[315] Gyula ve Makk, *Az Árpád-házi uralkodók*, 9.
[316] Géza Róheim, *Hungarian and Vogul Mythology* (Seattle; London: University of Washington Press, 1954), 6, http://archive.org/details/hungarianvogulmy0000rohe.

anlamına geldiği için bu adla anıldığı bilgisini vermekteyken aslında bu ismin Türkçe *al-* kelimesi ve *-mış* ekinin birleşiminden yani *alınmış, getirilmiş* kelimesinden geldiğini ileri sürülmektedir.[317]

Totemik bir köken efsanesinin yanı sıra Simon Kézai Álmos'un Avrupa Hun İmparatorluğu hakanı Attila'nın da sancağı olan tuğrul sancağını taşıdığını bildirirken[318] *Chronicon Pictum'*da da Előd'ün, Álmos'un, Árpád'ın ve torunu Taksony'nin kuş simgeli kalkan taşıyan tasvirleri sunulmaktadır.[319]

Kuş figürleri geleneksel Türk inanç sistemi içerisinde de önemli bir yer edinmiştir. Reşideddin, yirmi dört oğuz boyunun her birinin *ongunu* olduğunu bildirip bunlardan altı tanesini kuş ismi olarak vermiş,[320] Ebul Gazi ise Oğuzların yirmi dört boyunun birer kuş *ongunu* olduğunu bildirip hepsini eserinde belirtmiştir.[321] Şato Türkleri hakanı Li-Ko-yung'un da Çin kayıtlarında bir kartal yuvasında doğduğu yazılmıştır.[322] Emese'nin rüyasına benzer bir efsane de Kırgızlarda tespit edilmiştir. Bu efsaneye göre, *Kırgız atalarından birinin eşi gece uyurken bir rüya görmüş. Bu rüyada çadıra bir doğan gelmiş ve yatağın etrafında uçarak dolaşmış ve her nasıl olduysa kadın gebe kalmış. Bu Kırgız kabilesinin reislerinin hepsi bu soydan gelmiştir.*[323]

Emese efsanesinde dikkat çeken bir diğer nokta ise sel motifidir. Buna göre: *Tuğrul kuşunu gördükten sonra rahminden bir sel boşandı ve kendi topraklarına değil de başka topraklara yayıldı. Bu yüzden onun rahminden şanlı krallar doğacak ama kendi*

---

[317] Gyula, *Hungarian History in the Ninth Century*, 166.
[318] Kézai, *Gesta Hungarorum*, 43.
[319] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, n. 153, 154, 169, 174, 272, 295; "Chronicon Pictum", 21,23,29,33,36, erişim 17 Ocak 2020, https://web.archive.org/web/20120304111134/http://konyv-e.hu/pdf/Chronica_Picta.pdf.
[320] Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı - Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982), 50-52.
[321] Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime 'Türklerin Soy Kütüğü*, çev. Muharrem Ergin, 1001 Temel Eser 33 (Tercüman, t.y.), 48-52.
[322] Ögel, *Türk Mitolojisi*, 2014, 1:637,638.
[323] Ögel, 1:646,647.

topraklarında çoğalmayacaklardı. Benzeri bir motif, Herodot tarafından Kiros'un doğumu ile ilgili efsanede verilmektedir. Bu efsaneye göre, Med kralı Astyages kızı ile ilgili iki rüya görmüştür. Bu rüyalardan ilkinde Pers kralı ile evlendirdiği kızının rahminden sel, ikincisinde ise şarap boşanıp ilki tüm krallığı ikincisi ise tüm Asya'yı kaplamış ve kahinler bunu doğacak erkek çocuğun tüm kıtaya hükmedeceği şeklinde yorumlamışlardır. Esrinde birçok farklı kaynağın izleri olduğu bilinen Anonymus'un, sel motifi konusunda *Kiros* efsanesinden etkilendiği düşünülürken, bunun orijinal bir Macar miti olduğu da ileri sürülmüştür.[324]

*Gesta Hungarorum'*da Emese efsanesi şu şekilde aktarılmaktadır:

> *Hz. Isa'nın doğumunun 819. yılında, daha önce bahsettiğimiz gibi, İskitlerin en asil prensi olan Kral Magog'un soyu Ügek, Dentumoger'de Prens Eunedubelian'ın kızı, daha sonra kendisinden Álmos adında bir oğlu doğacak olan Emese'yi eş olarak aldı. Ama ilahi bir olaydan dolayı ona Álmos adı verildi, çünkü annesi hamile iken ilahi bir görü ona rüyasında kendisine gelip onu hamile bırakan ve rahminden bir sel boşanacağını ve soyundan krallar üreyeceğini ancak bu kralların kendi topraklarında çoğalmayacağını bildiren bir tür doğan olarak göründü. Rüyaya Macarcada álom dendiği için ve doğumu rüyada ön görüldüğü için kendisine Álmos adı verildi. Ya da kutsal anlamında Álmos dendi çünkü soyundan kutsal krallar ve dükler üredi.*[325]

*Chronicum Pictum'*da ise şu şekilde anlatılmaktadır:

> *Hz. İsa'nın doğumundan 677 yıl sonra ve Macarların Kralı Attila'nın ölümünden 404 yıl sonra, (Bizans) İmparator III. Constantinus ve Papa*

[324] Róheim, *Hungarian and Vogul Mythology*, 4,5.
[325] Roger, *Anonymous and Master Roger*, 13-15.

Zachary döneminde Roma tarihi yıllıklarında yazıldığı gibi, Macarlar İskit diyarından ikinci defa ayrıldı. Bu şu şekilde meydana geldi; İskit diyarında Ügyek'in oğlu Előd'ün Eunodbilia'dan bir oğlu oldu ve adına Álmos dendi. Çünkü annesi gebeyken rüyasında şahine benzeyen bir kuşun ona doğru uçtuğunu ve rahminden bir sel boşandığını ve kendi topraklarından başka topraklara yayıldığını gördü. Ve şanlı kralların kendi rahminden geleceği ön görüldü. Dilimizde rüyaya álom dendiği için ve doğumu rüyada ön görüldüğü için kendisine Álmos adı verildi…[326]

6. Eski Macar Dini ile Eski Türk Dininin Karşılaştırılması

Macarlar, Onogorlar ile birlikte Don boylarına gelmiş ve zamanla nüfüs ve nüfuz olarak güçlenerek bulundukları boy birliğine ismini vermiştir. Batı dünyasında ise Onogur'dan türeyen isimlerle adlandırılıp bu isimler günümüze kadar gelmiştir. Macarlar, Onogur birliği haricinde Hazarlar, Kumanlar, Peçenekler, Avarlar başta olmak üzere birçok Türk topluluğu ile de etkileşime girmiştir. Türkler ile bu kadar yoğun ilişki içerisinde bulunmuş Macar topluluğunun kültürel yapılarının ve inanç sistemlerinin de benzer, hatta neredeyse aynı olması kaçınılmazdı.

Türk toplulukları ile girdikleri bu yoğun ilişkiler bağlamında, Macarca *Tanrı* anlamına gelen *İsten* kelimesinin kökeni ile ilgili farklı görüşler olmasına rağmen, Eski Macarlardaki tanrı anlayaşı ile Türklerdeki *Tengri* inancı büyük benzerlikler göstermiştir. Theophylact Simocates'in de dediği gibi, Türkler ateşe çok hürmet göstermiş, havaya, suya ve toprağa saygı duymuşlardır. Ancak onlar, cenneti ve yeri yaratan tek bir Tanrıya inanmışlardır. Macarlar, Hıristiyanlık öncesinde su kıyılarında, çeşme kenarlarında, ağaç diplerinde kurbanlar sunmuşlar, ateşin özel güçleri olduğuna inanmışlar ve toprağı bir anne olarak görmüşlerdir. Onlar, tıpkı Türkler gibi, tarihi kayıtlardan ve halk biliminden

[326] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 61-63.

çıkartılan bilgiler ve Müslüman yazarların belirttiği üzere, gökyüzünde bulunan tek bir Tanrıya inanmışlardır. Gök Tanrı anlayışı, yerleşik hayata geçmiş topluluklardan ziyade avcı, çoban ve hayvan besleyen halklara mahsus olduğu ve bu nedenle kökeninin Asya bozkırları olması gerektiği kabul gören bir görüştür.[327] İsten ve Tengri, tek, her şeyin üstünde, sonsuz bir tanrıdır. insana güç, başarı, zafer verir, iyiye yardım eder kötüyü gazabı ile cezalandırır. O gökyüzünü, yeri yaratan, Macar / Türk ulusunu koruyan, onlara yol gösteren bir tanrıdır

Yüce bir ilahın yanı sıra, hemen hemen tüm topluluklarda, tabiat kuvvetleri ile ilgili bazı inanç öğeleri de bulunmuştur. Tabiat kuvvetlerine ve doğada bulunan bazı cisimlere karşı duyulan şaşkınlık, merak, hayret ve korku, bu kuvvet ya da cisimlerin bir şekilde kutsallaştırılmasına neden olmuştur. Çiftçilik ile uğraşan topluluklarda verimlilik, bereket ve toprak, çobanlık ile uğraşan göçebe toplumlarda ise su kenarları, dağlar gibi doğal cisim ve elementler kutsallaştırılmıştır. Macarlar ve Türkler eski dini sistemleri içerisinde suya, ateşe ve toprağa saygı duymak gibi naturistik inançlara sahip olmuşlardır. Bu inanç unsurları, *İsten* ve *Tengri* olgusunun yanı sıra birer tanrı değillerdi. Bunlar, Yüce Tanrınn yanında, bazı koruyucu ve iyileştirici özellikleri bulunan, korkulup saygı duyulması gereken bir alt varlıklardır. Macarlar ve Türkler bu olgulara saygı duymuşlar ve kutsallaştırmışlar, birer ilah olarak görmemişlerdir.

Macarlar da Türkler de suyun, ateşin ve toprağın koruyucu, arındırı ve saflaştırıcı özelliği olduğunu düşünmüşler, su kenarlarında ölülerini gömmüşler, kurbanlarda bulunmuşlardır. Ayrıca bazı suların hastalıkları iyileştirme ve saflaştırma özelliği olduğunu düşünmüşlerdir.

[327] Ibrahim Kafesoglu Eski Turk Dini, *Eski Turk Dini* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980), 56.

Tıpkı su gibi ateş de Macarlar ve Türkler için kutsal kabul edilmiş, onun iyileştirici ve arındırıcı özellikleri bulunduğuna inanılmıştır. İki toplumda da yanan ateşin üzerinden atlamanın insanı arındırdığı, kötü ruhlardan koruduğuna inanılmış, tütsülenmiş otlar hastalıkları iyileştirmek ve kötü ruhları kovmak için kullanılmıştır. Bu uygulama ve ritüellerin örnekleri tarihi kayıtlarda ve halk biliminde görülebilmektedir.

Hem Macarlarda hem Türklerde toprağın, su ve ateş gibi, özel bir kutsiyeti bulunmuştur. Türkler için yer de gök ile birlikte anılmış, tabiat inançları kutsal yer-su şeklinde tanımlanmış, yer de gök gibi kutsal sayılmıştır. Macarlar ve Türkler toprağı ayrıca bir ana olarak kişileştirmişler, vatan toprağını *anyaföld / anavatan* olarak adlandırmışlar, *föld anya / toprak ana* demişlerdir. Macarlar ayrıca bir toprak, yeni bir vatan elde edecekleri zaman bunu bu topraklardan aldıkları su, ot ve toprağın dahil olduğu bir ritüelle kutsallaştırmışlardır. Benzeri uygulamaların İskitlerde de görüldüğü Herodot tarafından bildirilmektedir. Ayrıca toprak, hem Macarlarda hem de Türklerde, suyun ve ateşin yanı sıra, iyileştirici bir unsur olarak görülmüş, farklı uygulamalarda sağıltma işlemlerinde kullanılmıştır.

Macarlara *basz-* (Tür. *basmak*) fiilinden *Boszorkány* şeklinde Türklerden geçen bir diğer inanç öğesi, *albastı* inancıdır. Uyku sırasında göğüse baskı hissi uyandıran, kabuslara sebep olan kötü bir ruh inancından cadı inancına dönüşmüş *Boszorkány* eski formunu halk biliminde varlığını sürdümüşken, cadı formu ise Hıristiyanlık içerisinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Eski Macar dini içerisinde en önemli figürlerden birisi *táltos* olmuştur. Táltos, tüm özellik ve rolleri ile eski Türk dini içerisindeki kamlara (şaman) denk gelmektedir. Táltos ve şamanlar, bu rolleri kendi istekleri ile seçmezler, kendileri bu görev için, anne karnında, ruhlar ve ata şamanlar tarafından seçilirlerdi. Reddedilmesi son derece tehlikeli olan bu rol, kendisini fazladan bir kemik, ya da dişler ile doğum şeklinde gösterir,

zamanla adayda bazı psikolojik değişiklikler ve rahatsızlıklar meydana gelirdi. Yedi yaşına kadar bu özellikleri saklanan aday, yedi yaşına geldiğinde ortadan kaybolur ya da ölü gibi bir uykuya dalar, bu uyku ya da kaybolma sırasında ruhlar tarafından işkencelerle dolu bir sınava çekilirdi. Esrime tekniklerini bu ritüel sonucunda elde eden aday şamanlık / táltos görevine böylece başlamış olurdu. Şamanlar / táltoslar, toplum içerisinde şifacı, bilge, kahin, insanlar ve ruhlar / tanrı arasında iletişimi sağlayan ve kurban törenlerini yöneten kişiler olarak ön plana çıkmışlar. Ayrıca onlar, hayvan donuna girerek diğer şamanlar / Tálto ile mücadele etmişlerdir.

Macarlar ve Türklerin eski dinleri arasındaki bu benzerlikler Macarların Hıristiyanlaşması ile zamanla göz önünden kaybolmuş, bir kısmı da Hıristiyan kültür içinde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MACARLARIN HIRİSTİYANLAŞMA SÜRECİ

1. Macarlardan Önce Karpatlarda Hıristiyanlık

Avrupa'nın Hıristiyanlaşması sadece toplumsal değişikliklere neden olmamış, ayrıca siyasal değişiklikler de meydana getirmiştir. İskandinavya ve Orta Avrupa'da Hıristiyanlaşma, yeni prenslikler ve krallıkların kurulması ve nihayetinde günümüz Avrupa devletlerinin politik sistemlerinin oluşmasına yol açmıştır.[328] İskandinavya'da Danimarka, Norveç ve İsveç, Orta Avrupa'da Bohemya, Macaristan ve Polonya 9. ve 11. yüzyılda Latin Hıristiyanlığına ve Ruslar da aynı yüzyıllarda Bizans Hıristiyanlığına geçmiştir. Bu tarihlendirme yerel yöneticilerin Hıristiyanlığı kabul tarihlerini göstermektedir. Belirtilen ülkelerin bütün halkının Hıristiyanlığa geçişi hemen gerçekleşmemiş, bazıları bu tarihin öncesinde bazıları da sonrasında meydana gelmiştir.[329]

Gábor Barabás, Karpat bölgesinde Macarlardan önce Hıristiyanlık izlerinin zaten bulunduğunu belirtir.[330] Nora Berend ise, Szőke'nin Macaristan'ın batı bölgesini oluşturan Transdanubya'nın Roma bölgesi olduğunu ve 9. yüzyılda bu bölgenin Karolenj yönetimine girdiğini belirterek bazı Hıristiyan binalarının Roma döneminde 4. ve 5. yüzyıllarda inşa edildiğini, Karolenj dönemlerinde bu yapıların yeniden inşa edilerek kullanıldığını söylediğini bildirir. [331]

---

[328] Nora Berend, "Introduction", *Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus' c.900-1200,* ed. Nora Berend, 1 edition (Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press, 2007), 1.
[329] Berend, 1,2.
[330] Gábor Barabás, "The Christianization of Hungary", *Chrystianizacja Młodszej Europy*, ed. Józef Dobosz, Marzena Matla, ve Jerzy Strzelczyk, Historian nr 228 (Poznań, Poland: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016), 115.
[331] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 326.

Panunya bölgesinde ilk Hıristiyan cemiyet izleri 4. yüzyılın başında ortaya çıkar.[332] Ancak Panunya bölgesinin Hıristiyan halkları, 400'lü yılların başlarında, kavimlerin istilası sonrasında, Roma'nın başka bölgelerine göçmek zorunda kaldılar.[333] Bölgeye gelen bu kabilelerin büyük çoğunluğu geleneksel inançlarını korusalar da yönetici kesimden birçok kişi Aryanizm'e geçmiştir. 4. yüzyıl sonu ve 5. yüzyılda Vizigotlar, Ostrogotlar, Vandallar, Burgindianlar, Longabordlar ve 6. yüzyıl başlarında Gepidler de Aryanizm'i kabul etmişlerdir.[334]

Avarların 567 yılında Gepidlere boyun eğdirmesinden[335] sonra Hıristiyanlardan geriye kalan son topluluklar da bölgeyi terk etmiştir.[336] Ancak Longabordların 568 yılında bölgeyi terk ettikleri sırada, nereden geldikleri tam olarak bilinmeyen Latin kökenli Panunyalı bir grup Hıristiyan, Keszthely'e göç ederek Keszthely kültür bölgesini oluşturmuştur. Bu bölgeden elde edilen arkeolojik buluntular, Hıristiyan toplulukların devamlılığının kanıtları olarak gösterilmiştir.[337] Pécs yakınlarında, erken Avar dönemine ait, üzerinde muhtemelen baş melek Cebrail'in tasvirinin bulunduğu bir arkeolojik kanıt ile Keszthely ve Pécs'de üzerinde İsa'nın tasvirinin olduğu arkeolojik nesneler keşfedilmiştir. Bunların hepsi Balton Gölü civarında oldukça büyük bir Hıristiyan grubun varlığını göstermektedir.[338]

---

[332] András Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia (Routledge Revivals) : A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire* (New York: Routledge, 2014), 325,326, https://doi.org/10.4324/9781315797670.
[333] Mócsy, 347, 353.
[334] Neil Christie, *The Lombards : The Ancient Longobards* (Oxford; Malden: Blackwell, 1998), 56,57, http://archive.org/details/lombards00neil; Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia (Routledge Revivals)*, 353.
[335] Christie, *The Lombards*, 59.
[336] Vida, Tivadar, "Conflict and Coexistence: The Local Population of the Carpathian Basin under Avar Rule (Sixth to Seventh Century)", *The Other Europe in the Middle Ages: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*, ed. Curta, Florin ve Kovalev, Roman (Leiden ; Boston: Brill Academic Pub, 2008), 37.
[337] Vida, Tivadar, 37,38.
[338] Curta, Florin, "Before Cyril and Methodius: Christianity and Barbarians beyond the Sixth- and Seventh-Century Danube Frontier", *East Central and Eastern Europe in the*

Frank İmparatorluk Yıllıklarına göre 796 yılına gelindiğinde, Avarlardan bir tudun, halkından birçok kişiyle birlikte Frank kralına giderek beraberinde gelenler ile vaftiz olmuş ve tekrar Avar topraklarına geri dönmüştür.[339] Zondan adında bir Avar lideri ve birçok Slav, 803 yılında Frank kralına teslimiyetlerini bildirmiş[340] ve 805 yılında, daha önceden Hıristiyan olmuş, Theodore adında bir Avar, kraldan halkı için kalabilecekleri topraklar istemiştir.[341]

Orta Avrupa Slavlar'ı Avrupa'nın aksine uzun bir süre Hıristiyan dünyasından etkilenmeden kalmışlardır ve ilk etkileşimleri kendileri de daha yeni Hıristiyan olmuş Germenler ile olmuştur.[342] Bavyeralılar, halen günümüzde yaşadıkları topraklara, 6. yüzyıl başlarında Longabardlar ile aynı zamanda yerleşmişlerdir. O dönemlerde çoğunlukla geleneksel dinlerini korumuşlar, çevredeki diğer kabileler gibi Aryanizm'e geçmemişlerdir. Hıristiyanlıkla ilgili ilk önemli adımlar ise 700'lü yıllarda atılmıştır. Bu tarihlerde Aziz Emmeram (Haimhramm), Dük Theodo'u ve birçok Bavyeralıyı vaftiz etmiştir. Dük Theodo'nun 716 yılında, Papa II. Gregory'den, Fransız etkisinden kurutulabilmek için kendilerine bir piskopos göndermesini istemesi ile de ilk kilisenin adımları atılmıştır. [343]

İlk kilise 739 yılında Aziz Boniface tarafından organize edilmiş ve Papalık tarafından yönetilmiştir. Bavyera, 8. yüzyıl boyunca Papalık ile iyi ilişkiler içerisine girmeye çalışmış ancak 788'de Frank İmparatorluğuna dahil olmuştur. 800 yılında ise

---

Early Middle Ages, ed. Florin Curta (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005), 184.

339 Scholz, *Carolingian chronicles*, 74,75.

340 Bernhard von Simson ve Ger (Benedictine abbey) Metten, *Annales mettenses priores* (Hannoverae et Lipsiae, Impensis bibliopolii Hahniani, 1905), 90, http://archive.org/details/annalesmettenses00sims.

341 Scholz, *Carolingian chronicles*, 84.

342 A. Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom: An Introduction to the Medieval History of the Slavs* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 13, http://archive.org/details/TheEntryOfTheSlavsIntoChristendomAnIntroductionToTheMedievalHistoryOfTheSlavs.

343 Vlasto, 14.

Bavyera artık kendi misyoner faaliyetleri yapabilecek kapasiteye ulaşmıştır.[344] Slav prensi olan Pribina'ya, 839 yılında Doğu Frank kralı tarafından Balaton Gölü civarında topraklar verilmiş, Pribina da Salzburg Piskoposluğundan bölgede kiliseler kurmasını istemiştir. Bunun üzerine, Ptuj'dan Pécs'e kadarki bölgede birçok kilise kurulmuştur.[345]

Orta Avrupa'daki bir diğer Slav topluluk olan Morovyalıların Hıristiyanlaşma süreci, 9. yüzyıl ortalarında Bavyera'dan, Salzburg, Passau ve Regensburg'dan gelen misyonerler aracılığı ile başlamıştır.[346] Ancak Bavyeralı din adamlarının tek amacı misyonerlik olmamış, ayrıca Frank Krallığının politik amaçları ile bölgede bulunmuşlardır. Bundan dolayı Rostislav kendilerine bir piskopos göndermesi için Papalığa başvuruda bulunmuş ancak bu talep Papalık tarafından reddedilmiştir.[347] Bunun üzerine Rostislav 863'te Bizans'tan dini propaganda amaçlı din adamları göndermesini istemiş,[348] bunun üzerine Methodius ile kardeşi Kiril bölgeye misyonerlik amaçlı gönderilmiştir.[349]

Methodius ve kardeşi burada, Bizans İmparatoru III. Michael adına misyonerlik faaliyetleri yürütürken Papa I. Nicholas tarafından Roma'ya çağrılmış[350] ve Papa II. Hadrian tarafından da 870'te tekrar Panunya bölgesine, Bavyera kilisesinin etkisini

[344] Vlasto, 14,15.
[345] Charles R. Bowlus, *Franks, Moravians, and Magyars: The Struggle for the Middle Danube, 788-907* (University of Pennsylvania Press, 1995), 104.
[346] Josef Poulík, "The origins of Christianity in Slavonic countries north of the Middle Danube Basin", *World Archaeology* 10, sy 2 (01 Ekim 1978): 161, https://doi.org/10.1080/00438243.1978.9979728; Sommer vd., "Bohemia and Moravia", 223.
[347] Poulík, "The origins of Christianity in Slavonic countries north of the Middle Danube Basin", 161.
[348] Kantor, *Medieval Slavic Lives of Saints & Princes*, 111.
[349] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 243; Poulík, "The origins of Christianity in Slavonic countries north of the Middle Danube Basin", 161.
[350] Maddalena Betti, *The Making of Christian Moravia (858-882): Papal Power and Political Reality* (Leiden: Brill, 2013), 41, https://brill.com/view/title/20594; Kantor, *Medieval Slavic Lives of Saints & Princes*, 113.

kırmak amaçlı misyonerlik faaliyetleri yapmaya gönderilmiştir.[351] Svatopluk, 871 yılında başa geçer geçmez, Doğu Frank rahiplerini topraklarından çıkarmış ve Roma'ya yönelmiştir. Rostislav'ın oğlu Svatopluk, Latin ayinlerini tercih ettiği için Methodios'un ölümü (885) üzerine tüm öğrencilerini ülkeden kovarak, yerine Piskopos Wiching'in temsil ettiği Bavyeralı din adamlarını çağırmış[352] ve Morovya bölgesinde sonunda Bavyera kilisesi güç kazanmıştır. Ancak kısa sürede bu zaferin tüm sonuçları Macarlar tarafından silinmiş, Morovya'daki Hıristiyan dini hayatı sona ermiş ve eski dini inançlara geri dönüş yaşanmıştır. [353]

Bohemya Hıristiyanlığı ile ilgili ise hiçbir bulgu, 9. yüzyılın ortalarından geriye tarihlendirilememektedir. İlk kanıtlar, 845 yılında 14 Bohemyalı dükün Regensburg'da Alman Louis'den vaftiz edilmelerini istemeleri ile kayıtlarda görülmektedir.[354] Bazı Çek efsanelerine göre, Bohemya'nın kurucusu sayılan Bořivoj, Morovya'da Svatopluk'un sarayında Methodius tarafında 870'lerde vaftiz edilmiştir.[355] Bořivoj burada yanında otuz kişi ile birlikte vaftiz olduktan sonra Bohemya'ya dönerken Levý-Hradec'de Aziz Clement'e adanmış bir kilise inşa etmiş[356] ve kiliseye Morovya'dan Kaich adında bir din adamı gönderilmiştir. 885'te ise Morovya'nın yardımı ile bir isyanı bastırdıktan sonra Prag'da Aziz Meryem'e adanmış bir kilise daha inşa ettirmiştir.[357] Ancak Sommer'e göre, Bořivoj'ın vaftiz olması ve Bohemya'nın Methodius'un başpiskoposluk idari bölgesi altına girmesi, Bohemya'da kilise organizasyonu kurulduğu anlamına gelmemektedir. Sommer, Sláma J.'nin Bohemya'da dini organizasyonların Bořivoj'ın oğlu I. Spytihněv

[351] Betti, *The Making of Christian Moravia (858-882)*, 66; Kantor, *Medieval Slavic Lives of Saints & Princes*, 113-17.
[352] Poulík, "The origins of Christianity in Slavonic countries north of the Middle Danube Basin", 161.
[353] Pal, *Realm of St. Stephen*, 5; Sommer vd., "Bohemia and Moravia", 224.
[354] Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom*, 86,87; Reuter, *The Annals of Fulda*, 24.
[355] Cosmas of Prague, *The Chronicle of the Czechs*, çev. Lisa Wolverton (Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2009), 53,63.
[356] Sommer vd., "Bohemia and Moravia", 226.
[357] Sommer vd., 227.

tarafından Morovya modeli baz alınarak kurulduğunu belirttiğini kaydetmiştir.[358] 895 yılında I. Spytihněv, Regensburg'da Doğu Frank kralı Arnulf'a bağlılığını bildirmiştir.[359] Aynı yıl Bohemya kilisesi, Morovya kilisesinden Bavyera kilisesine doğru yönelmiş ve Regensburg başpiskoposluk idari bölgesi altına girmiştir.[360] Ancak Morovya'nın 906'da yıkılması, Bohemya'da tekrar dengeleri değiştirmiştir. Bohemya'ya gelen mülteciler arasında, yanlarında Slavca yazmalar ve Morovya kilisesi adetlerini de getiren Morovyalı rahipler de bulunmuştur. Bu nedenle belirtilen yüzyılda Regensburg'dan bağımsız bir Slav-Morovya odaklı Bohemya kilisesi ortaya çıkmıştır.[361] Bohemya kilisesi bu dönemde sadece Přemyslid Prensliği'nde etkili olmuştur. Diğer prensler ise henüz Hıristiyanlığı kabul etmemişlerdi ki bu da 935 yılında Boleslav'ın başa geçmesi ile değişmiştir. Boleslav tüm Bohemyalı prenslerini tasfiye etmiş, kalelerini yıkmış, yerlerine kendi kalelerini[362] ve bu yeni yönetim merkezlerinde yirmi tane kiliseyi inşa etmiştir.[363] Boleslav ,piskoposluk kurabilmek için Regensburg'un onayına ihtiyaç duymuştur. Çünkü Bohemya, Salzburg başpiskoposluğu sınırlarında bulunuyordu.[364] Aynı zamanda, Morovya piskoposluğunun yeniden kurulması fikri öne atılmış ve bu yüzden Boleslav, Papa XIII. John'dan Morovya ve Bohemya piskoposluğunun kendisine verilmesini istemiştir.[365] 967 yılında bu isteği kabul edilmiş olsa da Boleslav'ın, Regensburg başpiskoposu ve Kral I. Otto'nun da onayına ihtiyacı vardı. Regensburg başpiskoposu Michael onayı vermemiş olsa da 972'de ölümü üzerine yerine geçen Wolfgang, Bohemya'ya Prag, piskoposluğunu kurması için onay vermiştir. Böylece Morovya ve Prag Mainz başpiskoposluğuna bağlanmış oldu.[366]

---

[358] Sommer vd., 227.
[359] Reuter, *The Annals of Fulda*, 131.
[360] Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages*, 96.
[361] Sommer vd., "Bohemia and Moravia", 229.
[362] Sommer vd., 229,230.
[363] Prague, *The Chronicle of the Czechs*, 71.
[364] Sommer vd., "Bohemia and Moravia", 231.
[365] Sommer vd., 231; Prague, *The Chronicle of the Czechs*, 71,72.
[366] Sommer vd., "Bohemia and Moravia", 231.

Morovya piskoposunun ölümü üzerine Prag'ın ikinci piskoposu Aziz Adalbert, 983 yılında Morovya'yı da kendi yönetimi altına aldı ve böylece başta Macaristan toprakları olmak üzere, çevre bölgelerdeki misyonerlik faaliyetleri onun yetkisi altına girmiş oldu. 990'lı yıllarda piskoposluk toprakları Aziz Peter'a adanmış, böylece Bohemya, papalığın koruması altına girmiş ve bölgede 1344 yılına kadar herhangi bir başpiskoposluk bölgesi kurulmamıştır.[367].

2. Katolik Kilisesinin Orta ve Doğu Avrupa Topluluklarıyla İlişkisi

Hıristiyan olmayan topluluklar arasında misyonerlik faaliyetleri ilk defa 590 yılında, Papa I. Gregorius (Büyük Gregorius) tarafından başlatılmış, Gregorius'un yöntemleri ileri dönemlerde bile misyonerlik faaliyetlerinde bir model olarak alınmıştır.[368] Ancak Gregorius, Hıristiyan olmayanların Hıristiyanlaştırılması noktasında Orta Avrupa bölgesindeki Avar-Slav topluluklar üzerine misyonerlik faaliyetlerine pek önem vermemiştir. O daha çok bu toplulukların Balkanlardaki Hıristiyan bölgelere saldırıları konusunda endişelenmiştir. Ayrıca Hıristiyan olmayan Avar ve Slavları Hıristiyanlaştırmaktan ziyade, bölgedeki mevcut dini yapıyı ve yerlerinden edilmiş din adamlarını korumaya yönelmiştir.[369] Ancak Gregorius'un ölümünden sonra, muhtemelen Bizans ve Lombardlar arasındaki çatışmalar neticesinde, Papalığın misyonerlik faaliyetleri durma noktasına gelmiş ve 7. yüzyılda Papalığın misyonerlik faaliyetleri sadece İngiltere üzerine olmuştur.[370] Bu dönemde Avrupa kıtasında misyonerlik faaliyetleri daha çok İrlandalı misyonerler ve etki alanlarını genişletmek amacı ile Merovenj Krallığı (Frank Krallığı) tarafından Frisya, Türüngiya ve Bavyera bölgelerinde yürütülmüştür. Bu misyonerlerlik faaliyetlerinde genellikle Papalıktan yardım ve destek

[367] Sommer vd., 231, 232.
[368] Richard E. Sullivan, "The Papacy and Missionary Activity in the Early Middle Ages", *Mediaeval Studies* 17 (1955): 47.
[369] Sullivan, 49.
[370] Sullivan, 58,59,65.

istememiş, aksine. Fransız İmparatorluğu, Papalıktan ayrı bir dini yapı oluşturmayı planlamıştır.[371]

Pepin, 751 yılında Merovenj Hanedanlığını sonlandırarak Karolenj Hanedanlığını Frank İmparatorluğunun başına getirmiştir.[372] Papa II. Stephen, 754 yılına gelindiğinde Pepin ile buluşarak kendisinden Lombardlara karşı yardım etmesini istemiştir. Pepin Lombard zaferi ardından İtalya'daki bazı Bizans topraklarını Papa'ya vermiş ve Papa da Pepin'i Fransız kralı olarak kutsamıştır. Bu anlaşmanın sonucunda Papalık Devleti kurulmuş, Papalık makamı üzerindeki Bizans etkisi kırılmış ve Papalık ile Frank İmparatorluğu arasında bir ilişki kurulmuştur.[373] Bu noktadan itibaren, Kıta Avrupası'nda misyonerlik faaliyetleri Karolenj ailesiyle birlikte bir yükseliş yaşamış, özellikle Şarlman'ın başa geçmesi ile de Franklar, misyonerlik sorumluluğunu tamamen ele almışlardır. Yaklaşık bir yüzyıl boyunca Hıristiyan ilerlemesi Fransız imparatorluğunca yönetilmiş, Saksonlar, Frisyalılar ve Panonya bölgesinde birçok Slav ve Avar Hıristiyanlaştırılmıştır. Karolenj misyonerliği, Papalığın misyonerlik rolünü azaltmış ama bu, Karolenj Hanedanı ve Papalık arasında bir rekabete yol açmamış, aksine Papalık Karolenj misyonerliğini desteklemiştir. Papalık bu dönemlerde, misyonerlik faaliyetlerinde daha çok Karolenj Hanedanlığının politikalarını destekleyen bir aktör rolünü üstlenmiştir. Şarlman başa geçtiğinde iki misyonerlik faaliyet merkezi bulunmuştur. Bunlardan biri Bavyera'nın güneydoğusundaki Salzburg'ta yer almış ve Slav grupları Hıristiyanlaştırmayı hedeflemiştir. Papa Paul bu faaliyetlere, Hıristiyanlaştırılan bölgeleri Salzburg yönetimine bırakarak destek vermiş ve bölgedeki Slavların Hıristiyanlaşmasıyla pek ilgilenmemiştir. Şarlman, Saksonlar ve Frisyalıların Hıristiyanlaştırılmasının yanı sıra, ordusu ile Avarlara da yönelmiş ve Hıristiyanlaştırma

[371] Sullivan, 65-67.
[372] Marios Costambeys, *The Carolingian World* (Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2011), 31.
[373] Patrick Granfield, *The Papacy in Transition* (New York: Doubleday, 1980), 5,6, http://archive.org/details/papacyintransiti00gran.

görevini, Salzburg piskoposu Arn'a vermiştir. Şarlman, Papalığın Hıristiyanlığın zaferini kutlamasına bile izin vermeyerek faaliyeti kendi eline almış ve Papalığın sürece tek katkısı, Papa II. Leo'nun Şarlman'ın isteği üzerine Arn'ı başpiskoposluk seviyesine yükseltmesi olmuştur.[374] 796'da Avarların yıkılması üzerine Salzburg, Passua ve Aquileila piskoposluklarının yönetiminde, Franklar ve Bavyera'nın desteği ile Çekler, Bohemyalılar ve Morovyalılar arasında Hıristiyanlık önemli bir ilerleme sağlamıştır. Morovya prensleri, Mojmir öderliğinde 831 yılında Doğu Frank İmparatorluğu idaresinde Passau piskoposu tarafından vaftiz edilmiş ancak bölgede 850 yılında halen Hıristiyanlık tam oturmamış ve kurumsal alt yapı tamamlanmamıştır.[375]

Bohemya ise sadece prensleri ile değil, kilisesiyle birlikte en başından beri İmparatorluk ile yakın ilişki içerisinde olmuş ve ilk misyonerler de Bavyera'dan gelmiş, Hıristiyanlaşma süreci Regensburg piskoposu tarafından yönetilmiştir.[376] Bölgedeki bu faaliyetler içerisinde Papalık ise herhangi bir rol almamıştır.[377] Papa Bohemya'da belirleyici bir rol oynamamış, kaynaklarda uzun bir süre Bohemya ile Papalık arasında doğrudan bir ilişki bulunduğuna dair bilgiler geçmemiştir. Bohemya prensleri için Papa, politikalarında uzak ve pek de önemli olmayan bir aktör olarak yer almıştır. Papa, aslında Bohemya'da uzun süre İmparatorluğun istekleri doğrultusunda hareket etmiş ve hatta 1039'da Prag'ın başpiskoposluk olmasına onay vermeyerek bu süreci 350 yıl ertelenmesine yol açmıştır.[378]

9. yüzyılın ortalarında İmparatorluk içerisindeki problemlerin neticesinde, Karolenjlerin misyonerlik faaliyetlerinde azalma meydana gelmiştir. Kavimlerin zayıflamış imparatorluğa artan saldırıları sonucunda, 860'larda, yeni kurulmuş olan

[374] Sullivan, "The Papacy and Missionary", 80, 84.
[375] Sommer vd., "Bohemia and Moravia", 221, 222.
[376] Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages*, 383.
[377] Sullivan, "The Papacy and Missionary", 87.
[378] Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages*, 383.

Hıristiyanlık bölgeleri de zarar görmeye başlamıştır. Frank İmparatorluğundaki bu sorunlar sonucunda, Papalığın misyonerlik faaliyetlerindeki rolü önem kazanmıştır. Papa I. Nicholas ile Papalık, uzun süren durgunluğunda ardından misyonerlik faaliyetlerinde tekrar liderliği ele almıştır. Morovya, 862 yılına gelindiğinde Papalığa yönelmiş ancak beklediği desteği bulamayınca Morovyalı Rostislav, 863'te Bizans'tan dini propaganda amaçlı din adamları göndermesini istemiştir.[379] Bunun üzerine Slav asıllı Methodius ile kardeşi Kiril bölgeye misyonerlik amaçlı gelmiştir.[380] Ancak Methodius ve kardeşi Bizans adına misyonerlik faaliyetleri yürütürken Papa I. Nicholas tarafından Roma'ya çağırılmıştır.[381]

Nicholas'ın ölümü üzerine misyonerlik faaliyetlerini yürütmek II. Hadrian'a kalmıştır. Hadrian misyoner kardeşleri uygun bir karşılamanın yanı sıra Slavca ayinler içeren kitaplarını halka açık bir törenle kutsamış ve bu ayinlerin Roma'da bazı önemli kiliselerde kullanılmasına da izin vermiştir.[382] Bu arada Roma'ya seyahatleri sırasında güzergahları üzerindeki Korintiya'da özellikle Slavca ayinleriyle oldukça etkiledikleri Morovya asıllı Kocel, Papa'dan kendilerine Methodius ve Kiril'i göndermesini istemiştir. Papa II. Hadrian ise Kocel, Rastislav ve Svatopluk'a birer mektupla birlikte Methodius ve öğrencilerini göndermiş ve ayrıca İncil'in ilk önce Latince okunması dahilinde, vaftiz ve diğer ayinlerin Slavca yapılmasına izin vermiştir. Kocel tarafından çok iyi karşılanan Methodius, kısa bir süre sonra, Methodius'un Panonya piskoposu yapılmasını isteyen Kocel'in sarayından birkaç soylu ile Roma'ya tekrar geri dönmüştür. Papa da Methodius'u Morovya ve Panunya üzerinde yetki ile birlikte başpiskopos statüsüne çıkartmıştır. Ancak Methodius'un Panunya'daki faaliyetleri, bölgede ilerlemeye çalışan

[379] Kantor, *Medieval Slavic Lives of Saints & Princes*, 111; Sommer vd., "Bohemia and Moravia", 223.
[380] Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 243; Poulík, "The origins of Christianity in Slavonic countries north of the Middle Danube Basin", 161.
[381] Betti, *The Making of Christian Moravia (858-882)*, 41; Sullivan, "The Papacy and Missionary", 96; Kantor, *Medieval Slavic Lives of Saints & Princes*, 113.
[382] Sullivan, "The Papacy and Missionary", 97.

ve Almanlar tarafından desteklenen Bavyeralı din adamlarınca engellenmeye çalışılmıştır. Sonrasında Almanlar tarafından yakalanarak hapse atılmıştır. Bu olaylar sonucunda Papa VIII. John, Alman Louis'e ve Karloman'a mektup göndererek Panunya bölgesinin Papalığa ait olduğunu bildirmiştir. Methodius'un Panunya'da misyonerlik faaliyetlerine devam etmesini istemiş ve ayrıca Alman Louis'e elçi göndererek Panunya'nın istila ile elde edilemeyeceğini, Panunya'da din adamı görevlendirip görevden alımların sadece Roma'ya ait olduğunu hatırlatmasını söylemiştir. Papa, ayrıca Methodius'un da artık Slavca ayinleri bırakmasını emretmiştir. Bavyeralı din adamlarınca engellenme çabaları devam etse de Methodius, Papalığın desteğini almaya devam etmiş ancak işler Methodius ve Papa VIII. John'un ölümü ile tersine dönmeye başlamıştır. Bavyeralı din adamları, Almanlar ile arasını düzelten Savatpluk'un da desteğini alarak Papalığa yönelmişlerdir. Papa V. Stephen, Morovya'da kalan Methodius'un öğrencilerinin dağılmasını istemiş, ayrıca Slavca ayinleri yasaklamıştır. Arından Bavyeralı Wiching'i, Morovya kilisesinin başına getirmiştir. Ayrıca Savatopluk, Methodius'un öğrencilerinin yakalanıp hapse atılmalarını ve ülkeden gönderilmelerini istemiştir. Böylece Papalık, Morovya üzerindeki kontrolünü kaybetmiş ve Morovya Almanların etki alanına doğru yönelmiştir.[383]

Papalık için bir diğer misyonerlik faaliyet alanı, Bulgarlar arasında ortaya çıkmıştır. Bizans kilisesi tarafından 865'de vaftiz edilen Bulgar kralı Boris, Bulgaristan'daki Bizanslı piskoposların İstanbul Patrikliğine bağlı olması ve bu nedenle politik bağlarının bulunacağından dolayı Bizans'a bağlı kalacağını ve Bulgaristan'da bağımsız bir dini kurum oluşturma ihtimalinin olmayacağını fark etmiştir.[384] Patrik Photius'un Boris'e gönderdiği mektup Bizans etkisini ve bağımsız bir Bulgar kilisenin kurulamayacağı gerçeğini netleştirmiştir.[385] Bu nedenlerden dolayı Boris, Bizans etkisinden kurtulmak

[383] Sullivan, 98-103.
[384] Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom*, 159.
[385] Vlasto, 159; Sullivan, "The Papacy and Missionary", 92.

amacıyla Batı'ya yönelerek elçiler göndermiş ve bu doğrultuda Papa I. Nicholas, Bulgaristan'a Portalı Formosus ve Populonialı Paul'un da aralarında olduğu misyonerleri göndermiştir. Bulgaristan'a giden misyoner grubu ayrıca bölgede gerekirse piskoposluk bölgesi kurmakla yetkilendirilmiştir. Ancak başpiskoposluk Papalık onayı ile açılacak ve Bulgarlar ülkedeki mevcut piskoposlar arasından kendi adaylarını sunabileceklerdi.[386] Bulgaristan'a gelen heyet ayrıca Yasa Kitapları, Pişmanlıklar İlahisi Kitapları ve dua kitaplarının yanı sıra Papa'nın Boris'in Hıristiyanlık ile ilgili sorduğu sorularına cevap veren mektubunu da getirmişlerdir.[387] Papa I. Nicholas'ın Boris'e gönderdiği mektup, "vaftiz, cemaatin yönetimi, defin işlemleri, ibadetler, dini törenler gibi birçok konuda 106 soruya cevap içermektedir.[388] Papa Nicholas, kendisini Bulgarların Hıristiyanlaşması noktasında tek otorite olarak görmüş, mektubunda değinilmemiş konuların ise mektubun sonunda bölgede bulunan piskoposları tarafından yanıtlanmasını belirtmiştir.[389] Passua Piskoposu, 867 yılında Bulgaristan'a geldiğinde, bölgede zaten Roma'dan misyonerlerin bulunduğunu görmüş ve kralın izni ile geri çekilmişdir.[390] Papalığın faaliyetleri, Bulgarlar arasında hızla başlamış ve çok etkili olmuş, Bizans kaynakları dahil bu faaliyetlerin etkisinden söz etmiş, Photius durumu dengelemek için yardım isteğinde bulunmuştur. Boris ise Papalığın faaliyetlerinden çok memnun kalmış ve tüm yabancı din adamlarını ülke dışına sürüp tek otorite olarak Papalığı kabul etmiştir.[391]

Papalığın Bulgaristan'daki tüm bu başarılarının yanında, ikili arasında önemli bir problem ortaya çıkmıştır. Boris bir an önce bağımsız bir kilise kurmayı ve bölgeye bir başpiskoposluğun atanmasını istemiş, Papa I. Nicholas'ın ölümü üzerine yerine geçen

[386] Sullivan, "The Papacy and Missionary", 91,92.
[387] Sullivan, 93.
[388] Mektubun İngilizce tercümesi için bkz. William North L., çev., "The Responses of Pope Nicholas I to the Questions of the Bulgars A.D. 866 (Letter 99)", 568-600, erişim 30 Eylül 2019, https://sourcebooks.fordham.edu/basis/866nicholas-bulgar.asp.
[389] Sullivan, "The Papacy and Missionary", 93; North, "The Responses of Pope Nicholas I to the Questions of the Bulgars A.D. 866 (Letter 99)", 600.
[390] Reuter, *The Annals of Fulda*, 57; Sullivan, "The Papacy and Missionary", 92.
[391] Sullivan, "The Papacy and Missionary", 95.

Papa II. Hadrian da sürekli bu durumu ertelemiştir. Bu da Bulgaristan ve Papalık arasında iki yıl süreyle bir problem oluşturmuştu.[392] Bu nedenle Boris'in bağımsız kilise isteği Roma himayesinde Bulgar kilisesinin kuruluşunun önünü tıkamış, Boris de istediğine ulaşamamıştır. Tüm bunlar yaşanırken bir yandan Bizans, Bulgarlar üzerindeki dini otoritesini tekrar kurmaya çalışıyordu. Bazı kaynaklar Bizans'ın diplomatik baskıların yanı sıra Roma'nın sapkın fikirlere sahip olduğu düşüncesini Bulgarlar arasında yaydığını başka bir kaynak ise rüşvet kullanarak ve sofistike görüşler bildirerek Bizans'ın Bulgarları Roma'dan uzaklaştırmaya çalıştığını bildirmiştir.[393] Roma ve İstanbul arasındaki tartışmaları çözümlemek amacıyla toplanan Dördüncü İstanbul Konsülü (Eylük 869 – Şubat 870) sırasında Boris, İstanbul'a elçiler göndererek tekrar Bizans etkisi altına girmiş, akabinde İgnatios, Bulgaristan başpiskoposu olarak atanmış ve tüm Latin misyonerler ülkeden çıkarılmıştır.[394]

3. Kral István Öncesi ve Géza Liderliğinde Macarlarda Hıristiyanlık Hareketleri

Macarların, 950 yılından önce Hıristiyanlık ile karşılaşmaları ile ilgili birçok hipotez bulunmaktadır.[395] Macarlar, Hazar kontrolündeyken Bizans Hıristiyanlığından etkilenip etkilenmediği hala cevap aranan bir sorudur.[396] Ancak Methodius ve Kiril'in Karadeniz bölgesinde halen Hazar kontrolündeyken Macarlar ile karşılaştıkları bilinmektedir. [397] Aynı zamanda Etelköz'de bulunan Macarların Franklar ile karşılaştığı,[398]Slavlar üzerine birçok akın düzenledikleri de bilinmektedir.[399]

---

[392] Sullivan, 95-97; Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom*, 161.
[393] Sullivan, "The Papacy and Missionary", 95.
[394] Sullivan, 97; Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom*, 162.
[395] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 325.
[396] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, 325.
[397] Kantor, *Medieval Slavic Lives of Saints & Princes*, 125, 45.
[398] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 46.
[399] Gyula, 46; Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, 328,239; Zimonyi, *Muslim Sources on the Magyars*, 308,309.

Macarlar, daha Karadeniz'in kuzey bölgelerindeyken, Müslüman kaynaklarda Macarların güneyinde *W.n.nd.r* olarak adlandırılan ve Hıristiyan olduğu bildirilen bir topluluk bulunmaktadır. István Zimony, *W.n.nn.d.r*'ların Tuna Bulgarları olduğunu söylemekte,[400] ayrıca Minorsky de Bulgarların Bizanslar tarafından Hıristiyanlaştırıldığı için bazı Müslüman yazarlarca Rumi olarak adlandırıldığını aktarmaktadır.[401] Macarlar yurt edinme döneminde, Kuzey İtalya içleri dahil olmak üzere Avrupa'ya birçok akın düzenlemişler,[402] 926 yılında İsviçre'de Aziz Gall Manastırını basmışlar[403] ve 942 yılında ise İspanya'ya kadar gitmişlerdir.[404] Macarların bu dönem içerisindeki Hıristiyanlık ile karşılaşmaları konusunda kanıtlar çok belirsiz olmakla birlikte, bu karşılaşmalar genellikle düşmanca bir tavır içerisinde gerçekleşmiştir.[405]

Macarların Hıristiyan dünyası ile karşılaşması genelde düşmanca bir tavır içerisinde geçmiş olsa da bunun aksine karşılaşmalar da meydana gelmiştir. Yurt edinme sonrasında Karpat Ovasında kalmaya devam eden Slavlar olduğu bilinmekte[406], hatta bu Slav toplulukların, Macarların Hıristiyanlaşması sürecine etkisi olduğu düşünülmektedir.[407]

Yurt edinme sonrası Macarlar aynı zamanda Almanlarla, Polonyalılarla, Balkan halkları ve Bizans ile ticari ilişkiler kurmuştur. Bu ticari ilişkiler, ayrıca Hıristiyanlar ile iletişim kurmak anlamına da gelmekte, ancak bununla ilgili kesin kanıtlar bulunmamaktadır.[408]

---

[400] Zimonyi *Muslim Sources on the Magyars,* 82.
[401] V Minorsky, çev., *Ḥudūd Al-ʿĀlam 'The Regions of the World' A Persian Geography 372 A.H. – 982 A.D.* (London: Cambridge : E.J.W. Gibb Memorial Trust, 1937), 423, http://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.281514.
[402] Pal, *Realm of St. Stephen*, 8, 12-15.
[403] Sinor, *History of Hungary*, 20.
[404] Zimonyi, *Muslim Sources on the Magyars*, 85.
[405] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 325.
[406] Pal, *Realm of St. Stephen*, 23.
[407] Váczy Péter, "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában", *Serédi Jusztinián Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. A Magyar Tudomanyos Akademia felkérésére szerkesztette* . (Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1938), 259.
[408] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 327.

Macarlar arasında Hıristiyanlıkla ilgili en erken arkeolojik bulgu Tiszabezdéd'de bulunmuştur. Yurt edinme öncesinde Etelköz'de yapılmış olma ihtimali olan bir subay çantası plakası, ortada Yunan haçı, sol tarafında muhtemel İran etkisi olan Simurg (Zümrüdü Anka) bulunmakta ve üzerinde bulunan yapraklı dalın ise Yaşam Ağacı olduğu tahmin edilmektedir. (Resim 9) Plakanın yurt edinme öncesi Hıristiyanlık etkisi ya da dini senkretizm göstergesi olabileceği düşünülmekle birlikte mezarda bulunan kişinin geleneksel Macar dini ritüellerine uygun olarak atı ile birlikte gömülmesinden dolayı Hıristiyan olmadığı anlaşılmaktadır.[409]

*Gall Yıllıkları*nda, Hıristiyanlaşma ile ilgili kayıtlar yer almaktadır. Piskopos Prunwart, Aziz Gall Manastırına gelen birçok Macarı, kralları ile birlikte vaftiz etmiştir.[410] 954 yılına gelindiğinde, bu kez Gembloux Manastırına gelen Macarlarla karşılaşılmaktadır. Burada Aziz Guilbert tarafından bazı Macarlar vaftiz edilmiştir.[411] Ancak Váczy Péter'a göre, bu Hıristiyanlık hareketleri küçük çapta kalmış, Macar ulusu üzerinde bir etkisi bulunmamıştır.[412]

Macarlar üzerine ilk önemli etki Bizans kilisesi tarafından gerçekleştirilmiştir. [413] Bulgar kralı Simeon'un ölümü üzerine Macarlar, 934 - 943 yılları arasında Bizans'a zayıflamış Bulgar toprakları üzerinden, Gyula ve Horka liderliğinde yıkıcı saldırılarda bulunmuştur. 943 yılında beş yıllık bir barış antlaşması imzalanmış ve bu beş yıl içerisinde Macar prensleri Bizans sarayına ziyarette bulunmuştur. [414] Bizans bu beş yıllık süreçte düşmanlarını vaftiz ve hediyeler ile kendine çekmeye çalışmıştır. Bizans sarayına

[409] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, 326.
[410] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, 329; Váczy Péter, "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában", 262.
[411] Váczy Péter, "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában", 262.
[412] Váczy Péter, 262.
[413] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 327.
[414] Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, 55-56.

ilk gelen ve vaftiz olan kişi 948 yılında Bulcsu olmuştur.[415] Bulcsu'nun yanında Árpád'ın torunu Termacsu da Bizans sarayına gitmiştir.[416] Kaynaklarda doğrudan Termacsu'nun vaftizinden bahsedilmese de onun da vaftiz edildiği düşünülmektedir.[417] Kısa süre sonra Gyula, Bizans sarayına gelmiş ve Bulcsu gibi vaftiz edilmiş, hediyeler, unvanlar verilmiş ve muhtemelen vaftiz sonrası István adını almıştır. Dönüş yolunda yanına, daha sonraları Patrik Theophylact tarafından Türkiye Piskoposu olarak atanan Hierotheos'u da almıştır.[418] Hierotheos birçok Macar'ı vaftiz etmiş, Gyula da Bulcsu'nun aksine Hıristiyanlık yemininden vazgeçmemiş, hatta eğer Hıristiyan tutsak elde etmişse onları hemen serbest bırakmıştır.[419] Böylece Macaristan'da ilk misyonerlik hareketleri Hierotheos ve Gyula ile başlamış ve Hierotheos Macaristan'ın ilk piskoposu olmuştur.[420]

Hierotheos'un piskoposluk unvanı bir şehir ya da yerleşim yeri ile değil de bir ülke (Türkiye Metropoliti) ile isimlendirilmiştir. Bu, Hierotheos'un küçük bir bölgeyi değil de tüm Macarları vaftiz etmek için gönderilmiş olduğunu göstermektedir. Bölyece Bizans Macaristan Kilisesini kurarak bölgede etkili olmak istemiştir.[421]

Macaristan'ın Hıristiyanlaşması ve Hıristiyan bir devlet olma yolundaki adımlar, Kral István'ın babası ve hala eski ismini taşımakta olan Géza tarafından gerçekleştirilmiştir.[422] Bulcsu'nun ihanetinin ardından, Bizans Hıristiyanlığını yayma görevi Gyula'ya verilmiş

---

[415] Váczy Péter, "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában", 263; John Skylitzes, *John Skylitzes: A Synopsis of Byzantine History, 811-1057: Translation and Notes*, çev. John Wortley, 1st edition (Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2010), 231.
[416] Moravcsik, *De Administrando Imperio*, 179.
[417] Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, 106.
[418] Váczy Péter, "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában", 263; Skylitzes, *John Skylitzes*, 231.
[419] Váczy Péter, "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában", 263; Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, 107.
[420] Váczy Péter, "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában", 264; Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, 107.
[421] Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, 107.
[422] László Veszprémy, "Hungary's Conversion to Christianity: The Establishment of Hungarian Statehood and its Consequences to the Thirteenth Century", *HSR* 28, sy 1-2 (2001): 74.

ve Gyula da kendisi gibi Bizans sarayında vaftiz olup Hıristiyan olan kızı Sarult'u[423] Taksony'nin oğlu ve Árpád'ın torunu olan Géza ile evlendirmiştir. Böylece Hıristiyanlık Árpád sülalesi arasında yer edinmiştir.

Batı'nın kapıları, 955 yılında Lechfeld yenilgisi sonrası, Macar akınlarına kapandığı gibi Macar liderliğine de Taksony'i geçti[424]. 970 yılında ise Géza, babası Taksony'in yerine geçmiş ve 972 yılında Macarlar arasında Batı Hıristiyanlığı misyonları başlamıştır.[425] Papa, 972'den önce de Zacheus'u ve iki kişiyi Macarlar arasına göndermiştir.[426] Ayrıca 971 ya da 972'de, daha sonraları Regensburg piskoposu olacak olan Wolfgang, Macarlar arasında Hıristiyanlığı yaymak için yola koyulmuştur. Ancak onun bölgede tam olarak ne kadar kaldığına ve başarılı olduğuna dair net bir bilgi olmadığı gibi, Géza ile görüştüğüne dair de bir bilgi yer almamıştır.[427]

Hıristiyanlaşma ve devletleşme hareketlerine dair ilk önemli adım, 972 yılında Géza tarafından atılmıştır. Géza, hem Batı hem de Bizans ile iyi ilişkiler kurmak istemiş, aynı zamanda merkezi gücü arttırmayı planlamıştır.[428] *Hartvick ve Legenda Maior*, Géza'yı halkına karşı sert, acımasız, otoriter; yabancılara, özellikle Hıristiyanlara karşı, hala eski dinini sürdürmekte olmasına rağmen, merhametli ve cömert biri olarak tanımlamıştır. Géza, tüm komşuları ile barışçıl bir ilişki kurmanın yollarını aramış ve topraklarına girmek isteyen Hıristiyanlara koruma sağlamıştır. Ayrıca din görevlisi ve keşişleri

[423] Csóka J . Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", *Serédi Jusztinián Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. A Magyar Tudomanyos Akademia felkérésére szerkesztette* . (Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1938), 275.
[424] Molnár, *A Concise History of Hungary*, 17.
[425] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 85.
[426] F. A. Wright, *The Works Of Liudprand Of Cremona* (London: George Routledge and Sons, Limited, 1930), 219; Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 329.
[427] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 278; Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 329.
[428] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 275; Pal, *Realm of St. Stephen*, 26.

çağırarak onları dinlemeye istekli olmuştur.[429] Géza, Macarlar arasında Hıristiyanlığı yaymak için gerektiğinde güç kullanmış ancak kendisinin vaftiz kararı politik olmuştur. Géza, Hıristiyan inançlarının yanı sıra eski inançlarını da sürdürmüştür.[430]

Géza ve eşi Sarult merkezi otoriteyi kurmak, bölgede güvenli bir yaşam sağlayabilmek için atalarının eski yaşam tarzlarını bırakmak ve Macarları çevredeki Hıristiyan kültüründe yaşayan diğer uluslara dönüştürmek gerektiğini düşünmüşlerdir.[431] Bu nedenle Géza içeride büyük bir temizlik yaparak, Transdanubia yöneticisi Koppány hariç Árpád soyundan herkesi ortadan kaldırmıştır.[432] Dışarıda ise Bizans ve Almanlar yakınlaşmıştır. Géza, bu yakınlaşma sonucunda iki devletin ortak düşmanı olmak istememiş, politik bir hamle olarak 972 yılında İmparator Otto'dan kendilerine bir din adamı göndermelerini istemiştir.[433] Bu davet ile, Macar topraklarına gelen Piskopos Bruno, Géza dahil beş bin Macarı vaftiz etmiş ve Géza, Istvan ismini almıştır.[434] Aynı zamanda Passau Piskoposu Piligrim de 973-74 yıllarında Macarlara misyonerler göndermiştir.[435] Ayrıca Astrik L. Gabriel ve William Toth, Piligrim'in Macaristan'daki değişiklikleri dikkatle izlediğini ve Hıristiyanlık hareketlerini Macaristan'da kurulacak olan Piskoposluk bölgesi üzerinde Başpiskopos yetkileri almak için kendisine bir fırsat olarak gördüğünü bildirmiştir.[436] Pilgrim, 934 yılında Papa VII. Benedict'e mektubunda, *"Macarların itaatkar bir şekilde başlarını Tanrının boyunduruğuna eğdiklerini, beş bin*

---

[429] Ágnes Kurcz, "Szent István király legendája Hartvik püspöktől", içinde *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez - Középkor: (1000-1530)*, ed. Edit Madas ve István Bitskey (Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1992), par. 2; Kurcz, "Szent István király Nagy legendája", par. 2.
[430] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 86.
[431] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 276.
[432] Pal, *Realm of St. Stephen*, 26.
[433] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 272; Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 85.
[434] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 281; Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 85.
[435] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 329.
[436] Astrik L. Gabriel, "The Conversion of Hungary to Christianity", *The Polish Review* 6, sy 4 (1961): 37; William Toth, "The Christianization of the Magyars", *Church History* 11, sy 1 (Mart 1942): 40, https://doi.org/10.2307/3160418.

Macar'ın vaftiz olduğunu ve hatta kölelerinin özgür bir şekilde dinlerini icra edebildiklerini" yazmıştır.[437]

Géza'nın bir diğer önemli hamlesi, oğlu Vajk'ı (Istvan) 990'lı yıllarda ileride Alman İmparatoru olacak olan Bavyera dükü II. Henry'nin kızı Gisella ile evlendirmesi olmuştur. Ancak Bavyeralı II. Henry, 974 yılında İmparator II. Otto'ya karşı isyan çıkarınca Macarlar Bavyera'yı, Piligrim ise II. Otto'yu desteklediğinden Pilgrim ve Macarlar arasındaki ilişki kopmuş ve misyonerlik faaliyetleri bu dönemde oldukça yavaşlamıştır.[438] Alman ve Bavyera etkisi, István dönemi ve sonrasında Macaristan'da sosyal, kültürel ve dini hayatta önemli izler bırakmıştır.[439]

Géza döneminde, tüm Macaristan'ı etkileyecek başka bir olay daha meydana gelmiştir. Politik hamlelerin yanı sıra, Géza Alman kilisesinin misyonerlik faaliyetleri sonucunda Macar dini bölgeleri üzerinde hak iddia edebileceği ihtimalinden dolayı, Çek Aziz Adalbert'in Roma'dan çıkıp Macaristan'a gelmesini memnuniyetle karşılamıştır.[440] Aziz Adalbert, 995 yılında Macaristan'a gitmiş ve Géza ve oğlu Vajk'ı (István) vaftiz etmiştir. Macaristan'da çok uzun süre kalmamış ancak István'ı vaftiz ederek Macaristan'ın Hıristiyanlaşmasında en önemli adımı atmıştır.[441] Aziz Adalbert, bazen Macaristan'a kendisinin gitmiş (983-989, 992-994, ve de 995), bazen de din adamlarını göndererek Macarlar arasında misyonerlik faaliyetleri yürütmüştür. [442]

Macaristan'ın ilk kilisesi 996 yılında Géza tarafından Aziz Martin'e adanarak kurulmuş olan, Benediktenlere mensup Pannonhalma kilisesidir, ancak tamamlanması

---

[437] Gabriel, "The Conversion of Hungary to Christianity", 37.
[438] Gabriel, 37, 38.
[439] Veszprémy, "Hungary's Conversion to Christianity: The Establishment of Hungarian Statehood and its Consequences to the Thirteenth Century", 78.
[440] Gabriel, "The Conversion of Hungary to Christianity", 38.
[441] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 285; Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom*, 103,104.
[442] Kristó Gyula, *Szent István király* (Budapest: Neumann Kht., 2002), bölüm 3 par. 8, http://mek.oszk.hu/05000/05000.

István dönemine denk gelmiştir.[443] Géza, kiliseyi başta Aziz Adalbert olmak üzere rahiplerin kalabilecekleri bir sığınak olarak inşa etmiş[444] ve 1001 yılında tamamlandığında, Anastasius, kilisenin ilk başrahibi olmuştur.[445]

4. Kral István ve Hıristiyan Macaristan Krallığı

Istvan'ın doğum tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Istvan'ın hayatını anlatan üç önemli efsanede (Hartvick, Legenda Major, Legenda Minor) bu konuyla ilgili kesin bir bilgi yoktur. Bununla birlikte, István'ın 980'de doğduğu ve isminin Vajk olduğunu belirtilmektedir.[446] Legenda Minor'da doğum yeri olarak Esztergom (Strigoniensi) verilmektedir.[447] István'ın vaftiz öncesindeki ismi Vajk'ın, Merseburg'lu Thietmar'ın Yıllıklarında geçiyor olması, István'ın doğduktan hemen sonra vaftiz edilmediği anlamına gelmektedir.[448] Csóka J . Lajos, István'ın vaftiz yılı olarak 995'i verirken[449] Kristo Gyula ise Aziz Adalbert'in Macaristan'a 983-989 ve 992-994, ve 995 yılları arasında gittiğini ve István'ı 990'lı yıllarda vaftiz etmiş olabileceğini belirtmektedir.[450] Karácsonyi János ise István'ın vaftiz olduğunda muhtemelen 10, 12 ya da en fazla 14 yaşında olduğunu ve bu yüzden geleneksel inanç sisteminden çok fazla etkilenmeden küçük yaşta Hıristiyanlık ile karşılaştığı için iyi bir Hıristiyan olduğunu söylemektedir.[451] Ayrıca Aziz Adalbert, István'ın Hıristiyan kimliği üzerinde ve hatta Macaristan Hıristiyanlığı üzerinde önemli bir iz bırakmıştır[452]. Bunun etkileri, István'ın

[443] Veszprémy, "Hungary's Conversion to Christianity: The Establishment of Hungarian Statehood and its Consequences to the Thirteenth Century", 78; Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 352; Pal, *Realm of St. Stephen*, 43.
[444] Toth, "The Christianization of the Magyars", 41.
[445] Gabriel, "The Conversion of Hungary to Christianity", 40.
[446] Gyula, *Szent István király*, bölüm 3, par. 2.
[447] Kurcz, "Szent István király Kis legendája", par. 2.
[448] Gyula, *Szent István király*, bölüm 3, par. 5.
[449] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 285.
[450] Gyula, *Szent István király*, bölüm 3, par. 8,9.
[451] János Karácsonyi, *Szent István király élete* (Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 1904), 8, http://mek.oszk.hu/11200/11211.
[452] Toth, "The Christianization of the Magyars", 42.

Esztergom'da Adalbert adına Başpiskoposluk İdari Bölgesi kurmasında ve Macaristan'ın birçok bölgesinde Adalbert onuruna kiliselerin yapılmasında görülmektedir.[453]

István'ın çocukluğu ile ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmamakla[454] beraber bu konudaki birinci el kaynaklar *Legenda Minor*'da ve *Hartvick'*de, sadece István'ın Latin dilinde yoğun bir eğitim aldığı bilgisi geçmektedir.[455] Bu bağlamda Karácsonyi János, Adalbert'in István'ın dürüst, akıllı ve alim bir öğretmene sahip olmasını sağladığını belirtmektedir.[456] István'ın annesi Sarult, Bizans tarafından vaftiz edilmiş olan Gyula'nın kızıydı ve babası gibi kendisi de Ortodoks Hıristiyanlığına bağlıydı. Bu yüzden çocukları, doğdukları andan itibaren Sarult tarafından Ortodoks Hıristiyanlığın etkilerine maruz bırakılmış olmalıdır.[457] Bu nedenle Adalbert tarafından Latin Hıristiyanlığına göre vaftiz edilen István, annesi tarafından da Doğu Hıristiyanlığı etkisinde kalmış ve evrensel bir Hıristiyan kültürü geliştirmiştir. Bu kültürün izleri, hem Doğu hem de Batı kiliselerine yaptığı bağışlardan ve Marosvár'dan (Mureş) gelen rahipler için inşa ettirdiği Doğu Bazilikasında görülmüştür.[458] István'ın Hıristiyanlık karakteri, 996 yılında Bavyeralı Gisella ile evlenmesiyle tamamlanmıştır.

4.1. István'ın Taç Giymesi ve Hıristiyan Macaristan Devleti

Géza'nın 997'deki ölümü ile yerine oğlu István geçmiş[459] ve Hıristiyan Macaristan devletinin temellerini atmaya başlamıştır. Devletin ilk temellerini Hıristiyan devletler ile iyi ilişkiler kurarak ve Macarların Hıristiyanlaşmasını başlatarak, ayrıca içeride merkezi otoriteyi sağlamlaştırmaya çalışarak Géza atmıştır. Bununla birlikte asıl Hıristiyanlaşma ve devlet kurma István döneminde gerçekleşmiş, István Macaristan'ın ilk ve aynı

[453] Gyula, *Szent István király*, bölüm 3, par. 9.
[454] Gyula, bölüm 3 par. 10.
[455] Kurcz, "Szent István király Kis legendája", par. 2; Kurcz, "Szent István király legendája Hartvik püspöktől", par. 4.
[456] Karácsonyi, *Szent István király élete*, 8.
[457] Gyula, *Szent István király*, bölüm 3 par. 15.
[458] Gyula, bölüm 3 par. 16.
[459] Pal, *Realm of St. Stephen*, 27.

zamanda havari kralı olmuştur. *Legenda Maior*'da Géza'nın çok sert ve kanlı bir politika uyguladığı belirtilmekte ve bu yüzünden ilahi bir güç tarafından Hıristiyan Macaristan devleti ve kiliselerin kurulması görevinden yasaklandığını düşünülmektedir.[460]

Kabile liderlerinin, gücü ele geçirip yaptıklarını silmek amacıyla ölümünü beklediklerini gören Géza, en yaşlı kişinin başa geçmesi kuralını iptal ederek oğlu István'ı varisi olarak belirlemiştir.[461] Ancak Macar tarihi kayıtlarından *Chronicon Pictum'*a göre, Árpád ailesinin bir diğer üyesi Koppány eski Macar geleneği leviratus (ölen kardeşin karısı ile evlenmek) uyarınca Géza'nın eşi Sarult ile evlenmek, István'ı öldürüp ekber evlad (yaş sırasına göre tahta geçme) sistemine göre tahta hakkı olduğunu iddia edip başa geçmek istemiştir.[462] Koppány, 998 yılında yapılan savaşta yenilgiye uğratılmış, parçaları Veszprém, Győr and Esztergom ve Transilyvanya'ya gönderilmiştir.[463] Transilyva'ya gönderilen dördüncü parça, Gyula'ya gönderilen bir tehdit niteliğinde olmuştur. [464]

István, içeride tehditleri yok edip tüm Macaristan'ı çatısı altında toplayınca,[465] sırada uluslararası platformda pagan kabile liderliği statüsünden kral statüsüne çıkmaya gelmiştir.[466] Bu noktada, Papa II. Sylvester'dan kendisine taç göndermesini istemiştir. István'ın, geleneksel inançlarına hala bağlı olan Koppany'e karşı aldığı galibiyeti duyan ve daha önceleri Adalbert'in misyoner grubunun bir parçası olan Astrik, bir grup misyoner ile birlikte István'a giderek hizmetlerini sunmuşlardır. Astrik, bir süre Roma'da kalmış ve Roma'yı az çok öğrenmiş ve tanımıştır. Bu yüzden István, Astrik'i bir taç ve

[460] Kurcz, "Szent István király Nagy legendája", par. 3.
[461] Kristó Gyula, "The Life of King Stephen the Saint", *Saint Stephen and His Country: A Newborn Kingdom in Central Europe: Hungary*, ed. Attila Zsoldos (Budapest: Lucidus, 2001), 18; Gabriel, "The Conversion of Hungary to Christianity", 38,39.
[462] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 111; Gyula, "The Life of King Stephen the Saint", 18.
[463] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 113; Pal, *Realm of St. Stephen*, 27.
[464] Pal, *Realm of St. Stephen*, 27.
[465] Gyula, "The Life of King Stephen the Saint", 20.
[466] Gyula, 21.

yeni kilise için onay almak üzere Papalığa göndermiştir.[467] Ancak bu taç giymenin politik arka planı ve nasıl gerçekleştiği halen tartışılan bir konu olmayı sürdürmektedir.[468] Merseburg'lu Thietmar, István'ın tacını İmparator III. Otto'nun lütfu ile aldığını bildirerek[469] István'ın III. Otto'nun hakimiyetini kabul ettiğini ima etmiştir.[470] István'ın hayatını anlatan *Legenda Maior* ve *Hartvick* ise, István'ın tacı Papa II. Sylvester'dan aldığını kaydetmiştir.[471] Papa II. Sylvester ve III. Otto, yakın birer müttefiktiler ve muhtemelen István tacı Papa'dan, III. Otto'nun onayı ile almıştır.[472] Papa VII. Gregory, Macar Kralı Solomon'a gönderdiği mektupta, Macaristan'ın Aziz Peter'a adandığı iddiasında bulunarak Macar Devleti üzerinden hak iddiasında bulunmuşsa da[473], efsanelerde István'ın devleti Aziz Meryem'e adadığı bildirilmiştir[474] ve Kral István Yasalarında Macaristan'ı tanrının iradesi ile yönettiği vurgulanmıştır.[475]

Astrik'in başarılı görevi sonucunda István sadece bir taç elde etmemiş, aynı zamanda kiliseler kurabilecek, piskoposluklar, başpiskoposluklar ve manastırlar açabilecek, dini rütbe dağıtabilecek bir Papalık dini temsilcisi olmuş ve bunun simgesi olarak da Papa'dan

[467] Toth, "The Christianization of the Magyars", 43; Kurcz, "Szent István király legendája Hartvik püspöktől", par. 9.
[468] Pal, *Realm of St. Stephen*, 28.
[469] David A. Warner, çev., *Ottonian Germany: The Chronicon of Thietmar of Merseburg* (Manchester: MUP, 2001), 193.
[470] Pal, *Realm of St. Stephen*, 28.
[471] Kurcz, "Szent István király Nagy legendája", par. 9; Kurcz, "Szent István király legendája Hartvik püspöktől", par. 9.
[472] Gyula, "The Life of King Stephen the Saint", 21.
[473] Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages*, 151.
[474] Kurcz, "Szent István király legendája Hartvik püspöktől", par. 12.
[475] Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4.", 28.

apostolik bir haç almıştır.[476] Bu nedenle Avusturya – Macaristan İmparatorluğu dahil Macar krallarınca bu tarihten itibaren Apostolik Kral unvanı kullanılmıştır.[477]

4.2. István'ın Macarları Hıristiyanlaştırma Politikası

Kral Istvan, Hıristiyanlaşma ve merkezi gücü kurma noktasında babası gibi kanlı tedbirlere başvurmak zorunda kalmış,[478] ancak bu olaylar çok fazla öneme sahip olmamıştır. Kral István, Hıristiyanlaşmayı daha çok yasalar ile halkına benimsetmeye çalışmış[479] ve dini bölgeler kurarak[480] Hıristiyanlaşma faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Nitekim *Hartvick* de István'ın Hıristiyanlaştırma görevini üstlenmediğini, ama din adamlarının lideri ve yöneticisi olduğunu, onların güvenliğini sağladığını ve onlara desteğini sunduğunu belirtmektedir.[481] Kral István döneminde başlayan yasamalar, halefleri tarafından sürdürülmüştür. Bu yasalar, Hıristiyanlığın en azından bazı bölgelerde zorunlu olarak benimsetildiğinin bir göstergesidir. Hıristiyan yasaları düzenlenerek Hıristiyanlık halka yukarıdan empoze edilmiş, toplumsal değişiklikler zorunlu kılınmış, eski gelenek ve görenekleri ise yasaklanmıştır.[482]

Bu bağlamda alınan karar ve uygulamalardan biri şöyledir; *"Eğer bir rahip ya da ispán ya da herhangi bir inançlı kimse pazar günü birisini öküz ile çalışırken görürse,*

---

[476] Toth, "The Christianization of the Magyars", 45; Oliver J. (Oliver Joseph) Thatcher ve Edgar Holmes McNeal, *A Source Book for Mediæval History; Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* (New York, C. Scribner's Sons, 1905), 119-21, http://archive.org/details/asourcebookform03mcnegoog.

[477] Lewis L. Kropf, "Pope Sylvester II and Stephen I of Hungary", *The English Historical Review* 13, sy 50 (1898): 290; Thatcher ve McNeal, *A Source Book for Mediæval History; Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age*, 121.

[478] Molnár, *A Concise History of Hungary*, 22.

[479] Pal, *Realm of St. Stephen*, 45; Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4."; Galla Ferenc, "Szent István apostoli tevékenykedése és e téren ismertebb munkatársai", *Serédi Jusztinián Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. A Magyar Tudomanyos Akademia felkérésére szerkesztette* . (Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1938), 299.

[480] Toth, "The Christianization of the Magyars", 46.

[481] Kurcz, "Szent István király legendája Hartvik püspöktől", par. 13.

[482] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 334.

öküze el konulur ve kaledeki adamlara yenmesi için verilir; eğer kullanılan hayvan at ise o da haczedilir ama eğer sahibi dilerse öküz ile değiştirilebilir. Eğer birisi diğer ekipmanları kullanır ise bu aletler ve elbiseler alınır, eğer mal sahibi dilerse kamçılama ile bunları geri alabilir."[483] István Yasaları 1. Kitap'tan alınan bu örnek madde, Pazar günü ayininin yerine getirilmesini desteklemektedir. Ayrıca Ember günleri (3 günlük oruç günleri), Cuma günü, günah çıkarma, Hıristiyanlık görevleri, kilisede toplanma ve ayin sırasında konuşma konuları ile ilgili yasalar I. Kitap'ta yer almaktadır.[484]

Kral István Yasaları II. Kitabında ise krallığın kurumları ve dini kuruluşlar ile ilgili maddeler yer almıştır. Bu maddelerden birinde, kilise inşası ve yürütülecek hizmetlerle ilgili olarak köylülere ve krala düşen görevler şu şekilde anlatılmaktadır; *"On köy bir kilise inşa etmeli ve oraya bir rahip evi ve hizmetli evi, bir at ve bir kısrak, altı öküz, iki inek ve otuz küçük hayvan bağışlamalıdır. Kral ise papaz cübbesi, kilise kıyafetleri ve piskopos, rahip ve kitapları sağlamalıdır."* (Kitap II, Madde 1)[485]

Kral István'ın oğlu İmre'ye hitaben yazdığı on bölümlü nasihatler eserinin ilk üç bölümü, Hıristiyan inançları ile ilgilidir. "Katolik İnancını Korumak" başlıklı birinci bölümde, İmre'ye asla eski inançları desteklememesini öğütlemekte; "Kilise Düzenine Saygı" başlıklı ikinci bölümde kiliseden bahsederken; üçüncü bölümde "Din Adamlarına Saygı" başlığıyla din adamlarına göstermesi gereken hürmetten bahsetmektedir. Birinci bölümde; *"Eğer Kilisenin evlatları ile değil de kafirler ile karşılaşırsan onları koruyup kollama, çünkü kafirler kiliseyi kirletip dağıtırlar"*[486] diye öğütlemektedir. İkinci bölümde ise *"Kiliseyi dikkatli ve tedbirli bir şekilde korumalısın ki alçalmaktan ziyade yükselesin"* demektedir. Kral István üçüncü bölümde *"Eğer din adamlarına gerçek*

[483] Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4.", 31.
[484] Bak, 12-22.
[485] Bak, 29.
[486] - Szent István, *Szent István király intelmei Imre herceghez* (Szentendre: Interpopulart Könyvkiadó, 1993), 1, http://mek.oszk.hu/00200/00249.

sevgiyi gösterirsen hiç şüphesiz kendini geliştirirsin ve ülken adil bir yer olur. Çünkü onlar günahları affetme gücüne sahiptir."[487] diye belirtmektedir.

Kral István oğluna yazdığı nasihatlerin dördüncü bölümünde, ülkeye gelen yabancılara iyi davranıp onları ülkeye davet etmesini söylemiştir. István'a göre farklı ülke ve bölgelerden gelen kişiler yanlarında ülkeye farklı dil, kültür, farklı örnekler ve silahlar getirirler. Bunlar da ülkeyi güzelleştirir, sarayı aydınlatır, yabancıların böbürlenmesini engeller çünkü tek bir dili ve tek bir geleneği olan bir ülke zayıf ve kötü bir ülkedir. [488] Bu noktada Kral István, ülkeye İncili öğretmeleri için birçok yabancı misyoner çağırmış, onlara hediyeler sunmuştur.[489]

Galla Ferrenc'in bildirdiğine göre, Piskopos Aziz Mór birçok rahibin ve misyonerin zorunluluk sonucu değil de isteyerek Hıristiyanlığı yaymak amacıyla Kral István'ın ülkesine geldiğini söyleyip büyük çapta misyonerlik faaliyetlerinin olduğuna dikkat çekmiştir.[490]

Aziz Mór (Maurus), Macaristan Krallığında doğmuş ilk piskopostur.[491] Macaristana gelen yabancı din adamlarının sayısı tam olarak bilinmemekte, ancak Galla Ferrenc, Batı'dan çok fazla kişinin Macaristan'a akın ettiğini yazmaktadır. İsimleri ve geldikleri yerler tarih içerisinde belirsiz olsa da coğrafi olarak yakın bölgelerden gelenler olduğu gibi Kraliçe Gisella'nın etkisi göz önüne alındığında, ülkeye sadece Bavyera, Avusturya bölgesi, Alman İmparatorluğu'ndan değil, ayrıca Burgonya, Hollanda ve Yukarı İtalya'dan gelenler de olmuş olabilir.[492] Bunlardan Adalbert'in misyoner grubundan

[487] Szent István, 2.
[488] Szent István, 6.
[489] Galla Ferenc, "Szent István apostoli tevékenykedése és e téren ismertebb munkatársai", 297.
[490] Ferenc, 298.
[491] Pal, *Realm of St. Stephen*, 42; Váczy Péter, "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában", 258.
[492] Ferenc, "Szent István apostoli tevékenykedése és e téren ismertebb munkatársai", 312.

Radla, Astrik, Anastasius, Gerard ve Bruno (Boniface), Kral István döneminde Macaristan'a gelerek Macarların Hıristiyanlaşmasında önemli roller üstlenmişlerdir. [493]

Kral István ülkeyi, Esztergom ve Kalocsa başpiskoposlukları yönetimi altında piskoposluk bölgelerine ayırmıştır.[494] Başlarda on iki tane olarak planladığı piskoposluk bölgelerinden dört tanesi Panunya'da, dört tanesi orta bölgelerde ve doğu bölgesinde de iki tane misyonerlik piskoposluğu olmak üzere on tanesini kurabilmiştir.[495] Ayrıca bu yeni piskoposluk bölgelerinin başına eğitimli bilge piskoposlar getirmiştir. Kral István dönemi misyonerleri de Kluni hareketinden etkilenmiş 10. yüzyıl havarileri olmuştur.[496]

Hıristiyanlığın Kurumsallaşması ve Piskoposluk Bölgeleri

Kral István, sadece Macaristan Devleti'ni kurmamış, aynı zamanda piskoposluk bölgeleri düzenleyip, kiliseler inşa ederek kilise organizasyonunu da kurmuştur. Macar ve Batı tarihi kaynakları incelendiğinde ve modern araştırmalar sonucunda, Kral István'ın bu süreçte asla dış etkenlere maruz kalmadığı söylenebilir. Çünkü 9. yüzyılın ikinci yarısında, bölgede kurulan neredeyse bütün dini yapılar fetih sırasında çökmüş ve hiyerarşik düzen yıkılmış, bu yıkım Batı ve Slav çekişmesi sonucu iyiden iyiye hızlanmıştır. Kısacası fetih hareketleri bölgede bulunan kilise organizasyonu ile ilgili her şeyi silip süpürmüştür.[497] Géza döneminde birkaç kilise ve manastır inşası olmuştu ancak sayıları bu yıkımı telafi edip yeni organizasyon kurmaya yetecek kadar değildi. Bu görev Kral István'a düşmüştü ancak Kral István bunu Hıristiyan dinine olan kişisel bağlılığının yanı sıra Koppany isyanı gibi bir isyan sonucunda bir an önce atması gereken adım olarak

[493] Gabriel, "The Conversion of Hungary to Christianity", 39-42; Ferenc, "Szent István apostoli tevékenykedése és e téren ismertebb munkatársai", 312, 313.
[494] Molnár, *A Concise History of Hungary*, 24,25; Pal, *Realm of St. Stephen*, 42.
[495] Gabriel, "The Conversion of Hungary to Christianity", 42.
[496] Gabriel, 42.
[497] Balanyi György, "Szent István mint a magyar keresztény egyház megalapítója és szervezője", *Serédi Jusztinián Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. A Magyar Tudomanyos Akademia felkérésére szerkesztette* . (Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1938), 331.

görmüştü. Ayrıca Kral István bu durumu Alman etkisi altına girmemek için de bağımsız bir kilise kurarak politik bir hamle olarak kullandı. [498]

Kral István'ın kilise organizasyonu kurmak için kraliyet unvanı alması yeterliydi, başka bir izine gerek yoktu.[499] Ancak Vincent Múcska'ya göre, Kral István kilise organizasyonu kurmaya, piskopos Astrik Roma'dan taç ile dönmeden önce başlamıştır. Bu yüzden kilise organizasyonunun ana hatlarının taç giymeden önce başlamış olduğu varsayılmıştır.[500]

Kurulan piskoposluk bölgelerinin sayısı hakkında bazı tartışmalar bulunmakta ve geleneksel tarihi kayıtlar sayıyı on olarak vermektedir. Ancak Aziz Gerard Efsanesi'nde, bu sayı on iki olarak belirtilmektedir.[501] Kilise organizasyonun kurulum süreci, iki aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşama, 997 yılı ile 1010 yıllarını kapsamaktadır ki bu dönemde Veszprém, Esztergom, Győr, Pécs, Kalocsa, Eger piskoposlukları kurulmuştur. İkinci aşama da ise, 1030 yılında Csanád piskoposluğu kurulmuştur.[502] László Koszta'ya göre de kilise organizasyonu üç aşamada tamamlanmıştır. İlk aşama, 1003 yılına kadar devam etmiş, sonucunda Veszprém, Esztergom ve Győr olmak üzere üç piskoposluk kurulmuştur. İkinci aşamada 1009'da Pécs, Kalocsa ve Eger olmak üzere üç piskoposluk daha kurulmuştur. Üçüncü aşamaya gelince ise 1030 yılında sadece tek bir piskoposluk, Csanád piskoposluğu kurulmuştur.[503] (Harita 8)

---

[498] György, 332,333.
[499] Ferenc, "Szent István apostoli tevékenykedése és e téren ismertebb munkatársai", 336,337.
[500] Vincent Múcska, "Az első magyarországi püspökségekről", *FONS*, sy 12/1 (2005): 15,16.
[501] Ferenc, "Szent István apostoli tevékenykedése és e téren ismertebb munkatársai", 339,340.
[502] Márta Font, ed., *Dinasztia, Hatalom, Egyház : Régiók Formálódása Euroópa Közepén (900 - 1453)* (Pécs: Verlag nicht ermittelbar, 2009), 336.
[503] László Koszta, "State Power and Ecclesiastical System in Eleventh Century Hungary (An Outline to the Dynamics of the Development of Hungarian Christian Church)", *In My Spirit and Thought I Remained a European of Hungarian Origin: Medieval Historical Studies in Memory of Zoltán J. Kosztolnyik*, ed. Z. J Kosztolnyik, István Petrovics, ve Sándor László Tóth (Szegad: JATEPress, 2010), 70,71.

İlk piskoposluk olan Veszprém, Géza tarafından kurulmuştur ancak buna rağmen Macaristanda'da dini kurumun oluşturulması István'a atfedilmiştir.[504] Géza'nın eşi Sarolt'un Veszprém'de bir ikametinin de bulunması orada piskoposluk öncesinde bir kilise inşa edilmiş olabileceğini göstermiştir. Veszprém, Gisella ve István'ın evliliği ile iyice güçlenmiş ve başpiskoposluk kurulmadan önce bile piskoposluk olarak önem kazanmış, kraliçelere tacı Veszprém piskoposu giydirdimişti.[505] Ayrıca 1009 yılında bir belge de Veszprém'in varlığından bahsederken,[506] 1232 yılından bir belge de Veszprém'i en eski piskoposluk olarak tanımlamıştır.[507] Veszprém piskoposluğu, bağımsız bir Macar başpiskoposluğu –Esztergom-,kurulana kadar Bavyera Salzburg başpiskoposluğu idaresi altında varlığını sürdürmüştür.[508]

Kilise organizasyonunun kurulmasındaki ikinci ve en önemli adım Esztergom Başpiskoposluk bölgesinin kurulması olmuştur. Kral István'ın bağımsız bir kilise kurmak için bir başpiskoposluk kurması gerekmekteydi. Aks, halde kurulacak piskoposluk bölgeleri, tıpkı Veszprém gibi diğer ülkelerin başpiskoposlukları kontrolü altına girecekti. Bu bağlamda, iç faktörlerin yanı sıra dış faktörler de István'ın bağımsız bir kilise kurmasını kolaylaştırmıştı.[509] III. Otto, Hıristiyanlığın merkezi krallıklar ve bağımsız kiliseler aracılığıyla yayılması politikasını desteklemiş ve Papa II. Slyvester ile İmperium Christianum (Hıristiyan İmparatorluğu) fikrini benimsemişti.[510] *Hartvick*'e göre Kral István, babası Géza öldükten dört yıl sonra Asterik'i, Esztergom başpiskoposluğunun

[504] Pal, *Realm of St. Stephen*, 42.
[505] Font, *Dinasztia, Hatalom, Egyház*, 337.
[506] Múcska, "Az első magyarországi püspökségekről", 17; Font, *Dinasztia, Hatalom, Egyház*, 337; Barabás, "The Christianization of Hungary", 121.
[507] Font, *Dinasztia, Hatalom, Egyház*, 337.
[508] Koszta, "State Power and Ecclesiastical System in Eleventh Century Hungary (An Outline to the Dynamics of the Development of Hungarian Christian Church)", 69.
[509] Font, *Dinasztia, Hatalom, Egyház*, 338; Koszta, "State Power and Ecclesiastical System in Eleventh Century Hungary (An Outline to the Dynamics of the Development of Hungarian Christian Church)", 69,70; Múcska, "Az első magyarországi püspökségekről", 8,9.
[510] Barabás, "The Christianization of Hungary", 117, 121.

kurulmasına onay almak için Papa'ya göndermiş ve Asterik de 1001 yılında hem başpiskoposluk onayı hem de István'ın krallığını ilan eden bir taç ile geri dönmüştür.[511] Böylece Esztergom, ülkenin hem dini hem de siyasi merkezi haline gelmiş, devlet ve dini sistem çok yakın bir ilişki ve etkileşim içerisine girmişti. Ayrıca bağımsız bir kilise, Macaristan'ın prestijini arttırdığı gibi, dini kurumların başkenti ile devletin başkentinin aynı yerde olması nedeniyle Árpád ailesinin gücünü de arttırmıştır.[512] Yeni kurulan başpiskoposluğun koruyucu azizi olarak Aziz Adalbert seçilmiş ve başpiskoposluk ona adanmıştır.[513]

Kilise organizasyonunu oluştururken uyulması gereken bazı kurallar da belirlenmiştir. Bunlardan birine göre başpiskoposluğa bağlı en az üç piskoposluk bulunması gerekmekteydi.[514] İkinci piskoposluk Györ'ün kuruluşu hakkında fazla bilgi bulunmasa da Pecs piskoposluğunun kuruluş evrakı, Györ piskoposluğunda sunulmuş olmasından dolayı Györ'ün Pecs'ten önce kurulduğu anlaşılmaktadır.[515] Györ'ün kuruluş tarihini aynı zamanda coğrafi konumu göz önüne alınarak da tespit edilebilir. Buna göre Györ, ülkenin en batı kısmında bulunmakta ve ülkenin yeniden inşa ve onarım işleri Batı'dan Doğu'ya doğru yapılmaktaydı ki Veszprém ve Esztergom bu doğrultuda, eski şehir kalıntılarında kurulmuştu. Györ bölgesinde Hıristiyan Avarların yanı sıra İstanbul'da vaftiz edilen Bulcsú ve Lél'in kabileleri de bulunmaktaydı. Bu nedenle Györ piskoposluğu da muhtemelen Veszprém ve Esztergom ile birlikte 1001 yılında Revenna Konsilin'de onaylanmış olabilir.[516]

---

[511] Kurcz, "Szent István király legendája Hartvik püspöktől", par. 9; Kurcz, "Szent István király Nagy legendája", par. 9; Múcska, "Az első magyarországi püspökségekről", 11,12.
[512] Koszta, "State Power and Ecclesiastical System in Eleventh Century Hungary (An Outline to the Dynamics of the Development of Hungarian Christian Church)", 70.
[513] Barabás, "The Christianization of Hungary", 122.
[514] Múcska, "Az első magyarországi püspökségekről", 18.
[515] György, "Szent István mint a magyar keresztény egyház megalapítója és szervezője", 347.
[516] György, 347.

Bir diğer piskoposluk, Gyula'nın István tarafından mağlup edilip bölgenin Árpád hanedanlığıın kontrolüne geçmesi ile 1003 yılında Erdel bölgesinde kurulmuştur. Erdel bölgesinde 950'li yıllardan beri Bizans misyonerliğinin varlığı bilinmektedir. Gyula'da İstanbul'da vaftiz edilmişti. Ancak István bölgeyi ele geçirdikten sonra, Erdel'de Ortodoks Hıristiyanlığını Latin Hıristiyanlığı ile değiştirmiş ve muhtemelen bölgedeki Bizans misyonerleri de bu dönemden sonra ayrılmıştı.[517] Ancak Bizans kaynakları, Hierotheos'un bölgede çalışmalarına devam ettiğini yazmaktadır.[518]

Kral István, Transilvanya piskoposluğunun ardından Papalığa yaklaşmaya başlamıştır. 1002 yılında aniden ölen III. Otto'nun ardından yerine geçen Bavyera prensi II. Henry, Otto'nun Hıristiyan İmparatorluk politikasını iptal ederek doğuda güçlü bir devlet oluşumuna izin vermek istememiş ve bu doğrultuda ilk olarak Polonya ile savaşmıştır. Eşi Gisella'dan dolayı halan II. Henry ile dostça ilişki içerisinde olsa da Kral István, değişen politikanın farkında olduğundan, Alman etkisi altına girmemek adına Papalığa yaklaşmaya başlamıştır.[519] Kardinal Azo'nun bu dönemde Macaristan'a gelişi bu çerçevede değerlendirilebilir. Márta Font'un ve László Koszta'nın bildirdiğine göre Papa elçisi Azo, yeni kurulacak olan üç piskoposlukta, Kalocsa, Pécs ve Eger, kritik roller üstlenmiştir. Azo, hem piskoposluk merkezlerini hem de koruyucu azizlerini seçmiştir. Kalocsa için Aziz Paul, Pécs için Aziz Peter ve Eger için de Aziz Yuhanna seçilmiştir.[520]

Kalocsa'nın kuruluşu, Macar kilise tarihinde en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. Bu sorunlar, László Koszta'nın bildirdiğine göre şu şekildedir; Kalocsa ne zaman kurulmuştur, Kalocsa ilk kurulduğunda başpiskoposluk muydu yoksa sonradan mı

[517] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 108; Font, *Dinasztia, Hatalom, Egyház*, 338.
[518] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 108.
[519] Koszta László, "A pécsi püspökség alapítása", *A Pécsi egyházmegye története-1: A középkor évszázadai (1009-1543)* (Pécs: Fény Kft., 2009), 24-26, https://www.academia.edu/9698718/A_pécsi_püspökség_alapítása.
[520] Font, *Dinasztia, Hatalom, Egyház*, 66,67; Koszta, "A pécsi püspökség alapítása", 27.

başpiskoposluğa dönüştürülmüştür, neden bu bölgede bir kilise inşa edilmiş ve bu kilise neden merkez haline getirilmiştir?[521] Hartvick'de, Kalocsa'nın ilk başta piskoposluk olarak kurulduğunu bilgisi bulunmaktadır.[522] Hartvick'in yazdıklarına göre, Esztergom Başpiskoposu Sebastian'ın geçici körlüğü sonucu Kral István, Kalocsa piskoposu Astrik'i Esztergom Başpiskoposu atamıştır. Ancak üç yıl sonra Sebastian'ın görüşü geri gelince, Astrik *pallium(başbiskopos cübbesi)* ile birlikte kendi kilisesine geri dönmüştür.[523] Astrik'in *pallium* ile dönmesinden dolayı Kolocsa'nın başpiskoposluk olduğunu söyleyenler olduğu gibi László Koszta bu cübbenin kişiye ait olduğunu ve piskoposluğa bağlı olmadığını ve bu nedenle başpiskoposluk kurulması için bir neden olmadığını ifade etmektedir.[524] Ayrıca Kalocsa'nın Kara Macarları Hıristiyanlaştırma politikası çerçevesinde başpiskoposluk yapıldığı da ileri sürülmektedir.[525]

Transdanubia bölgesinde kurulan son piskoposluk ise Pécs piskoposluğudur ve kuruluş belgesi Györ piskoposluğunda 1009 yılında sunulmuştur. Pécs piskoposluğu, bu belge sayesinde, Macaristan'ın ilk kiliseleri arasında kuruluş tarihi (23 Ağustos 1009[526]) tam bilinen tek kilisedir.[527] Kuruluş belgesinde kurucusu olarak Kral István, Papalık onayını veren Kardinal Azo ve ilk piskoposu olarak da Bonipert verilmektedir.[528] Muhtemelen Kalocsa gibi Pécs piskoposluğu da Kara Macarlar ile bağlantılı olarak kurulmuştu.[529]

[521] László Koszta, *A Kalocsai Érseki Tartomány Kialakulása* (Pécs: Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, 2013), 7.
[522] Koszta, 14.
[523] Kurcz, "Szent István király legendája Hartvik püspöktől", par. 11.
[524] Koszta, *A Kalocsai Érseki Tartomány Kialakulása*, 18.
[525] Koszta, 19.
[526] Koszta, "A pécsi püspökség alapítása", 30.
[527] Barabás, "The Christianization of Hungary", 125.
[528] Koszta, "A pécsi püspökség alapítása", 30.
[529] Koszta, 24, 26.

Eger piskoposluğu, muhtemelen Pécs ve Kalocsa ile aynı dönemde ama diğerlerinin aksine hanedan içi anlaşma ile barışçıl yollarla kurulmuştur.[530] Kral István, politik bir hamle olarak 1005 ile 1010 yılları arasında, kardeşini Samuel Aba ile evlendirmiştir.[531] Aba'yı Hıristiyanlaştırmakta bu şekilde başarılı olmuş, ardında da bölgede bir piskoposluk kurmuştur.[532]

Kral István döneminde gerçekleştirilen kilise oluşumunun son safhasında 1030 yılında tek bir piskoposluk kurulmuştur. Transilvanya benzeri olaylar burada da gerçekleşmiş, Ajtony'in Kral István tarafından yenilmesinden sonra bölgede Csanád piskoposluğu kurulmuştur. [533] Anonymus'un eserinde Ajtony'den bahsedilmiş[534] ve Aziz Gerald Efsanesinde de Ajtony ve Csanád piskoposluğunun kuruluşu ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Gerald Efsanesine göre, "*o zamanlar Marosvár'da Ajtony adında, Vidin şehrinde Bizans ritüellerine göre vaftiz edilmiş güçlü bir prens bulunmaktaydı. Prens çok iyi bir Hıristiyan sayılmazdı çünkü yedi eşi vardı. Birçok vahşi ata, sayısız sığıra ve birçok da savaşçıya sahipti. Gücünü Bizans'tan almaktaydı ve Aziz Yahya'ya adanan bir Bizans kilisesi de yaptırmıştı.*[535]*"* Ajtony'in vaftiz olması, politik bir hamle olarak gerçekleşmişti.[536] Gerald Efsanesi, Ajtony'in Kral István'a saygı duymadığını hatta tuz madenlerine vergi koyduğunu belirtmekte ve Ajtony'in bir komutanı Csanád'ın kaçarak István'a geldiğini ve vaftiz olarak Hıristiyan olduğunu anlatılmaktadır.[537] Tüm bunların

[530] Barabás, "The Christianization of Hungary", 125; Koszta, "A pécsi püspökség alapítása", 24.
[531] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 100.
[532] Font, *Dinasztia, Hatalom, Egyház*, 338.
[533] Font, 340.
[534] Roger, *Anonymous and Master Roger*, 33-35.
[535] Dr. Janos Barna, ed., Szent Gellért legendája : Vita S. Gerardi, çev. Gálos Rezső, Csanádvármegyei könyvtár (Makó: Gaál L. Ny., 1928), 18,19, https://mek.oszk.hu/18400/18426; Gyula, Magyarország története 895-1301, 100.
536 Moravcsik, Byzantium and the Magyars, 108.
537 Barna, Szent Gellért legendája, 19.

sonucunda Kral István, Csanád komutanlığında bir ordu göndererek Ajtony'i mağlup eder. Csanád yönetimine bırakılan bölge bundan sonra Marosvár değil Csanád olarak isimlendirilir.[538] Ayrıca Gerald Efsanesi 'ne göre, gördüğü bir rüya üzerine Csanád savaşı kazandığı takdirde orada Aziz Yorgi'ye adanmış bir kilise kuracağına dair yemin etmiştir. Savaşı kazanmasının akabinde de bölgede bir kilise ile piskoposluk kurmuştur. [539] Kral István, piskoposluk görevi için inzivaya çekilmiş olan Aziz Gerald'ı çağırır[540] ve böylece Aziz Gerald, Csanád piskoposluğunun ilk piskoposu olur. Ardından Aziz Gerald, bölgede bulunan Bizans rahiplerini de Oroszlános'a gönderir[541] ve Marosvár yani Csanád'ı Latin Hıristiyanlığına geçirir.

Gábor Barabás, Kral István'dan sonra kurulan piskoposluklar Vác, Bihar, Zagreb ve Nitra'nın mevcut piskoposlukların bölünerek oluşturulduğunu ve Kral István'ın, hayatının sonlarına doğru genellikle Benedikten tarikatına mensup kiliseler kurduğunu aktarmaktadır. [542]

4.3. Tarikatlar, Roma Katolik Kilisesi, Alman İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğunun Etkisi

Macarlar, Hıristiyanlık ile karşılaştıkları ilk anlardan itibaren tarikatlar, devletler ve bireysel çabalar aracılığı ile bir takım misyonerlik faaliyetlerine maruz kalmışlardır. (Harita 9) Macarların Hıristiyanlaşma sürecini ve Kral István dönemini araştırırken kesinlikle gözden geçirilmesi gereken bir konu da Kluni hareketidir. Kluni hareketi, 10. yüzyılda Benedikten tarikatından ortaya çıkan, Papa IV. Gregory tarafından da desteklenen ve koruma altına alınan Katolik bir harekettir.[543] Kral Istvan'ın Macarları Hıristiyanlaştırma ve Hıristiyan bir devlet kurma yolundaki çalışmaları, bu reformların

538 Barna, 19,20,21.
539 Barna, 20,21; Pal, Realm of St. Stephen, 42.
540 Barna, Szent Gellért legendája, 21.
541 Barna, 22.
542 Barabás, "The Christianization of Hungary", 127.
543 Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 270, 271.

tam da zirve noktasına denk gelmektedir.[544] Macaristan'a gelen misyonerler, Kluni hareketinden oldukça etkilenmiş kişilerdir.[545] Bu nedenle Macaristan'da Hıristiyanlığın yayılması ve ilk kilise organizasyonunun kurulmasında en büyük rolü Kluni hareketi üstlenmiştir. Géza döneminde, Macarlar arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunduğu bilinen ilk din adamı, Aziz Wolfgan de Kluni hareketinden etkilenmiştir. Wolfgan, yakın ilişki kurduğu Tier başpiskoposu Henry'in ölümü üzerine, Kluni disiplininde işlev gören Einsiedeln kilisesine taşınmış ve buradan misyonerlik faaliyetlerini yürütmek için birkaç defa Macaristan'a seyahatlerde bulunmuştur.[546] Wolfgang, Kluni reformlarının István'ın eşi Gisella'nın da hayatında etkili olmasında önemli bir rol oynamıştır.[547] Macarların Hıristiyanlaşmasında etkili bir diğer din adamı Aziz Adalbert de Kluni hareketini benimsemiştir. Bu düşünceler doğrultusunda Kral István'ın eğitim ve gelişiminde çok önemli etkilerde bulunmuş ve István'ın Gisella ile evlenmesinde öncü olmuştur.[548]

Wolfgan ve Adalbert'in yanı sıra Radla, Astrik, Anastasius, Bonipert, Gerald ve Macarların Hıristiyanlaşmasında önemli roller üstlenmiş daha birçok din adamı bu dini reformları benimsemiştir. Kral István, sadece Kluni ruhunu taşıyan manastırların kurulmasına müsaade etmiş, bu ruhu ayrıca koyduğu yasalara ve oğluna yazdığı öğütlere de yansıtmıştır.[549]

Roma Katolik Kilisesi, yani Papa, Macarların Hıristiyanlaşması noktasında önemli roller üstlenmiştir. Bu rollerin en önemlisi, Hıristiyan Macaristan Devleti'nin kurucusu Kral István'a krallığını tanıdığına dair tacın yanı sıra Macar kilisesini kurmasına imkân veren apostolik haçın gönderimi olmuştur.[550] Macarların Hıristiyanlaşmasında

[544] Toth, "The Christianization of the Magyars", 53.
[545] Gabriel, "The Conversion of Hungary to Christianity", 36.
[546] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 277,278.
[547] Lajos, 290.
[548] Toth, "The Christianization of the Magyars", 41,42.
[549] Toth, 53.
[550] Toth, 45; Thatcher ve McNeal, *A Source Book for Mediæval History; Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age*, 119-21.

Papa ve Alman İmparatorluğu aslında birbirleri ile iç içe geçen bir ilişkide bulunmuştur. Merseburg'lu Thietmar, István'ın Papa'dan tacı İmparator III. Otto'nun izni ile aldığını yazmaktadır.[551] Papa II. Sylvester ile III. Otto'nun yakın birer müttefiktiler[552] ve III. Otto Hıristiyanlığın merkezi krallıklar ve bağımsız kiliseler aracılığıyla yayılması politikası güdüyor, Papa II. Slyvester ile *İmperium Christianum* (Hıristiyan İmparatorluğu) fikrini öne çıkarıyorlardı.[553]

Kesin olmamakla birlikte, Papa'nın 972'den önce Zacheus'u ve iki kişiyi Macarlar arasına gönderdiği ifade edilmektedir.[554] Ayrıca 971 ya da 972'de Papalık tarafından desteklenen Kluni reformları yanlısı Wolfgang, Macarlar arasında Hıristiyanlığı yaymak için yola koyulmuştur.[555] Géza ise 972 yılında İmparator Otto'dan bir din adamı talebinde bulunmuş[556] ve bu doğrultu da Piskopos Bruno, Macar topraklarına gitmiştir.[557] Aynı zamanda İmparator Otto, Passau Piskoposu Piligrim'den Bruno'nun Macar topraklarına girişinde yardımcı olmasını ve güvenle varışını sağlamasını istemiştir. Ayrıca Piligrim 973-74 yıllarında Macar topraklarına misyonerler de göndermiştir.[558] Macaristan'a gelen misyonerler de daha çok Bavyera, Avusturya bölgesi ve Alman İmparatorluğu'ndan gelmişlerdir.[559] Alman etkisi, özellikle Bavyera

[551] Warner, *Ottonian Germany*, 193.
[552] Gyula, "The Life of King Stephen the Saint", 21.
[553] Barabás, "The Christianization of Hungary", 117, 121.
[554] F. A. Wright, *The Works Of Liudprand Of Cremona*, 219; Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 329.
[555] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 278; Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 329.
[556] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 272; Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 85.
[557] Lajos, "A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában", 281; Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 85.
[558] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 329.
[559] Ferenc, "Szent István apostoli tevékenykedése és e téren ismertebb munkatársai", 312.

etkisi Kral István dönemi ve sonrasında Macaristan'da sosyal, kültürel ve dini hayatta önemli izlere bırakmıştır.[560]

Macarlar Karadeniz'in kuzey bölgelerinde göçebe hayat sürmekteyken, karşılaştığı çevre topluluklar daha çok Bizans etkisi altında olan, bu nedenle Ortodoks Hıristiyanlığa bağlı topluluklardı. Ancak Macarların bu dönem içerisinde Bizans kilisesinden etkilenip etkilenmediği netlik kazanmış değildir.[561] Bizans misyonerleri, 4. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar Hazar bölgesi ile Tuna arasında, aralarında Türklerin de bulunduğu birçok topluluk içinde başarılı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Macarlar da bu dönemde Kafkaslar ve Don nehri arasında yaşadıkları için, Macarların da Bizans Hıristiyanlığı ile karşılaşmış olmaları muhtemeldir.[562] Macarlar aynı zamanda Aziz Kiril ile 861 yılında Kırım'da bir Bizans şehrini çevreleyen Hazar ordusunda yer alırken karşılaşmış[563] ardından tekrar Methodius ile bu kez Tuna civarında karşılaşmışlardır. Macar kralı ile görüşmek isteyen Methoudius saygı ile karşılanmış ve kendisine birçok hediye sunulmuştur.[564]

Macarların özellikle doğu bölgelerinde Bizans etkisi yurt edinme sonrasında da devam etmiştir. Konstantinos Porphyrogenitus döneminde, Macar liderlerden Horka boyunun lideri Bulcsu, ve Árpád'ın torunu olduğu düşünülen Termacsu, Bizans sarayında vaftiz edilmiştir. Ardından 952 yılında bir başka Macar lider Gyula da Bizans sarayına gelerek vaftiz olmuş ve Türkiye Piskoposu olarak atanan Hierotheos'u da yanında götürmüştür.[565] Hierotheos, birçok Macar'ı Bizans kilisesi yönünde vaftiz etmiş, Gyula

[560] Veszprémy, "Hungary's Conversion to Christianity: The Establishment of Hungarian Statehood and its Consequences to the Thirteenth Century", 78.
[561] Gyula Moravcsik, "Byzantine Christianity and the Magyars in the Period of Their Migration", *American Slavic and East European Review* 5, sy 3/4 (Kasım 1946): 30,31, https://doi.org/10.2307/2492084.
[562] Moravcsik, 31.
[563] Kantor, *Medieval Slavic Lives of Saints & Princes*, 45.
[564] Kantor, 125.
[565] Váczy Péter, "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában", 263; Skylitzes, *John Skylitzes*, 231.

da Bulcsu'nun aksine Hıristiyanlık yemininden vazgeçmemiş, Macarların Hıristiyanlaşmasında önemli etkilerde bulunmuştur.[566]

Gyula'nın din değiştirip vaftiz olması, önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Onun bölgesinde meydana gelen misyonerlik hareketleri, önemli başarılar elde etmiş ve Gyula'nın zamanından sonra bile Bizans Hıristiyanlığının izleri bölgede yaşatılmıştır. Bu etkiler, Tisa nehrinin ötesinde yaşayan Macarlarda Hıristiyan Macaristan devleti kurulduktan sonra bile izlenmiştir.[567] Aziz Gerald efsanesine göre, Prens Ajtony Vidin'de Bizans kilisesince vaftiz edilmiş ve Mureş bölgesinde Aziz Yahya onuruna bir Bizans manastırı inşa ettirmiştir.[568] Mureş bölgesinde inşa edilen Bizans manastırının yanı sıra Veszperem de ve diğer bölgelerde birçok kilise ve manastır yapılmıştır. Macaristan'da Moğol istilası dönemine kadar, tahmini 600 Bizans kilisesine bağlı manastır ve kilise inşa edilmiştir.[569]

5. Yüksek Orta Çağ Dönemi

11. – 13. yüzyıl arası Hıristiyanlığın Macaristan Krallığı'nda yasaların da yardımıyla güçlenip yerleştiği bir dönem olmuştur. 1041 ve 1061 yıllarında iki isyan ile karşılaşmıştır. Ancak özellikle László ve Kálmán dönemlerinde çıkarılan yasalar ve ülkede aktif rol oynayan tarikatların neticesinde Hıristiyanlık, Macaristan Krallığı'nda sürekli büyüyen bir ivme göstermiş, Macarlar arasında kök salmış ve zamanla politik bir güç haline gelmiştir.

5.1.Antik Din Yanlılarının İsyanları

Kral İsvan döneminde Hıristiyanlaşmaya karşı çıkışlar olmuştur. István'ın ölümünden sonra da bu süreç devam etmiş, hatta Kral Peter döneminde büyük çaplı bir

[566] Váczy Péter, "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában", 263; Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, 107.
[567] Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, 110.
[568] Barna, *Szent Gellért legendája*, 18,19.
[569] Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, 113, 114.

isyana dönüşmüştür. Geleneksel Macar dinine hala bağlı bir lider olan Vata, 1046 yılında büyük bir ayaklanma başlatmış, ülkede kiliseleri yağmalayarak din adamlarını öldürmüştür.[570]

Kral István'dan sonra başa geçen Kral Peter'a bazı itirazlar meydana gelmiştir. Bu nokta da bazı Macar soyluları sürgüne gönderilen Vazul'un üç oğluna gelip tahta oturmaları konusunda teklifte bulunmuştur.[571] Teklife yanıt veren András, Rusya'da vaftiz edilmiş, Levente ise eski inançlarını sürdürmüştür.[572] András ve Levente, Abaújvár'a geldiklerinde Vata isyancıları onlara koşup onlardan eski inançlarına göre yaşayabilmek, piskoposları ve din adamlarını öldürüp kiliseleri yıkmak, Hıristiyan inancını yok etmek için izin vermelerini istemişlerdir. András ve Levente karşı çıkmaları halinde, Vata isyancılarının yanlarında savaşmayacaklarını bildikleri için bu istekleri kabul etmişlerdir.[573] Bu isyancılar arasında olan bir lider Vata, Körös nehri civarında Békés Kalesi lideriydi. Daha önceleri o bölgede Hıristiyanlaştırma hareketleri meydana gelmiş, Vata politik sebeplerden ötürü vaftiz edilmeyi kabul etmiş ve bölgedeki gücünü korumuştur.[574] Macar tarihi kayıtlarına göre ise Vata kendisini şeytanlara adamıştı, saçını kesip geleneksel inançlarına göre örüyor ve at eti yiyordu.[575] Vata isyancıları, din adamlarını öldürüp birçok kiliseyi yıkmışlar, Kral Peter'in yerleştirdiği Alman ve İtalyan devlet görevlilerini öldürmüşlerdir. András ve Levente, Pest önlerine kadar geldiklerinde bunu öğrenen Aziz Gerald ile bazı din ve devlet adamları onları karşılamak için Fehérvár'dan yola çıkmışlardır.[576] Bu kişiler de kralın değişmesini istemişler ve bu nedenle András'a saygılarını sunmak için bir komite göndermişlerdir.[577] Ancak András'ın

[570] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 339.
[571] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 153.
[572] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 118.
[573] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 155.
[574] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 118.
[575] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 155-57.
[576] Bak ve Veszpémi, 157.
[577] Sinor, *History of Hungary*, 43.

önünden ilerleyen Vata ve isyancıları, Aziz Gerald ve yanındakilere saldırmış, Aziz Gerald'ı taşlayarak bir araca koymuşlar, Kelenföld Dağından aşağıya atmışlar ve feci şekilde öldürmüşlerdir.[578] (Resim 10) Kristo Gyula'ya göre Aziz Gerald, Csanád piskoposluğu görevinde Vata'nın bölgesi üzerinde dini otorite sahibi olduğu için Vata, Aziz Gerald'a karşı kişisel bir intikam isteğinde bulunmuştur. O günden sonra da o tepenin ismi Gerald Tepesi olarak anılmaya başlanmıştır[579] Macar tarihi kaydına göre, o gün o kadar çok Hıristiyan ölmüştür ki sayıları sadece tanrı ve meleklerce bilinmektedir.[580]

Kral Peter, isyancılar tarafından yakalanarak András'a götürüldü ve gözleri kör edilerek daha sonra acı içerisinde öldüğü Fehérvár'a gönderildi. Peter'ın ölümünden sonra Székesfehérvár'da katliamdan kurtulan üç piskopos tarafından, 1047 yılında taç giydirilen András ise halkına Vata isyanı sırasında göz yumduğu eski inançlarını bırakarak Hıristiyan inancı ve Kral Aziz István yasaları çerçevesinde yaşamalarını duyurmuştur. *Chronicon Pictum*, Levente'nin ise kısa süre sonra öldüğünü ve eski inançları uyarınca Tuna nehri kenarında defnedildiğini bildirmektedir. *Chronicon Pictum* aynı zamanda Levente'nin eğer ölmeseydi tüm Macaristan'ı kesinlikle eski inançlar ve putperestlik ile kirletecektiğini yazmaktadır.[581]

1046 Vata isyanından sonra ve Kral András'ın ölümü üzerine yerine geçen Kral Béla döneminde eski din yanlıları tekrar harekete geçmiştir. Macar tarihi kayıtlarına göre, Kral Béla tahta geçtikten sonra 1061 yılında, tüm Macaristan'a haber göndererek her köyden iki köy büyüğünün Székesfehérvár gelmesini söylemiş, ancak gelenler sadece köy büyükleri değil, aynı zamanda birçok köylü ve hizmetçi de gelip kale etrafında toplanmıştır. Bu topluluğu gören piskopos ve din adamlarının yanı sıra kral da tedirgin

[578] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 159.
[579] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 119.
[580] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 161.
[581] Bak ve Veszpémi, 163-65.

olup kaleye sığınmışlardır. Orada toplanan kalabalık kendilerine lider seçmişler ve krala mesaj göndererek "*ataları gibi pagan adetlerine göre yaşamak ve piskoposları taşlayıp rahipleri öldürmek, keşişleri boğup kilise vergisi toplayanları asmak ve kiliseleri yıkmak için izin vermesini"* istemişlerdir. Kral bunu duyunca çok üzülmüş ve düşünmek için süre istemiştir.[582] Kral Béla, burada düşünmek için değil hazırlık yapmak amacıyla süre kazanmak için üç gün vakit istemişti. Çünkü Polonya'da vaftiz edilmiş ve Hıristiyanlığa bağlı biri olmuştu.[583] Bu sırada liderler, tahtadan bir sahne yapıp üzerinde Hıristiyan inancını aşağılayan şarkılar söylemiş ve toplanan halk da isyancıları desteklemişdir. Üçüncü günde cevap beklerken kralın emri ile askerler topluluğa saldırmış ve topluluğun bazılarını ve liderlerini öldürmüşler, geri kalanını da bağlayıp kamçılamışlar ve isyanı bastırmışlardır.[584]

1061 isyanının lideri, 1046 yılında isyan çıkaran Vata'nın oğlu János'tu.[585] *Chronicon Pictum,* babasının ritüellerini devam ettiren János'un, etrafında bir sürü büyücü, falcı ve kahin topladığını yazmıştır. János bu kişilerin sözleri ile liderler arasında büyük itibar kazanmıştır. Daha sonra, János'un rahibelerinden Rasdi, Kral Béla tarafından yakalanıp hapse atılmış ve orada ölmüştür. [586]

1046 ve 1061 yılında çıkan iki isyan da eski inancı koruma ideoloji çerçevesinde çıkmıştır. Ancak bunlardan birincisi, özgür ve yüksek statüde insanların, Kral István tarafından konulan dini yasalara ve dini vergilere karşı yaptığı, eski inanç yanlıları isyanı iken ikincisi daha çok köylüler ve düşük statüdeki insanların sosyal engellere ve vergilere karşı çıkardığı bir isyandı. [587] Kral István'ın ölümünden sonra eski inanç ideolojilerinin çerçevesinde çıkan iki isyan da bastırılmış ve Hıristiyanlık kesin bir zafer kazanmış oldu.

[582] Bak ve Veszpémi, 183-85.
[583] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 122.
[584] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 185.
[585] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 122.
[586] Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 155.
[587] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 123.

5.2.László ve Kálmán Dönemleri

1077 – 1095 yılları arasında hüküm süren László erken Macaristan tarihinin önemli figürlerinden birisidir ve Hıristiyanlığın Macaristan'a yerleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.[588]Kral László, kilise kurumu, din adamlarının evliliği, piskoposların görevi, kilise vergisi gibi konularda önemli düzenlemeler yapmış, yasalar çıkarmış ve yeni bazı piskoposluklar kurmuştur.[589]

Kral László döneminde, 1091 yılında Zagreb'de Kalocsa başpiskoposluğuna bağlı bir piskoposluk kurulmuştur.[590] Ayrıca Bihar piskoposluğunun kurulumu, Várad/Oradea'ya nakli ve Kalocsa başpiskoposluğunun Bács'a taşınması da Kral László dönemi ile ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda Kral László kiliselere sürekli bağışlarda da bulunmuştur.[591]

László, çıkardığı sert yasalar ile de dini ve sosyal hayata düzenlemeler getirmiştir. Szabolcs Meclisi Nizamnamesi dahil László'ya atfedilen üç ayrı yasa kitabı bulunmaktadır. Bu yasalar ile din adamlarının evliliği, görevleri, kilise vergisi, kilise tamiratı, dini hayat ve eski Macar dinine ait adetler ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Szabolcs Nizamnamesi, rahiplerin eğer evliler ise eşleri ile birlikte yaşamalarına müsamaha göstermiş,[592] isyan sonucu zarar gören kiliselerin onarılmasını köylülere, kadeh ve piskopos cübbesinin bağışlanmasını krala ve kitapların sağlanması görevinin de piskoposa ait olduğunu söylerken, eskime sonucu zarar görmüş kiliselerin tamirinin piskoposlar tarafından yapılacağını yazmıştır.[593] Szabolcs Nizamnamesinde, aynı zamanda Pazar ayini, kilise ritüellerine katılmak ve dini günlerin uygulanması

[588] Pal, *Realm of St. Stephen*, 32.
[589] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 358.
[590] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 132; Pal, *Realm of St. Stephen*, 34.
[591] Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 132,133.
[592] Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4.", 60.
[593] Bak, 61,62.

konularında da düzenlemeler yapılmış, bu ayin ve törenlere katılmayanlara cezalar verilmesi uygun görülmüştür.[594] Kral Istvan döneminde, Macaristan'a din adamları hep yabancı ülkelerden gelirken[595] László döneminde çıkarılan Szabolcs Nizamnamesi sonrası ülkeye gelecek olan yabancı din adamlarının geçmişinin incelenmesi ve piskoposunun tavsiye mektubu sonucunda alınması gerekmiştir.[596] Nizamnamede, aynı zamanda eski inanç ve adetler ile ilgili düzenlemelerde de bulunmuş, eski dine ait adetlerden olan *kuyu kenarlarında kurban kesme, ağaç, çeşme ve suya adakta bulunma* gibi ritüellerde bulunanların bir öküz bağışlamakla günahlarından arınmaları gerektiği yazılmıştır. [597]

Kral László döneminde, Kral István ve oğlu İmre, Piskopos Gerald, Beszteréd, Zoerard-András ve Benediktli Szkalka, 1083 yılında Papa VII. Gregory'nin onayı ile aziz olarak kabul edilmiş[598] ve böylece bu dönemde Macaristan kendi azizlerini oluşturma yönünde bir adım atmıştır.[599] Kral László, 1091 yılında Montecassino kilisesine aziz Benedikt'in kalıntılarının bir kısmını almak için başvurmuş[600] ve Bihar'da Kral István'ın *Kutsal Sağ Eli'*ne adanmış bir kilise yaptırmıştır. Şu anda *Kutsal Dekster / Kutsal Sağ* olarak adlandırılan Kral István'ın sağ eli, bir kült obje olarak Budapeşte'de bulunmaktadır.[601]

Hartvick, Kral István'ın Székesfehérvár'daki bedeni taşınırken kaybolan ve daha sonraları bulunup kült objeye dönüşen *Kutsal Dekster*'in hikayesini efsanevi bir dille

[594] Bak, 62,63.
[595] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 356.
[596] Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4.", 64.
[597] Bak, 65.
[598] Pal, *Realm of St. Stephen*, 33; Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 133.
[599] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 344; Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 133.
[600] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 337,338; Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 133.
[601] Pal, *Realm of St. Stephen*, 33; Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 133.

anlatmaktadır. Efsaneye göre *Kutsal Sağ El, beyazlar içerisinde bir genç tarafından rahip Mercirius'a verilir ve Mercirius'a zamanı gelene kadar bundan kimseye bahsetmemesi gerektiğini söyler. Rahip elindeki bezi açınca parmağında muhteşem bir yüzük bulunan bir sağ el görür ve bu eli koruyup kollar. Ona, genç İsa tarafından verilen Kutsal El'den, zamanı geldiğinde kilise liderlerine ve krala bahseder*. Hartvick, aynı zamanda tüm bedenin bozulurken *kutsal sağ el*'in bozulmadan kalmasının sebebini, fakirleri beslemek için sürekli bağışlarda bulunmasından kaynaklandığını yazmaktadır.[602]

Kral László'nun halefi Kálmán, *Chronicon Pictum'*a göre, kral olmaya pek uygun değildi. Yarı kör, kambur ve topaldı. Bu yüzden *Kálmán*'ın, Kral László tarafından piskopos olarak eğitilip atanması planlanıyordu[603] ki bir Polonya tarihi kaydı Kálmán'ı yazma sanatında zamanın en iyisi olarak tanıtmaktadır. Ancak Kral László, 1095 yılında ölünce varisi belirlediği yeğeni Álmos yerine, Álmos'un kardeşi Kálmán başa geçmiştir.[604] Kral Kálmán, László'nun çıkardığı yasaları biraz hafifletmiştir. Bu da Hıristiyanlığın Macaristan'daki kati zaferinin bir göstergesi sayılmıştır.[605] Szalbocs Nizamnamesi, eski dini ritüelleri uygulayanları bir öküz ile cezalandırırken, Kral Kálmán döneminde çıkarılan Esztergom Nizamnamesinde ise eski dini ritüelleri uygulayanlar sadece 40 günlük bir oruç ile cezalandırılmıştır.[606]

Kral Kálmán yasaları, Kral Istvan tarafından kiliseye bağışlanan mülklerin kilisede kalmasını ve kiliseye verilen ormanların geri alınmasının yasaklandığını vurgulamaktadır.[607] Ayrıca Kral Kálmán yasaları, kiliseyi sekülerlikten de korumaya

[602] Kurcz, "Szent István király legendája Hartvik püspöktől", par. 27.
[603] Pal, *Realm of St. Stephen*, 34; Bak ve Veszpémi, *The Illuminated Chronicle*, 263,265.
[604] Pal, *Realm of St. Stephen*, 34.
[605] Pal, 48.
[606] Pal, 47; Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 33; Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4.", 65,143.
[607] Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4.", 117,119.

çalışmış, yöneticilerin ya da savaşçıların kilisede otoriteye sahip olmasını yasaklamış, otoriteyi sadece piskoposlara vermiştir. Ayrıca ikinci evliliği olanların, dul kadınlar ya da kaçırılmış kadınlar ile evli olan din adamlarının derhal boşanmasını söylemiş ve din adamlarının dünyevi kıyafetler giymesini yasaklamıştır. Kálmán yasaları, cadıların var olmadıklarından dolayı yargılanmasına gerek olmadığını belirtmiş ama aynı yasa, büyücülerin cezalandırılmasını öngörmüştür.[608]

Kral Kálmán yasalarında ayrıca Müslümanlara yönelik maddeler de yer almıştır. Buna göre, her bir Müslüman köyü bir kilise inşa etmek zorunda bırakılmış ve bu köylerden ayrıca bağış alınmıştır. Kilise inşa edildikten sonra ise köydeki Müslüman nüfusun yarısı başka bir köye taşınmalı ki böylece tek bir din, Hıristiyanlık ve gelenek altında uyum içinde yaşasınlar. Ayrıca yasalara göre Müslüman bir aile asla kızını bir Müslüman ile evlendirmemeli ve eğer evinde bir misafir ağırlıyor ise ev sahibi ve misafir et olarak sadece domuz eti yemelidir.[609]

5.3. Moğol İstilasına Kadarki Gelişmeler

12. yüzyılda batıda ortaya çıkmış dini tarikatlardan bazıları Macaristan'da da yer edinmiştir.[610] Bu tarikatlardan Prémontré tarikatı için Kral II. István ve Sistersiyenler için Kral II. Géza dönemlerinde manastır ve kiliseler inşa edilmiştir. Prémontré tarikatı, belli bir süre sonra derebeylerin korumasına girmiş ve maddi destek almışken, Sistersiyenler ise hanedan tarafından desteklenmiştir. Kral III. Béla, Sistersiyenlere büyük ayrıcalıklar tanırken aynı zamanda da Igriş, Zirc, Pilis ve Szentgotthárd'ta zengin manastırlar inşa ettirmiştir. [611]

---

[608] Bak, 126,127.
[609] Bak, 124,125.
[610] Berend, Laszlovszky, ve Szakács, "The Kingdom of Hungary", 354; Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages*, 358; Jean W. Sedlar, *East Central Europe in the Middle Ages, 1000-1500* (Seattle: University of Washington Press, 1994), 157.
[611] Pal, *Realm of St. Stephen*, 81.

Ayrıca 12. yüzyılda askeri bazlı dini tarikatlar da Macaristan'da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tarikatlardan Aziz John Şövalyeleri, askeri rollerinden çok, yardım vakıfları neticesinde, muhtemelen II. Géza döneminde Macaristan'a gelmişler ve ilk olarak Csurgó bölgesine yerleşmişlerdir. Aynı zamanda II. Géza, 1150 civarında Esztergom'da Aziz Istvan onuruna bir hastane inşa etmiş ve hastane çevresinde *Stephanites* adında bir şövalye tarikatı (*hospitaller)* oluşturmuştur.[612]

Yeni oluşmuş iki dini tarikat olan Dominiken ve Fransisken de hızla Macaristan'da yer edinmeye başlamıştır. Dominikenler, 1221 yılında Paulus Hungarus önderliğinde Macaristan'a gelmişler, 1233 yılında bir bölge oluşturmuşlar ve Moğol İstilasına kadar 12 manastır kurmuşlardır. Fransiskenler ise Dominikenlere göre sayıca daha az olsalar da 1238 yılına gelindiğinde, onların da Macaristan'da bir bölgeleri olmuştur.[613] Bu iki oluşumun ana teması, dilenci tarikatlar olmaları ve temel amaçları da kilise dışındaki halka vaazlarda bulunmaktı.[614] Kısa süre içerisinde kraliyet ailesinde önemli etkilerde bulunmaya başlamışlardır. [615] Bu tarikatlar, özellikle Dominikenler, Macaristan'daki Kumanların Hıristiyanlaştırılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. [616]

13. yüzyıl başlarında kilise, Macaristan'da artık politik bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. 1222 yılında çıkarılan emirlere göre (*Aranybulla / Golden Bull / Altın Bildiri)* Kilise, Yahudi ve Müslümanların yüksek rütbeli mali makamlara getirilmesine karşı çıkmış ve ayrıca 1231 yılında kralın bu emirleri kilise lehine maddeler de ekleyerek tekrar yayınlamasını sağlamıştır. 1222 yılında soylulara, eğer kral

[612] Pal, 81; Gyula, *Magyarország története 895-1301*, 194,195; Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages,* 359.
[613] Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages,* 359; Pal, *Realm of St. Stephen*, 96,97.
[614] Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages,* 359.
[615] Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, 359, 360; Pal, *Realm of St. Stephen*, 97.
[616] Berend, Urbańczyk, ve Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages,* 360; Pal, *Realm of St. Stephen*, 95.

hükümlere uymazsa itiraz ve isyan etme hakkı verilirken,[617] 1231 yılında Esztergom Başpiskoposluğuna, eğer kral hükümlere uymazsa, kralı aforoz etme hakkı tanımıştır.[618] Nitekim başpiskopos bu çerçevede 1232 yılında, II. András'ın önde gelen baronlarını aforoz etmiştir. Papa IX. Gregory, Palestrina Kardinali Jacopo Pecorari'yi Macaristan'a göndererek durumu düzeltmesini istemiş ve Papalık elçisi 1232 yılında András'ın kiliseye önemli ayrıcalıklar tanıyan antlaşmayı imzalamasını sağlamıştır.[619]

Moğol orduları, 1241 yılında Macaristan'a girmiş[620] ve Muhi savaşında başpiskoposların ikisi de dahil olmak üzere birçok piskopos ve din adamı hayatını kaybetmiş, birçok köy ve şehrin yanında çok sayıda kilise de yıkılmıştır.[621]

[617] Bak, "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4.", 167; 176-80; 169,170.
[618] Bak, 181.
[619] Pal, *Realm of St. Stephen*, 96.
[620] Moğolların Macaristan işgali hakkında detaylı bilgi için bkz: Roger, *Anonymous and Master Roger*, 132-227.
[621] Pal, *Realm of St. Stephen*, 100; Roger, *Anonymous and Master Roger*, 187,189.

SONUÇ

Macarların en eski ataları, eski zamanlarda Ural dağlarında, güneybatıda Hint-Avrupa ve Hint-İran toplulukları, güneydoğuda Mançu-Tunguz ve Türk topluluklarının komşuları olarak Sibirya ormanlarında avcı-toplayıcı-balıkçı bir toplum olarak yaşamışlardır. Ural topluluklarında ilk ayrılık M.Ö 3000 ile 2000 yılları arasında meydana gelmiş, Macarların atalarının da aralarında bulunduğu Fin-Ugorları oluşturan topluluk batıya ve kuzey batıya doğru göç etmiş, diğer grup ise Samoyedleri oluşturmuştur. Burada İran ve Hint-Avrupa toplulukları ile ilişkiler devam etmiş ancak Fin-Ugorların yaşam tarzlarında ve sosyo-kültürel yapılarında değişiklik oluşturacak bir etkileşim meydana gelmemiştir. Fin-Ugor birliği bir kısım halkın kuzey ve kuzeybatıya göç ederek Fin-Permian topluluklarını, Ön-Macarların da aralarında bulunduğu diğer kısmı ise güneydoğuya hareket ederek Ugorları oluşturması ile son bulmuştur. Ugorlar, M.Ö. 500 yılına kadar yaklaşık 1500 yıl boyunca Tobol ve İrtiş nehirleri bölgesinde kalmışlardır. Ugorlar bu dönem içerisinde, İran halkları ile iletişimlerini devam ettirmişler ve muhtemelen Türk toplulukları ile de karşılaşmışlardır. Bu dönem içerisinde Fin-Ugor öncüllerine göre, daha gelişmiş bir sosyo-kültürel yapıya sahip olmaları ve atçılık ile tanışmalarına rağmen avcı topluluk yapıları hala devam etmiştir. M.Ö. 500 yılı civarında, Ugorlar da ayrışım netleşmeye başlamış ve Macarların ilk ataları Ön-Macarlar Ugorlardan ayrılarak güneye, Başkirya bölgesine doğru ilerlemişlerdir.

Ön-Macarların buradaki yaşamları hakkında pek fazla bilgi bulunmasa da burada Türkler ile karşılaşmışlar ve avcı-toplayıcı topluluktan artık hayvan yetiştirici atlı göçebe topluluğa doğru değişim göstermişlerdir. Macarların, Başkirya bölgesinden ayrılarak M.S 500-600 yıllarında, Bulgarların terk ettikleri Kuban bölgesine hareket ettikleri ve orada Hazar Hanlığı egemenliğinde yaşamaya başladıkları, kabul gören görüşler arasındadır. Kuban bölgesinde bulunan Macarlar, Peçenekler tarafından yenilgiye uğratılmışlar, daha

sonra batıya Etelköz'e hareket etmişler ve yurt edinme dönemi öncesinde son yurtları olarak Don ve Dinyester arasındaki bölgeye yerleşmişlerdir.

Etelköz'de bazı sosyo-politik değişiklikler meydana gelmiştir. Árpád, kalkan üstünde kaldırma ile başa geçmiş ve Macarlar, Árpád liderliğinde Macar Prensliğini kurmuşlardır. Macarlar, Etelköz'e yerleştiklerinde ilgileri artık batıya yönelmiştir. Bulgarlar, Morovyalılar, Franklar, Bizans ve Slavlar ile etkileşime geçmişlerdir. Avrupa içlerine akınlar düzenlemişler, Bizans, Morovya, Franklar gibi ülkeler için paralı asker olarak savaşmışlardır. Bu savaşlardan biri olan Bizans-Bulgar savaşında Bizans'ın yanında yer almışlar, Bulgar şehirlerini yağmalamışlardır. Bulgarlar'ın Peçenekler ile anlaşarak Etelköz'de Macarlara saldırıp yerleşkelerini yok etmelerinden sonra Macarlar, batıya doğru ilerleyerek "yurt edinme" dönemini başlatmışlar ve ilk olarak Transilvanya bölgesine yerleşmişlerdir. Burada belli bir süre kalan Macarlar, güçlerini toparlayıp İtalya ve İspanya'ya kadar olmak üzere Avrupa içlerine onlarca sefer düzenlemişlerdir. 900 yılına gelindiğinde Karpat Ovası, Macarlarca tamamen ele geçirilmiş ve bölgedeki Macar kontrolü sağlamlaştırılmıştır.

Karpat Ovasına yerleşen Macarlar, 955 yılında alınan Lechfeld yenilgisine kadar, Avrupa içlerine birçok akın düzenlemişler ve Hıristiyan dünyasına büyük zararlar vermişlerdir. Lechfeld yenilgisinden sonra ise batıya yönelik Macar akınları durmuş, daha ılımlı politika izlenerek Hıristiyanlık ile yakınlaşmalar başlamıştır.

Ural bölgesinden Karpat Ovasına kadar süren yolculukları boyunca Macarlar, Fin-Ugor kültürü yanı sıra Hint-Avrupa toplulukları, İran halkları ve Türkler ile karşılaşmış sosyo-kültürel özellikleri, dilleri ve dinleri bu çerçevede değişikliklere uğramıştır. Sonuç olarak, Macarların Hıristiyanlık öncesi dinleri, Fin-Ugor kökeni çerçevesinde Türkler başta olmak üzere İran, Slav dini sistemleri etkisi altında şekillenmiş şamanistik ve naturistik özellikler taşıyan, tek tanrılı bir dini sistem olarak ortaya çıkmıştır.

Hıristiyanlık öncesi Macarlarda tanrı inancı, Türklerdeki *Tengri* inancı ile birçok paralellik göstermekte ve monoteist bir özellik sergilemektedir. Tanrı anlamındaki İsten kelimesinin muhtemelen Orta İran dilinden alındığı kabul edilmekle birlikte, Batı Göktürkleri kağanı İstemi ve Hatti kökenli Esthan kelimelerinden geldiği savları da öne sürülmüştür. İsten, Hıristiyanlık öncesi Macar inancında tek, her şeyin üstünde, iyiye yardım eden, kötüyü cezalandıran, yeri ve gökyüzünü yaratan, yıldızları ve güneşi göğe yerleştiren, Macarların atası ve onları vaat edilen topraklara yerleştiren ulusal bir tanrı özelliklerine sahiptir.

Hıristiyanlık öncesi Macarlarda kurban ritüelleri önemli bir yer tutmaktaydı. Bu ritüellerin önemi, Hıristiyanlığın artık tamamen yerleştiği Macar Krallığında çıkarılan yasalarda görülebilmektedir. Bu yasalar ile kutsal kabul edilen su, ağaç ve kuyu kenarlarında kurban kesmek, ağaç, çeşme ve suya adakta bulunmak yasaklanmıştır. Kurban ibadeti de su kenarlarında kurban kesmek, adakta bulunmak, tanrıya kurban sunmak, at kurban etmek, cenaze ritüellerinde at ya da başka bir hayvan kurban etmek, libasyon (sunu), özellikle kan adağı gibi birçok yönden eski Türk inanç sistemi ile benzer özelliklere sahiptir.

Hıristiyanlık öncesi Macarlar, monoteist bir tanrı anlayışının yanı sıra natüristik inançlara da sahip olmuşlardır. Bu inanç çerçevesinde Macarlarca doğadaki bazı yerlerin özel güçleri olduğu düşünülmüştür. Bu inanç çerçevesinde ateşe, suya ve toprağa büyük saygı duymuşlar, bu kültler çevresinde bazı ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Macarların natürist inançları hakkında yazılı belgeler yok denecek kadar az olsa da Müslüman yazarlarca Macarların ateşe saygı duydukları vurgulanmıştır. Ateşin, suyun ve toprağın ortak özellik olarak koruyucu, arındırıcı ve iyileştirici özellikleri ön plana çıkkmıştır. Su, su yolları Macarlar için önemli bir yere sahip olmuş, yukarıda adı geçen özelliklerin dışında su, aynı zaman da ölülerin gömüldüğü bir yer olmuş ve kehanette bulunmak için

kullanılmış, toprak ise koruyucu, iyileştirici özelliğinin yanı sıra bir anne olarak kişiselleştirilmiştir.

Hıristiyanlık öncesi Macar dini inanç sisteminde *táltos, tudós, garabonciás, boszorkány,* gibi figürler bulunmuş olsa da bunların arasında *táltos* daha ön plana çıkmıştır. Altay-Sibirya şamanlarına denk gelen táltosların, doğumdan gelen bazı özelliklere sahip oldukları düşünülmüştür. Vücutta fazla kemik, diş ile doğma, altı parmak, psikolojik bozukluklar gibi bazı özellikler sergilemek táltosluk belirtileri olarak kabul görmüştür. Bu özellikleri barındıran kişi, táltos olmadan önce ağır bir ruhani sınavdan geçer ya ölü gibi günlerce yatar ya da uzak ıssız yerlere gider günlerce gelmezdi. Bu sırada eti ruhlar ve ata táltoslarca parçalanır ve ardından aday tekrar iyileşirdi. Kişi böylece sırra erer ve táltosluk görevi başlamış olurdu. Táltos rolü reddedildiği takdirde ya delilik ya da ölüm ile sonuçlanırdı. Çünkü bu seçim ile değil, doğuştan gelen bir görev olarak kabul edilirdi. Táltosların şamanlık, hekimlik, rahiplik, büyücülük gibi toplumsal rolleri bulunmaktaydı. Táltosluk bahsi geçen tüm bu özellikleri ve seçim yöntemi, göreve başlama sınavı, hekimlik, rahiplik gibi özellikleri ile Altay – Sibirya Türk şamanlığı ile örtüşmektedir.

Macarların 13. ve 14. yüzyıllarda yazılmış tarihi kayıtlarında bahsi geçen iki farklı köken efsanesi bulunmaktadır. Bunlardan ikisi de hayvan ata olarak adlandırılabilecek inanç öğeleri barındırmaktadır. Efsanelerden ilki Nuh peygamberin torunları, Nemrut'un oğlu Hunor ve Magor çerçevesinde, Hunları ve Macarları ortak kökene bağlamakta ve onlara Azov Denizine kadar yol gösteren hayvan ata olarak adlandırılabilecek dişi bir geyik motifini sunmaktadır. Diğer efsane ise daha ileri bir tarihe atıf da bulunarak Árpád'ın babası Álmos'un doğumundan bahsetmektedir. Bu efsane Álmos'un annesi Emese'nin rüyasında gördüğü bir doğan türü kuş neticesinde totemik bir inanç sistemi barındırdığı söylenebilmektedir. Bu inanca göre Emese rüyasında gördüğü bir kuş tarafından hamile kalmış ve rahminden kendi toprakları dışına bir sel boşanmıştır. Buna

göre, Macarların doğan (tuğrul) soyundan geldiğine inanılmış ve bu soydan şanlı krallar türemiştir. Bu efsanede totemistik inanç izlerinin yanı sıra İran topluluklarının da izlerine rastlanmaktadır.

Macarlar, 955 yılında Lechfeld yenilgisi sonrasında Taksony liderliğinde Batı üzerine akınları durdururken Taksony'nin oğlu Géza liderliğinde Hıristiyanlığa yaklaşmaya başlamış, Géza'nın oğlu István yönetiminde eski Macar inançları silinmiş yerine Hıristiyanlık Macarlar arasında tamamen yayılmıştır.

Her ne kadar Macarların, Karpatlardan önce Hıristiyanlık ile karşılaştığına dair kayıtlar bulunsa da bu etkileşimlerin Macarların Hıristiyanlaşmasına ne kadar etki ettiği bilinmemekte, kayda değer bir etkinin olmadı görüşü hakim görüş olarak ön plana çıkmaktadır. Bilim dünyasında, Géza'nın son göçebe lider mi yoksa ilk Hıristiyan lider mi olduğu konusundaki tartışmalar netlik kazanmamıştır. Ancak Hıristiyanlaşma sürecinde ilk temel adımlar Géza tarafından atılmıştır. Sürece ilk önemli etkiyi ise Bizans Kilisesi, Bulcsu ve Gyula'nın vaftiz ederek ve Hierotheous'u Macaristan Piskoposu atayarak yapmıştır. Ancak tam bir Hıristiyanlaşma süreci 1000 yılında Latin Kilisesi etkisi altında István'ın başa geçmesi ile başlamış ve tamamlanmıştır.

Kral István, bu süreçte ilk olarak Papa II. Sylvester'dan, III. Otto'nun desteği ile taç alıp resmi olarak Hıristiyan Macaristan Krallığını kurmuştur. Kral Istvan burada sadece bir taç değil Hıristiyanlığı Macaristan'da daha da yaymak ve kökleştirmek için kendisine piskoposluk, başpiskoposluk ve manastırlar açabilecek, dini rütbeler verebilecek yetkiyi veren apostolik bir haç da almış ve Papalığın dini bir temsilcisi olmuştur.

Kral Istvan, Macaristan'da Hıristiyanlığı yaymak için aldığı yetkiyi başarılı bir şekilde kullanmış, çıkarttığı yasalar ile ülkesinde Hıristiyanlığın kökleşmesini sağlamıştır. Yasalara göre Macaristan Krallığı'nda yaşayan herkes, tanımlanmış azınlık

dini gruplara dahil olmadıkları sürece Hıristiyan olmak zorunda kalmışlar ve her köye bir kilise inşası zorunlu kılınmıştır. Ayrıca dini günlerin kutlanması mecburi kılınmış, aksi takdirde yasalar ceza gerektirmiştir.

Kral István ayrıca Macaristan'a birçok din adamını davet etmiş, onları korumuş, ülkesine gelen yabancılara iyi davranmıştır. Kral István döneminde Macaristan'a Hıristiyanlığı yaymak amacıyla Batı'dan, Bavyera bölgesi, Alman İmparatorluğu, İtalya gibi bölgelerden birçok din adamı gelip misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur.

Kral István'ın Hıristiyanlaşma sürecindeki en önemli adımlarından biri de piskoposluk ve başpiskoposluk bölgeleri kurmak olmuştur. Ülkeyi 1000 – 1030 yılları arasında Esztergom ve Kalocsa olmak üzere iki başpiskoposluğa ayırmış ve bunlara bağlı on tane piskoposluk bölgesi kurmuş, birçok kilise inşa ettirmiştir. Kurulan piskoposluklar ve başpiskoposluklarda Aziz Gerald gibi önemli figürler görev almış ve bu kurumlar bölgeye birçok misyoneri çekmiştir. Ülkede kurulan piskoposluk ve başpiskoposlukların başına getirilen din adamları genellikle Kluni hareketine mensup olmuş, özellikle István'ın son dönemlerinde Benedikten tarikatına mensup kiliseler inşa edilmiştir. Bu kurumlar ile ayrıca bölgede çalışan Bizans misyonerlerinin de etkisi kırılarak ülke tamamen Latin Kilisesi çerçevesinde Hıristiyanlaşmıştır.

Macaristan'ın Hıristiyanlaşma sürecine dış etmenler de önemli derecede etki etmişlerdir. Macaristan'ın Hıristiyanlaşması, tam da Kluni hareketinin zirve noktasına denk gelmiş ve ülkeye gelen misyoner din adamları bu reformlardan oldukça etkilenmiş kişiler olmuştur. Bu nedenle Macaristan'da Hıristiyanlığın yayılması ve ilk kilise organizasyonunda Kluni hareketi önemli bir etkiye olmuştur. Kral István'ın Hıristiyan karakteri ve Macaristan'ın Hıristiyanlaşması üzerinde en önemli etmenlerden biri Aziz Adalbert de Kluni reformlarını benimsemiştir. Ayrıca Wolfgan, Radla, Astrik,

Anastasius, Bonipert, Gerald gibi Macarların Hıristiyanlaşmasında önemli roller üstlenmiş birçok din adamı da bu reformları benimsemişlerdi.

Macarların Hıristiyanlaşmasında bir diğer önemli etken, Latin Kilisesi olmuştur. Kral István'ın, Papa II. Slyvester'dan aldığı taç ve apostolik haç, bu etkenlerin en önemlisi olarak ortaya çıkmaktadır. Kral István, aldığı bu taç ve apostolik haç ile ülkede birçok piskoposluk, başpiskoposluk ve kilise inşa etme yetkisini elde etmiştir.

Macarların Hıristiyanlaşmasında en önemli unsurlardan biri de Alman İmparatorluğu olmuştur. Kral István'ın tacı almasında İmparator III. Otto'da etkili olmuş ve Macaristan'a gelen misyonerlerin büyük bir çoğunluğu özellikle Bavyera, Avusturya bölgesi ve Alman İmparatorluğu bölgelerinden olmuştur. Alman etkisi, özellikle Bavyera etkisi Macaristan'da sosyal, kültürel ve dini hayatta çok önemli izler bırakmıştır.

Bizans Kilisesi, daha Macarlar Karadeniz'in kuzey bölgelerinde Hazar egemenliğinde yaşarken, bu bölgelerde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Macarların bu bölgede Bizans Hıristiyanlığı ile karşılaştığının ilk net kanıtı ise Aziz Kiril ve Methodius'un hayatları hakkındaki yazılı kayıtlar olmuştur. Ancak bu faaliyetler, Macarlar üzerinde büyük çapta bir başarı sağlamamıştır. Bizans etkisi Macarların yurt edinme sonrasında da devam etmiş, Roma Kilisesinden önce ilk önemli adımlar Bizans tarafından atılmıştır. Macar liderler Bulcsu, Termacsu ve Gyula İstanbul'da vaftiz edilmiş, Gyula beraberinde ilk Macaristan piskoposu Hierotheos ile birlikte ülkesine geri dönmüştür. Gyula'nın çabaları ve Hierotheos'un faaliyetleri ile birlikte bölgede birçok Macar, Bizans Kilisesi altında Hıristiyanlaşmış ve Bizans'a bağlı 600 civarında kilise inşa edilmiştir.

Kral Istvan döneminde Hıristiyanlaşmaya karşı bazı dirençler gösterilmiş olsa da bunlar etkili olamamışlardır. István'ın ölümünden sonra da bu dirençler devam etmiş ve Hıristiyanlaşma süreci, biri 1046 Vata İsyanı ve diğeri 1061 İsyanı olmak üzere iki önemli

isyan ile karşılaşmıştır. İsyanlar her ne kadar dini nitelikli gözükse de altlarında politik nedenler barındırmış ve nihayetinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak başarısızlıkla son bulan bu isyanlar, Macaristan'ın Hıristiyanlaşmasında önemli figürlerden Aziz Gerald'ın ölümüne neden olmuştur. Bu adı geçen iki isyanın bastırılması ile, Hıristiyanlık Macaristan'da kesin bir zafer elde etmiş ve yerleşmiştir.

László ve Kálmán dönemlerinde de Hıristiyanlık kurulan yeni piskoposluklar, çıkarılan yeni yasalar ile Macaristan'da iyice kök salmıştır. Ayrıca Kral László döneminde Kral István, Kral István'ın oğlu İmre, Piskopos Aziz Gerald, Besztéréd, Zoerard-András ve Benedikt'li Szkalka gibi figürler, Papa VII. Gregory'nin onayı ile aziz olarak kabul edilmiş ve Macaristan kendi kilisesinin yanı sıra kendi azizlerini de oluşturmaya başlamıştır. Macaristan Kilisesi, 13. yüzyıla gelindiğinde ise artık ülkede politik bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamış, Hıristiyanlık tamamen ülkede kökleşmiştir.

KAYNAKÇA

Abbot Regino of Prüm, ve Saint Adalbert (Archbishop of Magdeburg). *History and Politics in Late Carolingian and Ottonian Europe: The Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Magdeburg*. Çeviren Simon MacLean. Manchester: MUP, 2009.

Acıpayamlı, Orhan. *Türkiyede Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.

Ahmetbeyoğlu, Ali. *Avrupa Hun İmparatorluğu*. TTK, 2001.

———. "Avrupa Hunlarının 'Sihirli Geyik' Efsanesi". *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, 65-68. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1995.

———. *Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları*. TDAV, 1995.

Araz, Rıfat. *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. AKM Yayınları, 1995.

Arık, Durmuş. "Geleneksel Türk Dini". *Dinler Tarihi El Kitabı*, editör Baki Adam, 479-500. Ankara: Grafiker, 2017.

———. "Kutsal Mekan ve Ziyaret Fenomeni". *Halk İnanışları El Kitabı*, editör Durmuş Arık ve Ahmet Hikmet Eroğlu, 70-97. Ankara: Grafiker, 2017.

Arik, Durmuş. "Kırgızlar'da Kurban Fenomeni". *AÜİFD* 46, sy 1 (2005): 157-74.

Arminen, Karl Vilhelm. *English and Finnish Dictionary*. Finnish Lutheran book concern, 1914. http://archive.org/details/englishandfinni00armigoog.

Aydın, Erhan. *Uygur Yazıtları*. Bilge Kültür Sanat, 2018.

———. *Yenisey Yazıtları*. Kömen Yayınları, 2015.

Bak, János. "Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary All Complete Monographs. 4." USU Libraries, 01 Ocak 2019. https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4.

Bak, Janos, ve Laszlo Veszpémi, ed. *The Illuminated Chronicle: Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenthcentury*. Budapest; New York: CEU Press, 2018.

Bakay, Kornél. "Hungary". *The New Cambridge Medieval History: Volume 3, c.900-c.1024*. Cambridge University Press, 2015.

Balassa, Iván, ve Gyula Ortutay. *Hungarian Ethnography and Folklore*. Budapest: Corvina, 1984. https://mek.oszk.hu/02700/02790.

Bálint Csanád. "A honfoglaláskori lovastemetkezések". *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, sy 1971/2 (1971): 85-108.

Barabás, Gábor. "The Christianization of Hungary". *Chrystianizacja Młodszej Europy*, editör Józef Dobosz, Marzena Matla, ve Jerzy Strzelczyk. Historian nr 228. Poznań, Poland: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016.

Barna, Dr. Janos, ed. *Szent Gellért legendája : Vita S. Gerardi*. Çeviren Gálos Rezső. Csanádvármegyei könyvtár. Makó: Gaál L. Ny., 1928. https://mek.oszk.hu/18400/18426.

Bartha Antal. *A magyar nép őstörténete*. Akadémiai Kiadó, 1988.

Bayat, Fuzuli. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.

———. *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, t.y.

Baykuzu, Tilla Deniz. *Asya Hun İmparatorluğu*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020.

Berend, Nora. *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and "Pagans" in Medieval Hungary, c. 1000 - c. 1300*. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press, 2001.

———. "Introduction". *Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus' c.900-1200*, editör Nora Berend, 1 edition. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press, 2007.

Berend, Nora, József Laszlovszky, ve Béla Zsolt Szakács. “The Kingdom of Hungary”. *Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus’ c.900-1200*, editör Nora Berend. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007.

Berend, Nora, Przemyslaw Urbańczyk, ve Przemyslaw Wiszewski. *Central Europe in the High Middle Ages: Bohemia, Hungary and Poland, c.900–c.1300*. Cambridge University Press, 2013.

Betti, Maddalena. *The Making of Christian Moravia (858-882): Papal Power and Political Reality*. Leiden: Brill, 2013. https://brill.com/view/title/20594.

Bowlus, Charles R. *Franks, Moravians, and Magyars: The Struggle for the Middle Danube, 788-907*. University of Pennsylvania Press, 1995.

Christie, Neil. *The Lombards : The Ancient Longobards*. Oxford; Malden: Blackwell, 1998. http://archive.org/details/lombards00neil.

“Chronicon Pictum”. Erişim 17 Ocak 2020. https://web.archive.org/web/20120304111134/http://konyv-e.hu/pdf/Chronica_Picta.pdf.

Costambeys, Marios. *The Carolingian World*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2011.

Curta, Florin. “Before Cyril and Methodius: Christianity and Barbarians beyond the Sixth- and Seventh-Century Danube Frontier”. *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, editör Florin Curta. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005.

Çağatay, Saadet. “Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 4 (01 Haziran 1956): 153-77.

Çoruhlu, Yaşar. *Erken Devir Türk Sanatı (İç Asyada Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi)*. Kabalcı Yayınları, 2017.

———. *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

———. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.

Dienes, Mary. "Eastern Missions of the Hungarian Dominicans in the First Half of the Thirteenth Century". *Isis* 27, sy 2 (1937): 225-41.

Diószegi, Vilmos. *A pogány Magyarok Hitvilága*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967.

Diószegi, Vilmos, ve Ilona Nagy. "garabonciás, garabonciás diák". *Magyar Néprajzi Lexikon*, editör Gyula Ortutay, 2:264,265. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979.

Durmuş, İlhami. *İskitler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.

———. "Türk Kültür Çerçevesinde Ant". *Milli Folklor*, sy 84 (2009): 97-106.

Ebulgazi Bahadır Han. *Şecere-i Terakime 'Türklerin Soy Kütüğü*. Çeviren Muharrem Ergin. 1001 Temel Eser 33. Tercüman, t.y.

Edit, Tasnadi, Gülen Yılmaz, Kakuk Zsuzsa, ve Gün Benderli. *Magyar-Török szótár*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002.

Eliade, Mircea. *İmgeler ve Simgeler*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. Doğu Batı Yayınları, 2017.

———. *Kutsal ve Kutsal-Dışı Dinin Doğası*. Çeviren Ali Berktay. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.

———. *Mitlerin Özellikleri*. Çeviren Sema Rifat. İstanbul: Om Yayınları, 2001.

———. *Şamanizm*. Çeviren İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006.

Esin, Emel. "'And' The Cup Rites in Inner-Asian and Turkish Art". *Forschungen zur Kunst Asiens: in Memoriam Kurt Erdmann, 9. September 1901-30. September 1964*, 224-61. İÜEF, Türk ve Islâm Sanati Kürsüsü, 1969.

F. A. Wright. *The Works Of Liudprand Of Cremona*. London: George Routledge and Sons, Limited, 1930.

Fazekas, Jenö. “Hungarian Shamanism, Material and History of Research”. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 1 (01 Ağustos 1967): 97-119. https://doi.org/10.30674/scripta.67026.

Ferenc, Galla. “Szent István apostoli tevékenykedése és e téren ismertebb munkatársai”. *Serédi Jusztinián Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. A Magyar Tudomanyos Akademia felkérésére szerkesztette* ., 213-65. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1938.

Fodor, István. *A magyarok ősi vallásáról*. Vallástudományi Tanulmányok 6. Budapest, 2004.

———. *In Search of a New Homeland: The Prehistory of the Hungarian People and the Conquest*. Budapest: Corvina, 1982.

———. *The Ancient Hungarians: Exhibition Catalogue*. Budapest: Hungarian National Museum, 1996.

Font, Márta, ed. *Dinasztia, Hatalom, Egyház : Régiók Formálódása Euroópa Közepén (900 - 1453)*. Pécs: Verlag nicht ermittelbar, 2009.

Gábor, O. Nagy. *Magyar Szólások és Közmondások*. 4. Budapest: Gondolat, 1985.

Gabriel, Astrik L. “The Conversion of Hungary to Christianity”. *The Polish Review* 6, sy 4 (1961): 31-43.

Golden, Peter B. “The Khazar Sacral Kingship”. *Pre-Modern Russia and Its World: Essays in Honor of Thomas S. Noonan*, editör Thomas Schaub Noonan, 79-102. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006.

———. “The Peoples of South Russian Steppes”. *The Cambridge History of Early Inner Asia*, editör Denis Sinor. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1990.

———. “The Peoples of the Russian Forest Belt”. *The Cambridge History of Early Inner Asia*, editör Denis Sinor. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1990.

Granfield, Patrick. *The Papacy in Transition*. New York: Doubleday, 1980. http://archive.org/details/papacyintransiti00gran.

Gumilev, L. N. *Eski Türkler*. Çeviren Ahsen Batur. İstanbul, 1999.

Györffy György. *István király és műve*. Budapest: Gondolat, 1977.

György, Balanyi. “Szent István mint a magyar keresztény egyház megalapítója és szervezője”. *Serédi Jusztinián Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. A Magyar Tudomanyos Akademia felkérésére szerkesztette* ., 329-59. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1938.

Gyula, Kristó. *Hungarian History in the Ninth Century*. Szegedi Középkorász Műhely, 1996.

———. *Magyarország története 895-1301*. Budapest: Osiris Kiadó, 1998.

———. *Szent István király*. Budapest: Neumann Kht., 2002. http://mek.oszk.hu/05000/05000.

———. “The Life of King Stephen the Saint”. *Saint Stephen and His Country: A Newborn Kingdom in Central Europe: Hungary*, editör Attila Zsoldos, 15-36. Budapest: Lucidus, 2001.

Gyula Kristó, ve Makk Ferenc. *Az Árpád-házi uralkodók*. Budapest: Interpress, 1988.

Gyula, László. *Árpád népe*. Budapest: Helikon, 1988.

Hajdu, Péter. *Finno-Ugrian Languages and Peoples*. London: Deutsch, 1975.

———. “The Origins of the Hungarians”. *The Hungarian Language*, editör Loránd Benkö ve Samu Imre. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972.

Herodotus. *The Persian Wars, Volume II: Books 3-4*. Çeviren A. D. Godley. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1921.

Hoppál, Mihály. *Avrasya'da Şamanlar*. Çeviren Bülent Bayram ve Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz. 3. bs. YKY, 2019.

———, ed. *Shamans and Traditions*. Budapest: Akademiai Kiado, 2007.

Horvath, Andras Paloczi. *Pechenegs, Cumans, Iasians: Steppe Peoples in Medieval Hungary*. Budapest: Corvina Kiado, 1989.

Ibrahim Kafesoglu Eski Turk Dini. *Eski Turk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.

Ipolyi, Arnold. *Magyar mythologia*. Budapest: Zajti F., 1854. http://archive.org/details/magyarmythologi00ipolgoog.

İnan, Abdülkadir. *Eski Türk Dini Tarihi*. 2. bs. Altınordu Yayınları, 2017.

———. *Tarihte ve Bugün Şamanizm / Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TTK, 1986.

Joinville, Jean De. *Bir Haçlının Hatıraları*. Çeviren Cüneyt Kanat. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.

Jordanes, 6th cent. *The Gothic History of Jordanes in English Version;* Princeton: Princeton University Press, 1915. http://archive.org/details/gothichistoryofj00jorduoft.

Kalafat, Yaşar. *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. 5. bs. Ebabil Yayıncılık, 2005.

———. *Türk Kültürlü Halklarda Mitik-Mistik Kavşakta Yer*. Ankara: Berikan, 2015.

Kállay, Ferenc. *A Pogány Magyarok Vallása*. Pest: Lauffer - Stolp, 1861. https://mek.oszk.hu/09900/09900.

Kantor, M. *Medieval Slavic Lives of Saints & Princes*. 1st edition. Ann Arbor, Mich: Michigan Slavic Publications, 1983.

Karácsonyi, János. *Szent István király élete*. Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 1904. http://mek.oszk.hu/11200/11211.

Karatay, Osman. "Etelköz: Ortanca Macar Yurdu Hakkında Yeni Bazı Tespitler". *BELLETEN* 78, sy 281 (2014): 41-91.

———. "Macarlar". *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, editör Osman Karatay ve Serkan Acar, 409-48. İstanbul: Kitabevi, 2018.

———. *Macarlar Kökler ve Türkler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

Kézai, Simon. *Gesta Hungarorum: The Deeds of the Hungarians*. Editör László Veszprémy ve Frank Schaer. Budapest; New York: CEU Press, 1999.

Koszta, László. *A Kalocsai Érseki Tartomány Kialakulása*. Pécs: Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, 2013.

———. "A pécsi püspökség alapítása". *A Pécsi egyházmegye története-1: A középkor évszázadai (1009-1543),* 13-42. Pécs: Fény Kft., 2009. https://www.academia.edu/9698718/A_pécsi_püspökség_alapítása.

———. "State Power and Ecclesiastical System in Eleventh Century Hungary (An Outline to the Dynamics of the Development of Hungarian Christian Church)". *In My Spirit and Thought I Remained a European of Hungarian Origin: Medieval Historical Studies in Memory of Zoltán J. Kosztolnyik*, editör Z. J Kosztolnyik, István Petrovics, ve Sándor László Tóth, 67-78. Szegad: JATEPress, 2010.

Kropf, Lewis L. "Pope Sylvester II and Stephen I of Hungary". *The English Historical Review* 13, sy 50 (1898): 290-95.

Kurat, Akdes Nimet. *IV - XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: TTK, 1972.

———. *Peçenek Tarihi*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1937.

Kurcz, Ágnes. “Szent István király Kis legendája”. *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez - Középkor: (1000-1530)*, editör Edit Madas ve István Bitskey, 38-41. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1992.

———. “Szent István király legendája Hartvik püspöktől”. *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez - Középkor: (1000-1530)*, editör Edit Madas ve István Bitskey, 42-54. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1992.

———. “Szent István király Nagy legendája”. *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez - Középkor: (1000-1530)*, editör Edit Madas ve István Bitskey, 32-37. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1992.

Lajos, Csóka J . “A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában”. *Serédi Jusztinián Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. A Magyar Tudomanyos Akademia felkérésére szerkesztette .*, 269-91. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1938.

Liu, Mau-Tsai. *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. 4. bs. İstanbul: Selenga yayınları, 2019.

MacArtney, C. A. *The Magyars in the Ninth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Macartney, C. A. *The Medieval Hungarian Historians: A Critical and Analytical Guide*. Cambridge University Press, 1953.

Mahmud, Kaşgarlı. *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi*. Çeviren Besim Atalay. C. 2. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

———. *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi*. Çeviren Besim Atalay. C. 1. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

Mangaltepe, İsmail. “Avarlar”. *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, editör Osman Karatay ve Serkan Acar, 203-40. İstanbul: Kitabevi, 2018.

Mangaltepe, İsmail, çev. *Bizans Kaynaklarında Türkler Menandros Protektor Ve Theophylaktos Simokattes*. Doğu Kütüphanesi, 2009.

Menander (Protector), ve R. C. Blockley. *The History of Menander the Guardsman*. Liverpool: F. Cairns, 1985.

Mesudi. *Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*. Çeviren D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge, 2017.

"MGTSZ". Erişim 03 Ocak 2020. http://oldhungariancorpus.nytud.hu/hu-fragments.html.

Michel le Syrien. *Chronique de Michel le Syrien,*. Çeviren J.-B.Chabot. C. 3. Paris: Roger Pearse, 1905. http://archive.org/details/MichelLeSyrien3.

Mócsy, András. *Pannonia and Upper Moesia (Routledge Revivals) : A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*. New York: Routledge, 2014. https://doi.org/10.4324/9781315797670.

Molnár, Miklós. *A Concise History of Hungary*. Cambridge University Press, 2001.

Moravcsik, Gyula. "Byzantine Christianity and the Magyars in the Period of Their Migration". *American Slavic and East European Review* 5, sy 3/4 (Kasım 1946): 29. https://doi.org/10.2307/2492084.

———. *Byzantium and the Magyars*. Çeviren Samuel R. Rosenbaum ve Mihály Szegedy Maszák. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970.

———. *Constantine Porphyrogenitus de Administrando Imperio*. Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1967.

Múcska, Vincent. "Az első magyarországi püspökségekről". *FONS*, sy 12/1 (2005): 3-28.

Nelson, Janet L., çev. *The Annals of St-Bertin:Ninth-Century Histories I*. Manchester: MUP, 1991.

North, William, L., çev. “The Responses of Pope Nicholas I to the Questions of the Bulgars A.D. 866 (Letter 99)”. Erişim 30 Eylül 2019. https://sourcebooks.fordham.edu/basis/866nicholas-bulgar.asp.

Olajos, Terézia. “Az avar továbbélés kérdéséről : a 9. századi avar történelem görög és latin nyelvű forrásai : [tanulmány] -”. *Tiszatáj*, Kasım 2001, 50-56.

Omeljan, Pritsak. “The Pechenegs: A Case of Social and Economic Transformation”. *Archivum Eurasiae Medii Aevi The Peter de Ridder Press*, sy 1 (1975): 221-35.

Onat, Ayşe, Sema Orsoy, ve Konuralp Ercilasun. *Han Hanedanlığı Tarihi / Çin Kaynaklarında Türkler*. Ankara: TTK, 2015.

Ögel, Bahaeddin. *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*. C. 2. 2 c. Ankara: TTK, 2019.

———. *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*. C. 1. 2 c. Ankara: TTK, 2019.

———. *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. TTK, 1984.

———. *Türk Mitolojisi*. C. 1. 2 c. Ankara: TTK, 2014.

———. *Türk Mitolojisi*. C. 2. 2 c. Ankara: TTK, 2014.

———. *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ankara: Başbakanlık Bassımevi, 1982.

Ölmez, Mehmet, ed. *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan’daki Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük*. Bilgesu Yayıncılık, 2012.

Özcan, Altay Tayfun. *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.

Pal, Engel. *Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526*. London ; New York: I.B.Tauris, 2001.

Pócs, Éva. “Néphit”. *Magyar néprajz VII:Népszokás, néphit, népi vallásosság*, 527-619. Budapest,: Akadémiai Kiadó, 1990.

———. “Shamanism or Witchcraft? The Táltos Before the Tribunals”. *Witchcraft and Demonology in Hungary and Transylvania*, editör Gábor Klaniczay ve Éva Pócs, 221-90. Cham: Palgrave Macmillan, 2017.

———. *Tündérek, démonok, boszorkányok*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.

Poulík, Josef. “The origins of Christianity in Slavonic countries north of the Middle Danube Basin”. *World Archaeology* 10, sy 2 (01 Ekim 1978): 158-71. https://doi.org/10.1080/00438243.1978.9979728.

Prague, Cosmas of. *The Chronicle of the Czechs*. Çeviren Lisa Wolverton. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2009.

Prazák, Richard. “The Legends of King Stephen”. *Hungarian Studies* 1, sy 2 (1985): 163-77.

Rásonyi, László. *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültür Araştırma Enstitüsü, 1993.

Rédei Károly. “Isten szavunk eredete”. *Magyar Nyelv*, sy 95. évf. 1. sz. (1999): 40-45.

Renan, Ernest. *Qu’est-ce qu’une nation?: conférence faite en Sorbonne, le 11 mars 1882*. Lévy, 1882. http://archive.org/details/questcequunenat00renagoog.

Reuter, Timothy, çev. *The Annals of Fulda: Ninth-Century Histories, II*. MUP, 2013.

Roger, Master. *Anonymus, Notary of King Bela: The Deeds of the Hungarians; Master Roger’s Epistle to the Sorrowful Lament Upon the Destruction of the Kingdom of Hungary by the Tatars*. Editör Janos M. Bak, Martyn Rady, ve Laszlo Veszpremy. Budapest ; New York: CEU Press, 2010.

Róheim, Géza. *Hungarian and Vogul Mythology*. Seattle; London: University of Washington Press, 1954. http://archive.org/details/hungarianvogulmy0000rohe.

Róna-Tas, András. *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages: An Introduction to Early Hungarian History*. CEU Press, 1999.

Roux, Jean Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çeviren Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011.

Salminen, Tapani. “The Rise of the Finno-Ugric Language Family”. *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations : Papers Presented at an International Symposium Held at an International Symposium Held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8-19 January, 1999*, editör Christian Carpelan, Asko Parpola, ve Petteri Koskikallio. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 2001.

Scholz, Bernhard Walter, çev. *Carolingian chronicles: Royal Frankish Annals and Nithard’s Histories.* University of Michigan Press, 1972.

Schutz, Herbert. *The Carolingians in Central Europe, Their History, Arts, and Architecture: A Cultural History of Central Europe, 750-900*. Leiden: BRILL, 2004.

Sedlar, Jean W. *East Central Europe in the Middle Ages, 1000-1500*. Seattle: University of Washington Press, 1994.

Shepard, Jonathan. “Bulgaria: The Other Balkan ‘Empire’”. *The New Cambridge Medieval History: Volume 3, c.900-c.1024*. Cambridge University Press, 2015.

Simson, Bernhard von, ve Ger (Benedictine abbey) Metten. *Annales mettenses priores*. Hannoverae et Lipsiae, Impensis bibliopolii Hahniani, 1905. http://archive.org/details/annalesmettenses00sims.

Sinor, Denis. *History of Hungary*. New York,: A. Praeger, 1959.

Skylitzes, John. *John Skylitzes: A Synopsis of Byzantine History, 811-1057: Translation and Notes*. Çeviren John Wortley. 1st edition. Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2010.

Sommer, Petr, Dušan Třeštík, Josef Žemlička, ve Zoë Opačić. “Bohemia and Moravia”. *Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus’ c.900–1200*, editör Nora Berend. New York: Cambridge University Press, 2007.

Sullivan, Richard E. “The Papacy and Missionary Activity in the Early Middle Ages”. *Mediaeval Studies* 17 (1955): 46-106.

Szendrey Ákos. *A magyar néphit boszorkánya*. Magvető, 1986.

Szent István, -. *Szent István király intelmei Imre herceghez*. Szentendre: Interpopulart Könyvkiadó, 1993. http://mek.oszk.hu/00200/00249.

Şeşen, Ramazan. *İbn Fadlan Seyahatnamesi*. Yeditepe Yayınevi, 2019.

———. *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.

Tamás, Ildikó. “boszorkány”. *Etimológiai Szótár*, editör Gábor Zaicz. Tinta Könyvkiadó, 2006.

Tanyu, Hikmet. *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. İstanbul: Boğaziçi, 1986.

———. “Türklerde Ateşle İlgili İnanışlar”. *I Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, 4:283-304. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

Taşağıl, Ahmet. *Gök-Türkler I-II-III*. 3. bs. Ankara: TTK, 2018.

———. *Kök Tengri’nin Çocukları Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.

Tek, Recep. “Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy 39 (2018): 189-204.

Thatcher, Oliver J. (Oliver Joseph), ve Edgar Holmes McNeal. *A Source Book for Mediæval History; Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age*. New York, C. Scribner’s Sons, 1905. http://archive.org/details/asourcebookform03mcnegoog.

Togan, İsenbige, Gülnar Kara, ve Cahide Baysal. *Eski T’ang Tarihi / Çin Kaynaklarında Türkler*. TTK, 2017.

Togan, Zeki Velidi. *Oğuz Destanı - Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982.

———. *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*. 3. bs. C. 1. 2 c. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.

Toth, William. "The Christianization of the Magyars". *Church History* 11, sy 1 (Mart 1942): 33-54. https://doi.org/10.2307/3160418.

V Minorsky, çev. *Ḥudūd Al-ʿĀlam 'The Regions of the World' A Persian Geography 372 A.H. – 982 A.D.* London: Cambridge : E.J.W. Gibb Memorial Trust, 1937. http://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.281514.

Váczy Péter. "Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában". *Serédi Jusztinián Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. A Magyar Tudomanyos Akademia felkérésére szerkesztette* ., 213-65. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1938.

Vehrer, Adél. "Táltos, Witch, Incubus, Succubus and Other Beings in Hungarian Folklore and Mythology". *Polgári Szemle*, sy 14 (2018). DOI: 10.24307/psz.2018.0426.

Veszprémy, László. "Hungary's Conversion to Christianity: The Establishment of Hungarian Statehood and its Consequences to the Thirteenth Century". *HSR* 28, sy 1-2 (2001): 73-92.

Vida, Tivadar. "Conflict and Coexistence: The Local Population of the Carpathian Basin under Avar Rule (Sixth to Seventh Century)". *The Other Europe in the Middle Ages: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*, editör Curta, Florin ve Kovalev, Roman. Leiden ; Boston: Brill Academic Pub, 2008.

Vlasto, A. *The Entry of the Slavs into Christendom: An Introduction to the Medieval History of the Slavs*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. http://archive.org/details/TheEntryOfTheSlavsIntoChristendomAnIntroductionToTheMedievalHistoryOfTheSlavs.

Warner, David A., çev. *Ottonian Germany: The Chronicon of Thietmar of Merseburg*. Manchester: MUP, 2001.

Whitby, Michael, ve Mary Whitby, çev. *The History of Theophylact Simocatta*. Oxford: Clarendon, 1986.

Wieder, F. C & Schoner, Johann & Martinus Nijhoff Publishers. *Terrestrial Globe of Johannes Schöner, 1523/24*, 1925. https://nla.gov.au/nla.obj-230896989.

Yücel, Mualla Uydu. "Hazar Hakanlığı". *Türkler Ansiklopedisi C. 2*. C. 2. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

———. "Peçenekler". *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, editör Osman Karatay ve Serkan Acar, 449-528. İstanbul: Kitapevi, 2018.

———. "Peçenekler,Uzlar ve Kumanlar". *Balkanlar El Kitabı*, editör Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, 1:187-214. Ankara: Akçağ, 2013.

———. *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2020.

Zimonyi, István. *Muslim Sources on the Magyars in the Second Half of the 9th Century: The Magyar Chapter of the Jayhānī Tradition*. Leiden; Boston: Brill, 2016.

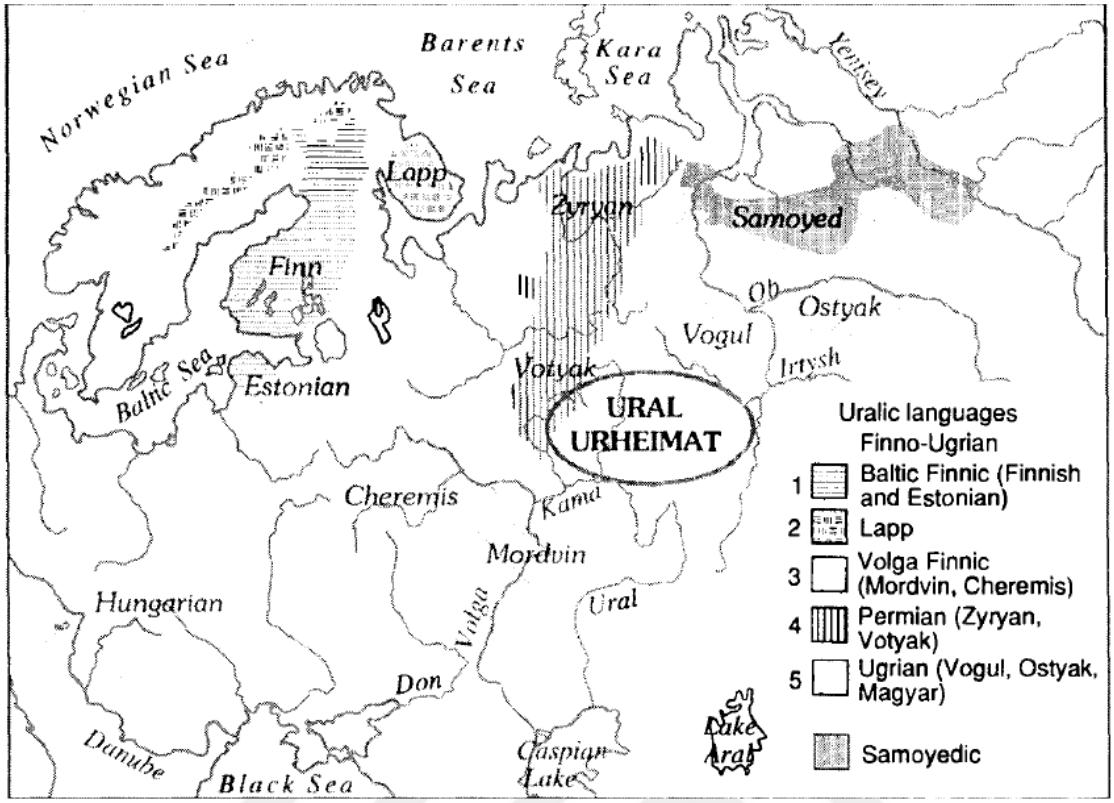
EKLER

Ek-1: Zaman Dizini

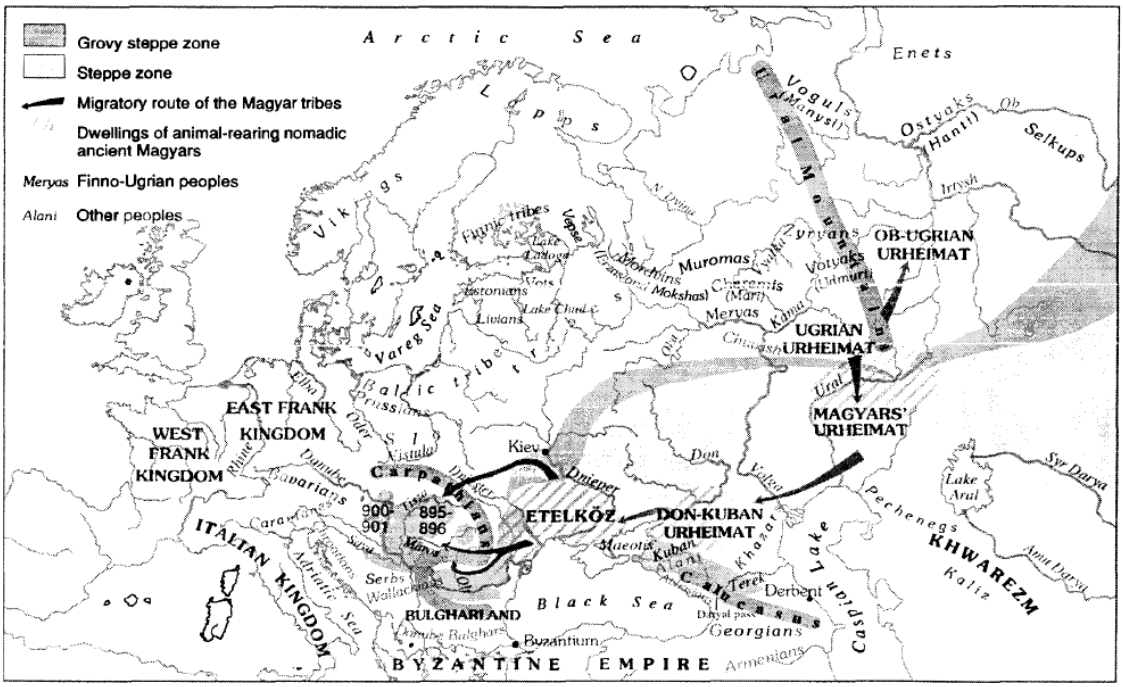
M.Ö. 4000	Fin-Ugorların Ön-Ural topluluklarından ayrılması
M.Ö. 2000	Fin-Ugorların ayrışması ve Ugor döneminin başlaması
M.Ö. 500	Ugorların ayrışması ve Ön-Macar topluluğunun güneye, Başkirya bölgesine inmesi
M.S. 500 – M.S. 800	Macarların Karadeniz'in kuzeyine göçleri
M.S. 850 – M.S. 895	Etelköz Prensliğinin kurulması
M.S. 862	Macarların Avrupa'da ilk defa görülmeleri, ilk Macar akınları
M.S. 895 – M.S. 902	Karpat Ovasına göç ve yurt edinme
M.S. 895 – M.S. 907	Árpád Dönemi
M.S. 907 – M.S. 950	Zoltá Dönemi
M.S. 950 – M.S. 955	Falicsi (Fajsz) Dönemi
M.S. 899 – M.S. 955	Avrupa içlerine, İtalya, Fransa, İspanya'ya ve Balkanlara yağma akınları
M.S. 948	Bulcsu ve Termacsu'nun Bizans sarayında vaftiz edilmesi
M.S. 952	Gyula'nın Bizans sarayında vaftizi ve Hierotheos'un Tourkia (Türkiye) Piskoposu olarak atanması
M.S. 955	Lechfeld Savaşı ve Macarların yenilgisi
M.S. 955 – M.S. 970	Taksony Dönemi
M.S. 970 – M.S. 997	Géza Dönemi

M.S. 972	Macarların Batıya yönelmesi ve ilk misyonerlerin Macar topraklarına girişi
M.S. 997 – M.S. 1038	Kral İstvan Dönemi
M.S. 1000/1001	Kral İstvan'ın taç giymesi ve Macaristan Devleti'nin kurulması
M.S. 997 – M.S. 1030	Macaristan Kilisesi'nin kurulması, ilk piskoposluk ve başpiskoposluk bölgelerinin oluşturulması
M.S. 1046	Vata İsyanı ve Aziz Gerald'ın öldürülmesi / Hıristiyanlaşma karşıtı ilk isyan
M.S. 1061	1061 İsyanı / Hıristiyanlaşma karşıtı ikinci ve son isyan
M.S. 1077 – M.S. 1116	László ve Kálmán Dönemi / Adli, kültürel ve toplumsal alanda gelişmeler
M.S. 1083	Kral İstván, İmre, Piskopos Gerald, Beszteréd, Zoerard-András ve Benediktli Szkalka'nın aziz ilan edilmesi / Macaristan'ın ilk azizleri
M.S. 1116 – M.S. 1238	Premonstratensiyan, Sistersiyen, Fransisken ve Dominiken gibi tarikatların Macaristan'a gelişi
M.S. 1192-5	Pray-kódex / Dua Kitabı, en eski Macarca eser
M.S. 1222	Aranybulla / Altın Bildiri, Krala karşı ilk yasal kısıtlamalar ve kilisenin politik bir güç olarak ortaya çıkması
M.S. 1241	Moğolların Macaristan'ı istilası

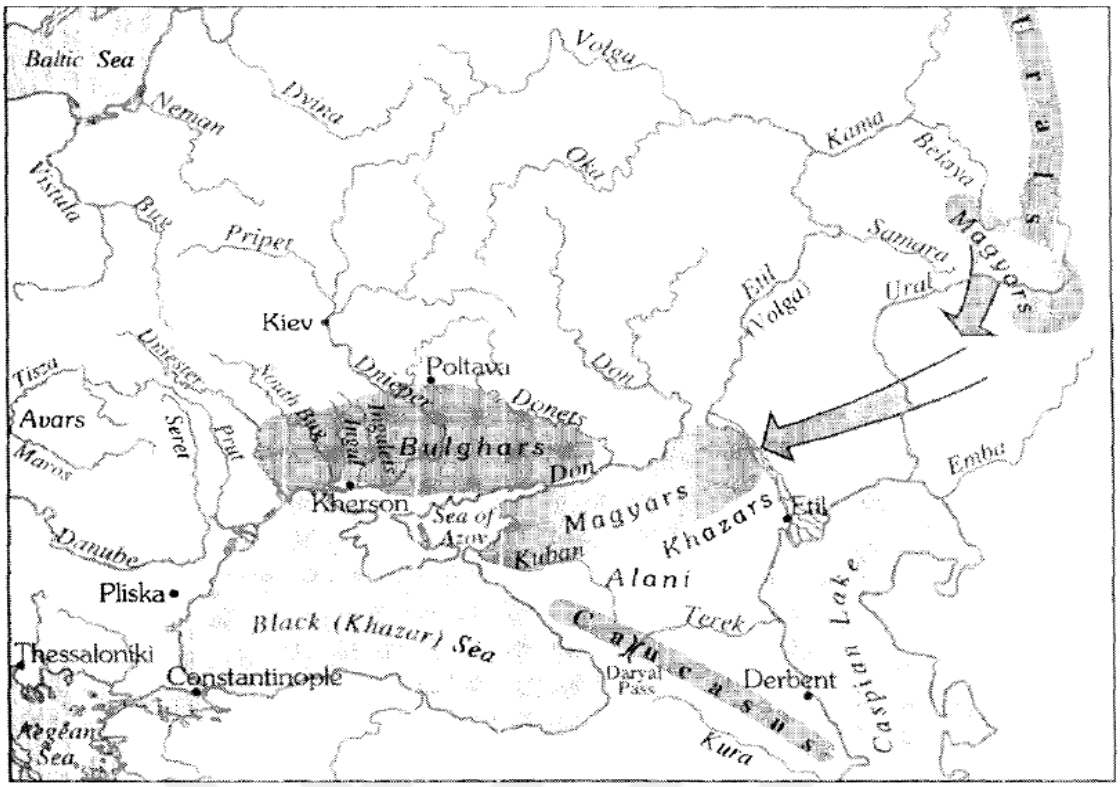
Ek-2: Haritalar

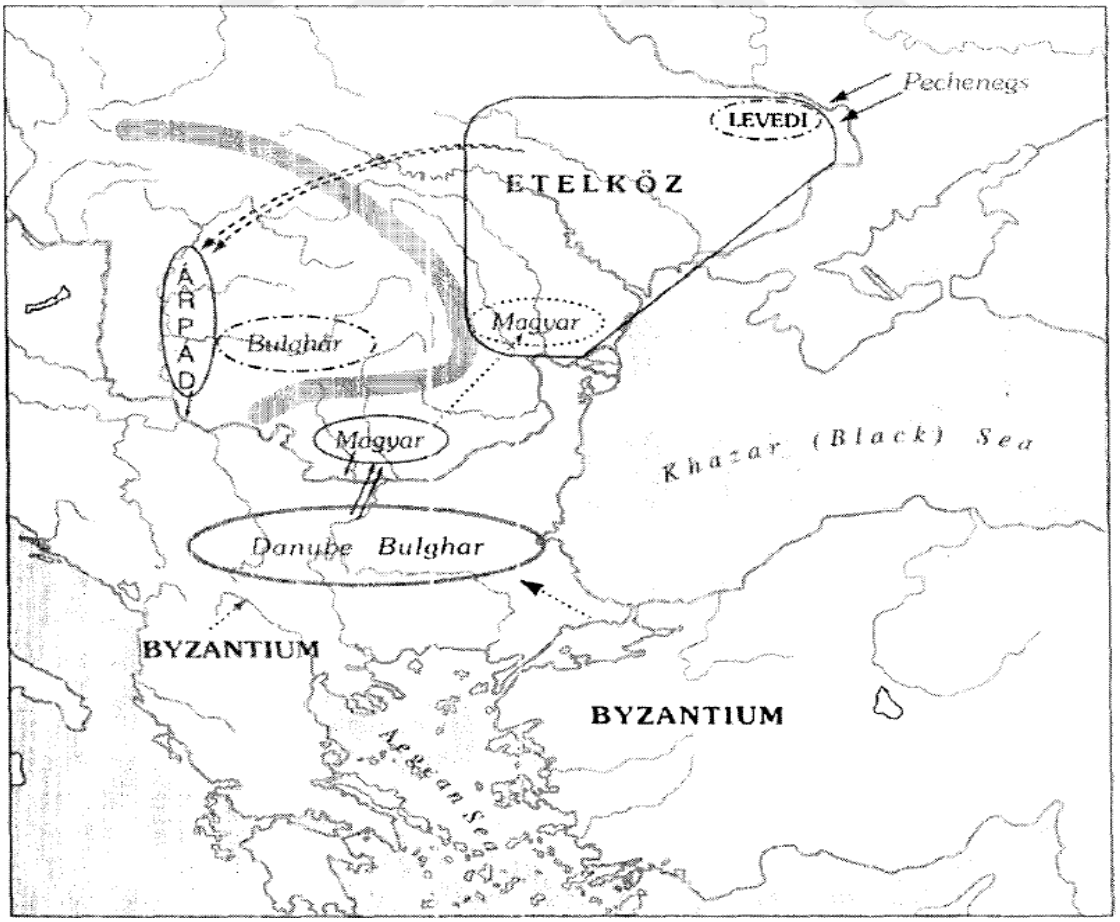

Harita 1: Ural toplulukları ana yurdu (Urheimat) (András Róna-Tas, 1999)

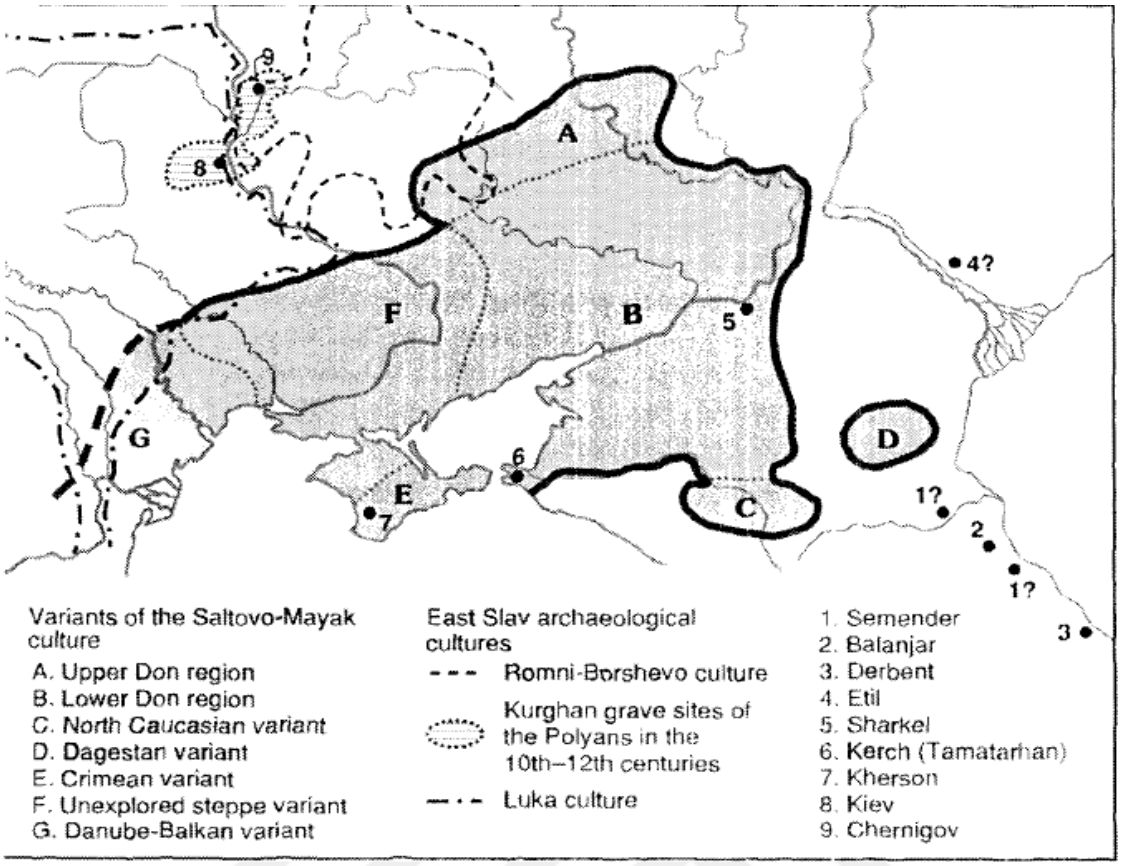

Harita 2: Ugor topluluklarının ayrışımı ve Macarların göçü (András Róna-Tas, 1999)

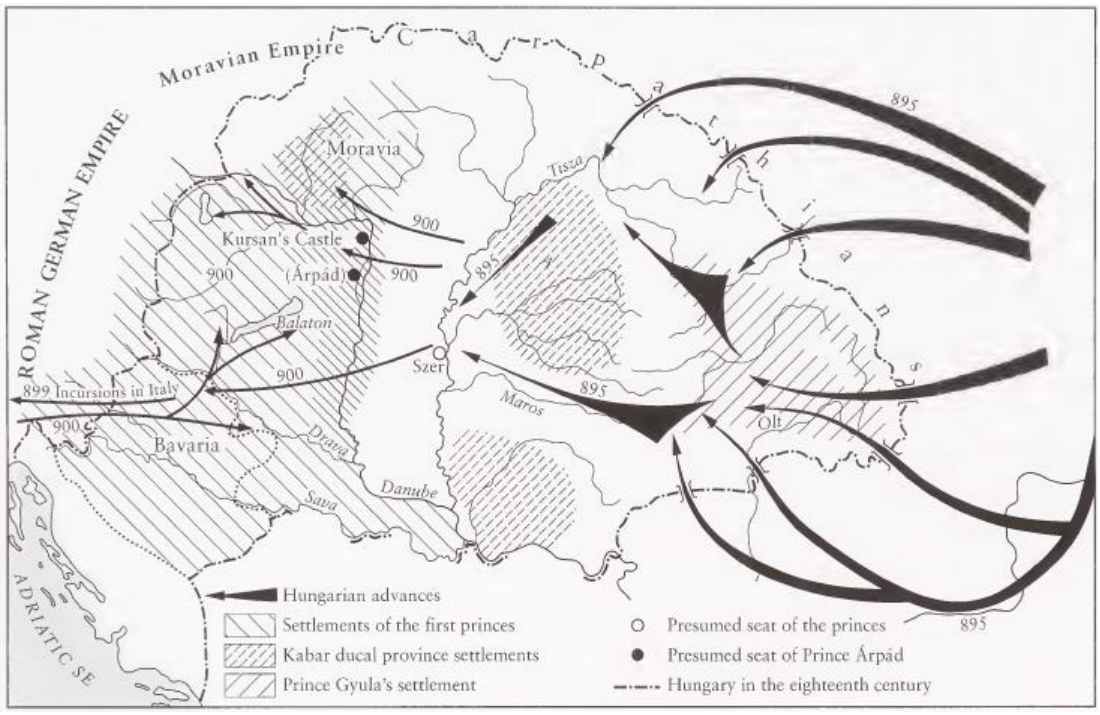

Harita 3: Kuban bölgesinde Macarlar (András Róna-Tas, 1999)

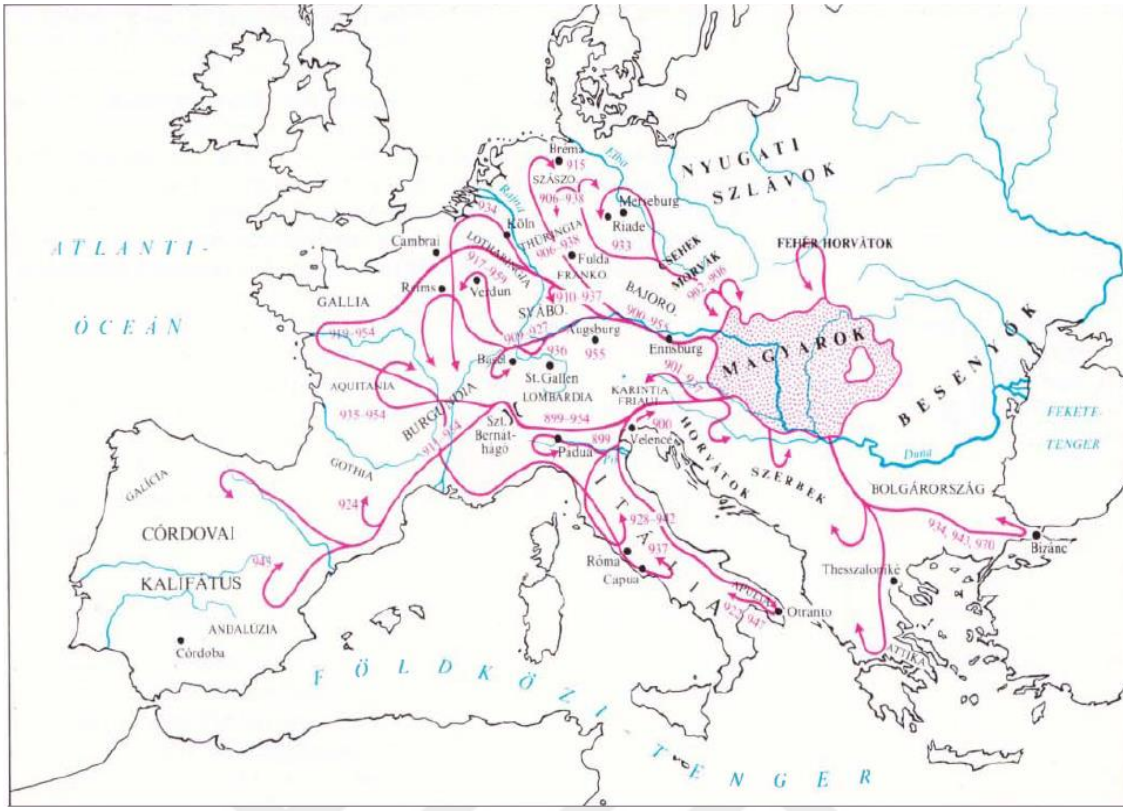

Harita 4: András Róna-Tas'a göre Etelköz ve Levediya (András Róna-Tas, 1999)

Harita 5: Saltova-Mayaki bölgesi (András Róna-Tas, 1999)

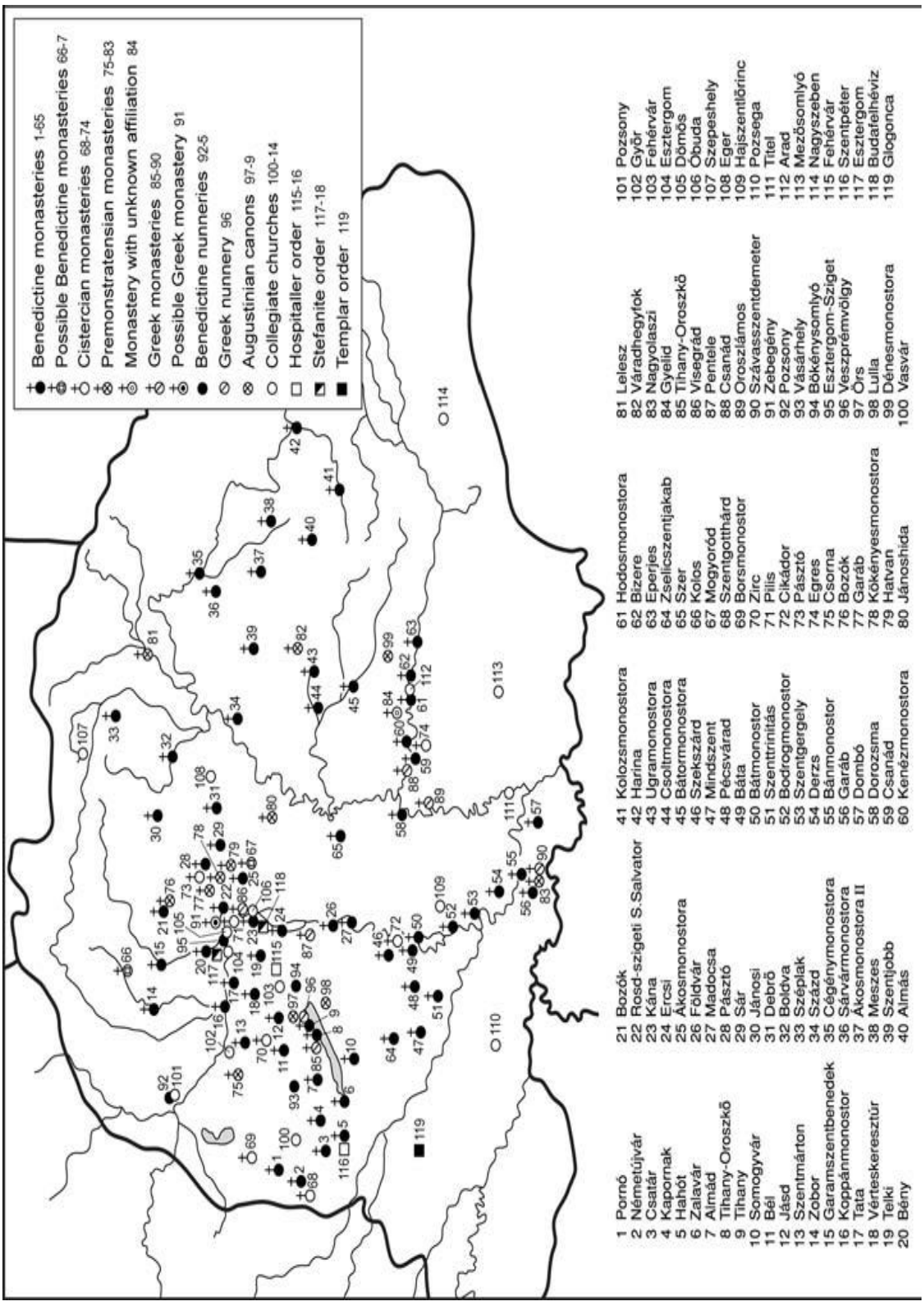

Harita 6: Macarların Karpat Ovası'na girişleri (Miklós Molnár, 2001)

Harita 7: Macarların 10. yüzyılda Avrupa içlerine akınları (László Gyula, 1988)

Harita 8: Macaristan Krallığı'nın ilk piskoposlukları (Nora Berend vd., 2007)

Harita 9: 11. ve 12. yüzyılda Macaristan Krallığı'nda bulunan dini tarikatlar (Nora Berend vd., 2007)

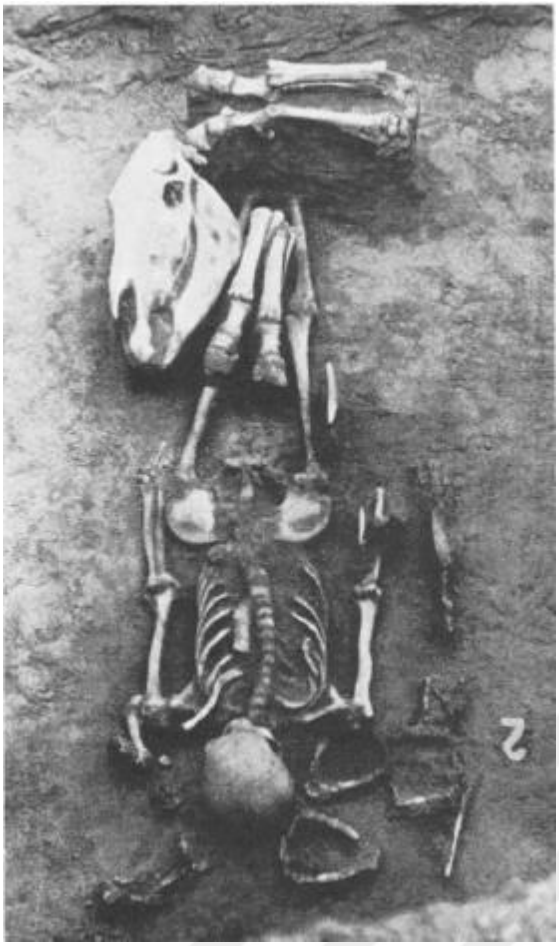
Ek-3: Resimler

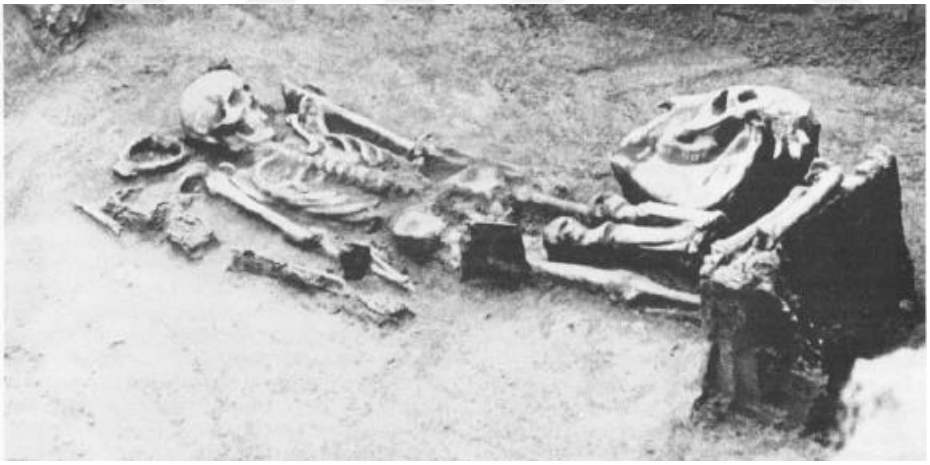

Resim 1: Yurt edinme dönemi Macar erkekleri ve kıyafetleri (László Gyula, 1988)

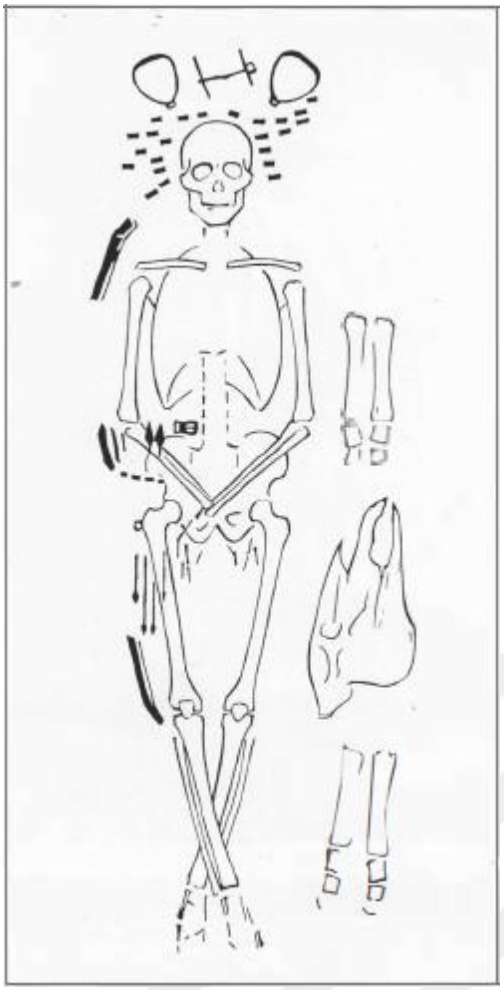

Resim 2: Beyaz at kurbanı ve ateşin yanında ayin yapan bir táltos (László Gyula, 1988)

Resim 3 a – b : Atı ile gömülmüş bir adamın iki farklı açıdan fotoğrafı (László Gyula, 1988)

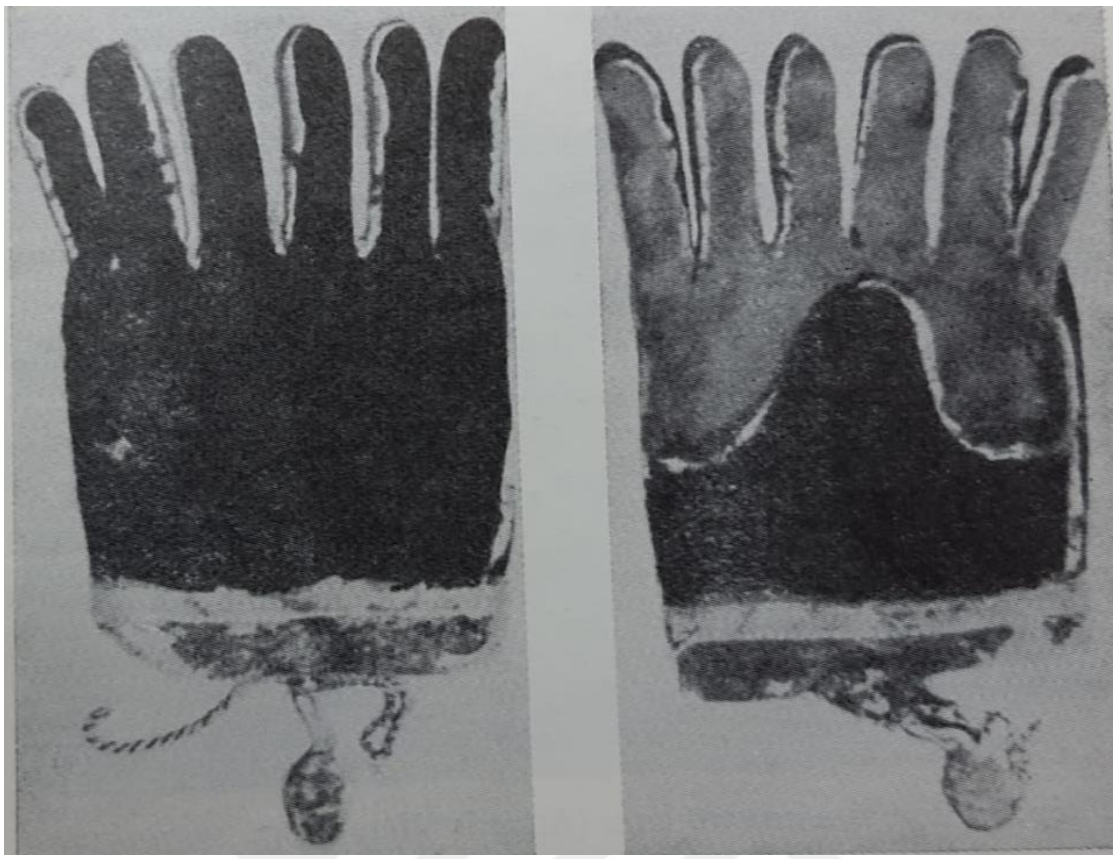
Resim 4: Kafasının altında eyer kalıntıları olan bir mezarın çizimi (László Gyula, 1988)

Resim 5: Árpád ve 7 Macar'ın kan andı, Bertalan Székely, 1902 Kecskemét belediye binası (László Gyula, 1988)

Resim 6: Siyah ve boğa donunda dövüşen táltoslar (Vilmos Diószegi, 1967)

Resim 7: Yedi parmaklı táltos eldiveni (Vilmos Diószegi, 1967)

Resim 8: Şamanın sırra ermeden önce parçalara ayrılması (Mihály Hoppál, 2019)

Resim 9: Ortada Yunan haçı, sağda Simurg figürü ve yapraklarla tasvir edilmiş yaşam ağacı ile dekore edilmiş plaka (László Gyula, 1988)

Resim 10: 1.Aziz Gerald'ın öldürülmesi, 2. Aziz Gerald'ın araba ile aşağıya atılması 3. At arabasının kendi kendine Aziz Gerald'ın bedenini Csanád'a taşıması, 4. Aziz Gerald'ın defni. (Anjou Legendárium) (Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma. Vat.lat.8541 f. 68r, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.8541)

ÖZET

Toplumlar arası etkileşim söz konusu toplumların birbirlerini karşılıklı olarak etkilemelerine ve sonuç olarak birçok yönden değişimlere maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda bu toplumların sosyo-kültür ve inanç sistemlerinde önemli değişimler meydana gelebilmektedir. Bunun örnekleri biri Macar topluluğunda görülebilmektedir. Macarlar binlerce yıllık yolculukları sırasında Ural bölgesinden Karpat Ovasına kadar birçok toplulukla karşılamış ve bu karşılamaların sonucunda Macarların yaşam biçimleri, gelenek – görenekleri ve inanç sistemlerinde bazı değişimler meydana gelmiş, dinleri Ural toplulukları, İran hakları, Slavlar ve özellikle Türklerin etkisinde şekillenmiş ve son yurtlarında ise Macarlar artık Hıristiyanlığa geçmiştir. Bu kapsamda Macarların uzun yolculukları sonucunda şekillen Hıristiyanlık öncesi dini inançları ve yurt edinme sonrası Hıristiyanlaşma süreçleri araştırılmıştır. Macarların Hıristiyanlık öncesi inanç sistemleri halk bilimi ve tarihi yazılı kayıtlar çerçevesinde Sibirya Şamanizmi ve Türklerin eski inanç sistemleri ile karılaştırılarak, Hıristiyanlaşma süreci ise tarihi süreç içerisindeki olaylar ve gelişmelere göre incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Macarlar, Macar tarihi, Hıristiyanlık, Macarların Eski Dini

ABSTRACT

Cross-society interactions enable given societies to affect each other and consequently it will make those societies experience changes in many different ways. Accordingly, some critical changes will occur in those given societies' socio-cultural and religious systems. An example of those changes can be found in Hungarian society. Hungarians encountered with many different societies during their a thousand years long journey from Ural region to Carpathian Basin and as a result of those encounters some changes occurred in Hungarians' life styles, customs and religious systems, their religion was shaped under the influence of Iranian people, Slavs and especially Turks and in their last home, they lastly converted to Christianity. In this context, pre-Christianity religious beliefs of Hungarians and their Christianization process after the Conquest have been studied. Pre-Christianity religious beliefs of Hungarians has been studied within the scope of folklore and written historical records and by comparing those beliefs with Siberian Shamanism and ancient belief system of Turkic people whereas Christianization process of Hungarians has been studied in accordance with instances and developments throughout the historical process.

Key Words: Hungarians, Hungarian History, Christianity, Ancient Religion of Hungarians